

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nuran ÇELİK

HAZİRAN-2019

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM

4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN İNANÇ ESASLARINI ALGILAYIŞ

BİÇİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nuran ÇELİK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ

[HAZİRAN-2019]

GÜMÜŞHANE

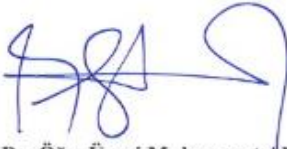
KABUL ve ONAY

Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ danışmanlığında Nuran ÇELİK tarafından hazırlanan "4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN İNANÇ ESASLARINI ALGILAYIŞ BİÇİMLERİ" isimli bu çalışma 24/05/2019 tarihinde jürimiz tarafından Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak Oy Birliği / ~~Oy Çekliği~~ ile kabul edilmiştir.

Başkan/ Danışman:

Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ

Üye:

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet AYDIN

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SEVER

ONAY

Bu tez tarihinde Enstitü Yönetim Kurulunca kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri” isimli bu çalışmanın tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarını Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisanüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☒	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin 5 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma

24.05.2019

Nuran ÇELİK

ÖNSÖZ

Din, bir insanın doğumundan ölümüne kadar onunla beraber süregelen bir olgudur. Bireyin yaşam boyu bir sebebe tutunma ihtiyacı onu inanca götürür. Allah tarafından insanın fitratına verilmiş olan inanma ihtiyacı, kişiye hayat boyu din ve değerler konusunda yol gösterici bir etken olmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde insanların yaşamlarında var olan inanma duygusu ve din bireyle ayrılmaz bir bütündür. Doğuştan itibaren mevcut olan din duygusu kişinin yetiştirilmesiyle doğru orantılıdır. Fıtraten ve ilk olarak ailede başlayan din gelişimi insanın bütün hayatına yön verici niteliktedir.

Çocukluk döneminde genel gelişim dönemleri ile beraber dini gelişim de çocuk için üzerinde durulması gereken bir konudur. Allah başta olmak üzere Peygamber, Kur'an-ı Kerim, melek, ölüm ve dua gibi birçok konuda doğru veya yanlış bilgiyle karşılaşan çocuklar kendilerince bu kavramları yaşlarına göre zihinlerinde somutlaştırmaya çalışırlar. Doğumundan itibaren büyüme ve gelişmede hız gösteren çocuklar din duygusunun gelişiminde de aynı düzenle gelişme sağlar. Fakat bu gelişimler önce ailede sonra da okullarda desteklenmediği takdirde olumsuzluk doğurabilir. Özellikle din gelişimi çocuğun genel gelişimine uygun olmalıdır. Gerek ebeveynler gerekse eğitimciler dini eğitimi çocukların gelişim özelliklerini dikkate alarak vermelidirler.

Son dönemlerde ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı başta olmak üzere çok sayıda resmi ve sivil kurumların okul öncesi eğitime, özellikle de okul öncesi din eğitimine önem verdikleri görülmektedir. Söz konusu eğitimin sağlıklı ve istenilen düzeyde gerçekleşmesi akademik çalışmalarla desteklenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmamızla 4-6 yaş grubu çocukların yaşamlarında ve zihinlerinde inanç esaslarını nasıl algıladıkları konusunda tespitler yapılmaya çalışılmış, değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu çalışma esnasında akademik birikimi ve yönlendirmesiyle yardımını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ'a, ilgisi ve desteği nedeniyle Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA ve Dr. Öğretim Üyesi Selahattin FETTAHOĞLU'na, fikir ve tecrübelerinden faydalandığım Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ALGUR'a, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet SÖNMEZ'e ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed

AYDIN'a, alan araştırması yaptığım Keçiören Müftülüğu'ne, değerli Kur'an Kursu öğreticilerine ve araştırmamıza katkı sağlayan sevgili öğrencilere teşekkür ediyorum. Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen annem ve babama, tez aşaması sırasında yardımını gördüğüm kardeşlerim Esra ve Ayşenur'a, her zaman ve her konuda yanımda olarak beni destekleyen eşim Samet ÇELİK'e, kızım Nisanur'a teşekkürlerimi iletiyorum.

Gümüşhane-2019

Nuran ÇELİK

ÖZET

[ÇELİK, Nuran], 4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2019, (XIII+135)

Günlük yaşam düzeninden manevi huzura kadar birçok konuda bireye fayda sağlayan inanma duygusu doğuştan başlar. Çocukluk dönemi kişiliğin şekillendiği ve ilerideki yaşamına yönelik birçok davranış kalıbını öğrendiği önemli bir gelişimsel basamaktır. Fıtratının gereği inanma duygusu kendisinde var olan çocuk yeterli düzeyde dini ve değerler eğitimi alamazsa ileride oluşturacağı kişiliği sağlam bir şekilde oluşmaz. İstenilen düzeyde inanç gelişiminin oluşması ancak olumlu ve bilimsel temellere dayalı bir dini eğitimle gerçekleşir.

4 yaşında dini duyguları gelişmeye başlayan çocuğun 6 yaşına kadar ifadeleri somut olsa da çevresinin de etkisiyle Allah tasavvuru başta olmak üzere soyut içeriği olan iman esasları zihnini meşgul etmektedir. Çocukların büyürken kültürel ve tecrübelere dayalı öğrenecekleri dini bilgiler ilerleyen yaşamlarında zihinlerinde doldurulamayan boşluk ve yaşamlarında eksiklik olma ihtimalini doğuracaktır. Gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak çocuğa verilecek din eğitimi onun zihin ve duygu dünyasına olumlu katkılar sağlayacaktır.

Bireyin doğumundan ölümüne kadar hayatında var olan inanç esasları Kelamın ana konusunu oluşturmasından dolayı tezde inanç esasları hakkında kısa bilgiler verilmiş, araştırmaya konu olan 4, 5, ve 6 yaş grubu çocukların genel gelişim özelliklerine ve dini gelişimlerine detaylı bir biçimde yer verilmiştir. İman esaslarını yaşamlarında ve zihinlerinde nasıl tasavvur ettikleri tespit edilmeye çalışılan 50 çocuğa Allah ve Peygamber tasavvuru başta olmak üzere İslam dini, dua, melek, Kur'an-ı Kerim, ölüm, cennet kavramları üzerine açık uçlu sorular yöneltilmiş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 4-6 Yaş Çocukları, İnanç Esasları, Gelişim Özellikleri, Din Gelişimi.

ABSTRACT

[ÇELİK Nuran], Forms of Faith Perspectives For 4-6 Age Group Children, Master Thesis, 2019, (XIII+135)

The sense of belief that benefits the individual in many subjects ranging from daily life to spiritual peace begins from a young age. Childhood is an important developmental step in which the personality is shaped and learns many patterns of behavior towards future life. If the child who has a sense of faith in his or her own does not receive adequate education of religion and values, his / her personality will not be solidly formed in the future. The formation of the desired level of faith development only takes place with a religious education on the basis of positive and scientific foundations.

Even though the statements of a 4-year-old child who began to develop religious feelings are concrete until the age of 6, with the influence of his environment, he keeps his mind busy with the principles of faith, which are abstract content, especially in terms of God's conception. When children growing up, the religious knowledge that children learn based on cultural and experiential knowledge will lead to a lack of space in their minds and a lack in their lives.

Considering the developmental periods, the religious education that will be given to the child will contribute positively to the world of mind and emotion. Since the principles of belief in the life of the individual from birth to his death constitute the main subject of kalam, brief information about the principles of belief is given in the thesis. The general developmental characteristics and religious development of 4, 5, and 6-year-old children were included in the study in detail. 50 children were asked questions about how they envisioned the principles of faith in their lives and minds. The concepts of Islam, religion, prayer, angel, Koran, death, and paradise, especially the idea of Allah and the Prophet, have been questioned and evaluated.

Keywords: 4-6 Age of Children, Principles of Faith, Developmental Properties, Development of Religion.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY.....	II
BİLDİRİM.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII

GİRİŞ.....	1-5
1.Araştırmanın Konusu.....	1
2.Araştırmanın Amacı.....	1
3.Araştırmanın Yöntemi.....	2
4.Araştırmanın Varsayımları.....	4
Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	4
6.Araştırmanın Sınırlandırılması.....	5
7.Tezin Yapılandırılması.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1.DİN OLGUSU VE İMAN ESASLARI.....	6-44
1.1.Din Olgusu ve Tanımı.....	6
1.2.İman Esasları.....	7
1.2.1.Allah’a İman.....	8
1.2.1.1.Allah’ın Varlığı ve Birliği.....	8
1.2.1.2 Allah’ın Varlığının Delilleri.....	9

1.2.1.3. Allah'ın İsim ve Sıfatları.....	13
1.2.2. Meleklerle İman.....	16
1.2.2.1. Meleklerin İsimleri ve Özellikler.....	17
1.2.3. Kitaplara İman.....	21
1.2.3.1. İlahi Kitaplar.....	22
1.2.4. Peygamberlere İman.....	24
1.2.4.1. Peygamberlik İhtiyacı.....	25
1.2.4.2. Nebi- Resul Kavramı.....	25
1.2.4.3. Vahiy ve Geliş Şekilleri.....	26
1.2.4.4. Peygamberliğin İspatı.....	27
1.2.4.5. Diğer Olağanüstü Haller.....	29
1.2.4.6. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin İspatı.....	29
1.2.4.7. Peygamberlerin Sıfatları.....	31
1.2.4.8. Peygamberlerin Sayıları.....	32
1.2.5. Ahiret Gününe İman.....	32
1.2.5.1. Ahiret Hayatının Devreleri.....	33
1.2.6. Kaza ve Kadere İman.....	39
1.2.6.1. İnsanın İradeli Filleri ve Fillerinin Yaratılması.....	40
1.2.6.2. İnsanın İradesi ve Fillerindeki Rolü.....	40
1.2.6.3. İnsanın Fillerinin Yaratılması.....	41
1.2.6.4. Tevekkül.....	41
1.2.6.4. Hayır ve Şer.....	41
1.2.6.5. Rızık.....	42
1.2.6.6. Ecel.....	42
1.3. İman Esaslarının Birey Üzerindeki Yeri ve Önemi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

2. 4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE DİN GELİŞİMİ.....45-84

2.1. 4 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri.....45

2.1.1. Motor Gelişimi.....	46
2.1.2. Dil Gelişimi.....	47
2.1.3. Duygusal Gelişimi.....	48
2.1.4. Sosyal Gelişim.....	49
2.1.5. Bilişsel Gelişim.....	49
2.2. 5 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri.....	50
2.2.1. Motor Gelişimi.....	51
2.2.2. Dil Gelişimi.....	52
2.2.3. Duygusal Gelişim.....	53
2.2.4. Sosyal Gelişim.....	54
2.2.5. Bilişsel Gelişim.....	55
2.3. 6 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri.....	56
2.3.1. Motor Gelişimi.....	56
2.3.2. Dil Gelişimi.....	57
2.3.3. Duygusal Gelişim.....	58
2.3.4. Sosyal Gelişim.....	59
2.3.5. Bilişsel Gelişim.....	60
2.4. Çocuklarda Dini Duygunun Varlığı.....	60
2.5. 4 Yaş Grubu Çocukların Din Gelişimi.....	62
2.5.1. Allah İnancı.....	64
2.5.2. Melek İnancı.....	66
2.5.3. Kutsal Kitap İnancı.....	67
2.5.4. Peygamber İnancı.....	68
2.5.5. Ahiret İnancı ve Ölüm.....	69
2.5.6. Kaza ve Kader İnancı.....	71
2.6 5 Yaş Grubu Çocukların Din Gelişimi.....	72
2.6.1. Allah İnancı.....	74
2.6.2. Melek İnancı.....	75
2.6.3. Kutsal Kitap İnancı.....	76
2.6.4. Peygamber İnancı.....	76
2.6.5. Ahiret İnancı ve Ölüm.....	77
2.7. 6 Yaş Grubu Çocukların Din Gelişimi.....	78
2.7.1. Allah İnancı.....	80

2.7.2. Melek İnancı	80
2.7.3. Kutsal Kitap İnancı.....	81
2.7.4. Peygamber İnancı.....	82
2.7.5. Ahiret İnancı ve Ölüm.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA85-107

3.1. Din Kavramı Üzerine.....	87
3.2. İslam Dininin İçeriği.....	88
3.3. Kelime-i Şahadet Ve Kelime-i Tevhid.....	89
3.4. Çocukların Allah Tasavvuru Tarifi.....	89
3.5. Allah Kelimesinin Çocuklar Üzerindeki Etkisi.....	91
3.6. Duanın Çocuklar Üzerindeki Önemi	92
3.7. Çocuklara Göre Duanın Kabul Edilip Edilmemesi.....	95
3.8. Melek Tasavvuru.....	96
3.9. Çocukların Kur'an'ı Kerim Hakkındaki Düşünceleri.....	98
3.10. Kur'an'ı Kerim'in İçeriği.....	98
3.11. Kur'an'ı Kerim'i Okumanın ve Dinlemenin Çocuklar Üzerindeki Etkisi.....	100
3.12. Çocukların Hz. Peygamberi Tanınması ve Tanımlaması.....	100
3.13. Hz. Peygamber'den Başka Diğer Peygamberlerin Varlığı.....	102
3.14. Peygamberlerin Şahsiyet Ve Görevleri.....	103
3.15. Çocukların Ölüm Hakkındaki Düşünceleri.....	104
3.16. Çocukların Cennet Algısı.....	105

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....108

KAYNAKÇA.....113

ÖZGEÇMİŞ.....122

EKLER.....123

Ek 1. Mülakat Formu.....	124
Ek 2. Araştırma İzinleri.....	126
Ek 3. Etik Kurul Onayı.....	133

TABLÖLAR

Tablo 3.1. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı (2018-2019).....	85
Tablo 3.2. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Yaş Dağılımı (2018-2019).....	85
Tablo 3.3. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Kurs ve Sayılarının Dağılımı (2018-2019).....	86
Tablo 3.4. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Türkiye Geneli Ve Keçiören Müftülüğü Oranlarının Dağılımı (2018-2019).....	86

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Trc.	: Tercüme
Şerh.	: Şerheden
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Neşr	: Neşir
Hz.	: Hazreti
s.	: Sayfa
Yay.	: Yayınları, Basımevi, Yayınları
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
İSAM	: İslami Araştırma Merkezi
Ty	: Tarih Yok
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma 4-6 yaş grubu çocukların büyüme ve gelişme dönemlerinde fitratlarında mevcut olan iman esaslarını nasıl algıladıklarını incelediği için konunun başlığı “4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri” şeklinde belirlenmiştir.

Her insan yaratılış itibariyle hayatını anlamlandırmaya yönelik dini bir inanca ihtiyaç duyar. Doğumundan başlayarak hayata gözlerini açan her çocukta fitraten dini duygu mevcuttur. Son zamanlarda yapılan din psikolojisi araştırmalarında, çocuğun ruh yapısı itibariyle dine yabancı olmadığı, bilakis onun da kendince bir dini inancının olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde, pedagojik tecrübeler de çocukta büyük bir dini potansiyelin var olduğunu tespit etmiştir¹.

Doğuştan var olan dini duygu ve düşünce çocukta dört yaş itibariyle şekillenmeye başlamasından dolayı dört ila altı yaş ile sınırlandırılan bu tezde önce bu yaş grubunun genel gelişim özellikleri hakkında bilgi verilerek dini gelişimleri üzerinde durulmuştur. Başta Allah inancı olmak üzere iman esaslarını zihinlerinde nasıl tasavvur ettiklerine değinilip günümüz çağı çocuklarının bu konudaki görüşleri mülakat yöntemi uygulanarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Son yıllarda ülkemizde okul öncesi çocukların dini ve değerler eğitimine talebin artması sonucu büyük önem verilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kursları'nda dini ve değerler eğitimi merkezli eğitim ve öğretimler devam ederken, özel kurumlarda ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Anaokullarında ebeveynlerin talepleri doğrultusunda seçmeli olarak bu eğitimler verilmektedir. Şahsen de bu eğitim ve öğretimin içinde aktif olarak görev almamdan dolayı 4-6 yaş grubu çocukların Allah tasavvuru başta

¹ Antoine Vertoge, “Çocuklukta Din”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Çev. :Erdoğan Fırat, Cilt. 22, Sayı. 1, Ankara, 1978, s. 315.

olmak üzere iman esaslarını nasıl algıladıklarını tespit etmek hedeflenmiştir. Devlet çatısı altındaki okul öncesi dini ve değerler eğitimi veren kurumların müfredatında araştırmamızın başlıklarında yer alan melek, cennet ve ölüm gibi konular yer almamaktadır. Tezin amacı araştırma yapılan kurumda eğitim alan çocukların bilgilerini öğrenip aktarmak değil deneklerin bireysel olarak zihinlerinde inanç esaslarını nasıl algıladıklarını tespit etmektir.

Bu yaş grubu çocukların dini gelişimleri ve din eğitimi hakkında farklı yönleriyle değerlendirilen bazı çalışmalar mevcuttur. Bu tezin amacı Kelam ilminin konuları arasında yer alan inanç esaslarını 4-6 yaş grubu çocukların nasıl kavradıklarını tespit edip, değerlendirmektir. Dini duyguları dört yaşında şekillenmeye başlayan çocukların fitratlarında ve zihinlerinde var olan tasavvurlar Kelami açıdan açıklanmak istenmiştir. Tezin ilk aşamasında inanç esasları hakkında kısa bilgiler verilirken ikinci aşamasında 4, 5, ve 6 yaş grubu çocukların genel gelişim özelliklerine ve dini gelişim özelliklerine değinilmiştir. Son aşamada ise günümüz çocuklarının inanç esaslarını zihinlerinde nasıl tasavvur ettikleri hakkında değerlendirmede bulunulmuştur.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kitap, makale, dergi ve tezlerden oluşan kaynaklar kullanılarak teorik bilgiler ve alan araştırması bulgularını değerlendirmeden oluşmaktadır. Bu araştırmada Keçiören Müftülüğü'ne bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kursları'nda eğitim gören dört, beş ve altı yaşındaki öğrencilere yarı-biçimsel mülakat yöntemi uygulanmıştır. Araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri olan görüşme ya da mülakat; önceden hazırlanmış soruların sorulduğu ve karşıdaki kişinin sorulara yanıtlar verdiği bir söyleşidir². Mülakat yöntemi kullanılmasının amacı görüşmeye katılan bireylerin iç dünyalarına girilerek onların olaya bakış açılarının, zihinsel algılamalarının, tecrübelerinin, düşüncelerinin, yorumlarının ve tepkilerinin ortaya çıkarılmasıdır³.

² Elif Kuş, **Nitel-Nicel Araştırma Teknikleri**, Ankara: Anı Yayınevi, 2003, s. 50.

³ Ünal H. Özden, "**Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik**", İstanbul Ticaret Üniversitesi, <http://www.unalozden.com>, Erişim Tarihi: 23.11.2018, s. 56.

Nitel yöntem uygulanan araştırmada konu hakkında gerçeği yansıtan verilere ulaşma çabası vardır. Bu sebeple araştırmacı sorularını yöneltirken ilaveler yaparak muhatabının öznel fikirler sunmasına önem verir.⁴ Nitel araştırmada sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır. Olayları kendi bağlamı içerisinde değerlendirir. Bu sebeple araştırmada genelleme yapmak yerine katılımcının o andaki sözlü beyanını olduğu gibi aktararak bakış açısı hakkında değerlendirme yapılmıştır⁵.

Mülakat yönteminin uygulanmasında Keçiören Müftülüğü'ne bağlı farklı mahallelerden 5 adet Kur'an Kursu seçilmiştir. Mülakat uygulamasında denek olarak kız ve erkek 4, 5, ve 6 yaş gruplarından toplam 50 öğrenciden oluşan bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Yaşlarından dolayı görüşme yapılacak deneklerin velilerinden müftülük onaylı resmi dilekçe alınmıştır. Dilekçeler ve gerekli resmi yazışmalar sonucunda deneklere sorulacak sorular Gümüşhane Üniversitesi Hukuk Müşavirliği'nin Etik Kurulu tarafından onaylandıktan sonra görüşme gerçekteşmiştir. Deneklerin fikirlerini beyan ederken birbirlerinden etkilenecekleri öngörüldüğünden dolayı görüşmeler Kur'an Kursu'nda boş bir oda veya sınıf içinde birebir uygulanmıştır. Görüşmelerin tamamı araştırmacı tarafından bizzat yapılmıştır. Görüşme yapılacak katılımcıya önce araştırmacı kendini tanıtip mülakat içeriği hakkında bilgi vererek kendisinden görüşme izni istemiştir. Görüşme, tanışma ve sohbet ile başlayıp hazırlanan açık uçlu soruların denekten kendi istediği gibi cevap vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Bazı soruların anlaşılması için Kur'an-ı Kerim, dua eden çocuk resmi gibi metaryaller kullanılıp alınan cevaplar olduğu gibi yazıya aktarılmıştır. Katılımcıların yaşları göz önünde bulundurularak görüşmeler eğlenceli hale getirilip bazen ara verilerek gerçekteşirilmiştir. Deneklerin cevaplamadığı veya çekimser kaldığı sorularda kesinlikle ısrarcı olunmamıştır. Deneklerin görüşlerinin gizli kalması esas alındığı için sadece isim ve soy ismin baş harfleri teze yazılmıştır.

⁴ Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi Cilt. 1, Sayı. 1, Rize, 2015, s. 63.

⁵ W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt**, Çev.: Sedat Özge İstanbul: Yayın Odası Yay, 2012, s. 224.

4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmamızın temel varsayımı 4-6 yaş gurubu çocukların inanç esasları hakkında bilgi ve fikirleri benzer olmakla beraber bazı konularda birtakım farklılıklar oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın alt varsayımları şu şekilde ifade edilebilir:

1. 4-6 yaş grubu çocukların inanç esaslarını algılayış biçimleri yaşa göre farklılık göstermektedir.
2. 4-6 yaş grubu çocukların inanç esasları hakkındaki bilgileri okudukları okula göre farklılık göstermektedir.
3. 4-6 yaş grubu çocukların inanç esaslarını algılayış biçimleri ailelerinin dindarlık seviyesine göre değişmektedir.

5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Keçiören Müftülüğü'ne bağlı 42⁶ adet 4-6 Yaş Kur'an Kursu oluşturmaktadır. Bu kurslar arasında farklı bölgeler ve kursların farklı sınıflarından öğrenciler seçilerek tespitlerin daha belirleyici olmasına özen gösterilmiştir.

Seçilen 5 Kur'an Kursu'ndan toplam 50 adet öğrenci örneklem grubunu oluşturmuş ve bunlarla birebir görüşme yapılmıştır. Denek öğrencilerin hepsi mülakata istekleri doğrultusunda katılmış ve içtenlikle cevap vermeye çalışmışlardır. Çoğunluğu soruları istediği gibi cevaplandırmış, bir kısmı ise bilmediği veya zihnindekileri cümlelerle ifade edemediğinde "bilmiyorum, duymadım, hatırlamıyorum, biliyordum ama unuttum" şeklinde yanıt vermişlerdir.

Dini ve değerler eğitimi alan bu yaş grubu öğrencilerin kendi müfredatları dahilinde Kur'an-ı Kerim, İnaç, İbadet ve Ahlak dersleri aldıkları bilinmektedir. İnaç Esasları Kelam Ana Bilim Dalı'nın konusu olmasından dolayı ve bu alanda saha çalışmasına ihtiyacın olduğu düşünülmesi sonucu çocukların sadece eğitim sonucu değil yaş ve fitratları gereği zihinlerindeki tasavvurlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan

⁶ Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı

inanç esasları içinde katılımcılara din kavramı ve İslam dini, Allah tasavvuru ve dua, melek kavramı, Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed ve peygamberler, ölüm ve cennet başlıkları altında sorular yöneltilmiştir. Özellikle din, melek, ölüm ve cennet kavramlarında katılımcıya bu kavramları daha önce duyup duymadığı sorusu sorularak gelen cevap sonucunda görüşmeye devam edilmiştir. Bulguların bütünlüğü ve sınırlılığı açısından sadece Kur'an Kursları seçilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulguların hem eğitimcilere hem de ebeveynlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

“4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri” üzerine hazırlanan bu araştırmanın örneklem grubu oluşturulmasında Keçiören Müftülüğü'ne bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kursları arasından Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu, Zehra Onat Kur'an Kursu, Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu, Yurtoğlu Kur'an Kursu ve Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu ile sınırlı tutulmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen veriler sonucunda; katılımcıların yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verilen cevapların doğru olduğu varsayımına dayanır. Seçilen örneklem zaman dilimi ile sınırlıdır.

7. Tezin Yapılandırılması

Tez 'Giriş' ve 'Sonuç' dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, varsayımları, evren ve örneklemi, sınırlılıkları yer almaktadır.

Birinci bölümde din olgusuna değinilip iman esasları gereken düzeyde açıklanıp imanın insanın hayatındaki önemine vurgu yapılmıştır. Bu bölümde özellikle itikadi mezhepler arasındaki ihtilaflara temas etmekten uzak durarak toplumumuzda egemen olan Maturidi yaklaşımı esas alınmıştır. İkinci bölümde dört, beş ve altı yaş çocukların genel gelişim özellikleri ve dini gelişim özellikleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Keçiören Müftülüğü'ne bağlı beş tane 4-6 Yaş Kur'an Kursu'ndan dört ila altı yaş çocuklarının din kavramı başta olmak üzere iman esaslarını nasıl algıladıklarına dair tespit ve değerlendirmede bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DİN OLGUSU VE İMAN ESASLARI

1.1. Din Olgusu ve Tanımı

Din, geçmişte ve günümüzde üzerinde çokça durulan bir konudur. Geniş bir muhtevası bulunan dinin insan yaşamında önemli bir faktör olduğu, fert ve toplum için göz ardı edilemeyecek derecede gerekli bir konu olduğu bilinmektedir. Dinin tarihinin insanın tarihiyle eşgüdüm içerisinde olduğu kabul edilir.

Arapça kökenli kelime olan din sözlükte “baş eğmek, itaat etmek, hakkını almak, ödünç almak, adak edinmek, baş eğdirmek, hesaba çekmek, idare etmek, ceza veya mükafat vermek, hizmet etmek, borç vermek, yol-yöntem belirlemek”⁷ anlamlarına gelmektedir.

“En geniş olarak din; hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünüdür. Dar anlamıyla, kainattaki düzeni ve hayatı ancak yaratıcının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her birine verilen isimdir”.⁸

İslam bilginleri Kur'an-ı Kerimdeki açıklamalardan ve İslam İnancı çerçevesinden hareketle hak dini şöyle açıklamışlardır: Allah tarafından konulmuş, akıl sahibi insanların kendi irade ve tercihleriyle peygamberden aktarılmış doğru yola götüren ilahi kanundur⁹.

⁷ A. Muhsin Toprak, **Kavramlarla İman Esasları**, İstanbul: Buruç Yay, 2009, s. 11.

⁸ Necip Fazıl Mendeş, “Ortaöğretim Öğrencilerinin İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri (Tuzla Örneği)”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2010, s. 7.

⁹ Muhammed Ali el-Faruki et-Tahanevi, **Keşşafu Istılahu'l-Funun**, Kahire: 1963, s. II/305.

1.2. İman Esasları

Sözlükte “güvenmek, emin olmak, güven içinde bulunmak; inanılır, güvenilir olmak” anlamındaki emn (emân) kökünden gelen iman kelimesi, birine güvenmek, güven duygusu içinde birinin sözünü doğrulamak, sözünün doğruluğunu tasdik etmek demektir¹⁰.

İstılahta ise iman; Allah’ın Hz. Peygamber’in aracılığıyla beyan ettiği kesin olarak bilinen her konuda şüpheyi mahal vermeden kalp ile tasdik etmek, onun bildirdiği şeylerin tamamını kabul edip bunların doğruluğuna gönülden inanmaktır¹¹. Bu tarz tanımların yanında iman tasdik, ikrar ve amel açısından da değerlendirilmiştir. Tasdik ile kalp, ikrar ile dil, amel ile ise organlar ifade edilmiştir.

Ehl-i sünnete göre imanın gerekliliği ve nimetleri lütfeden Yaradan’a şükretmenin lüzumu akıl vasıtasıyla olur. Aklın gerekli ve mes’uliyet gerektirici bir delil olduğunun ıspatı “Kulak, göz ve gönül. Bunların hepsi ondan sorumludur”¹² ayetidir. Bunlardan kulak işitilecek şeylere, göz görülecek nesnelere, kalp de akıl yoluyla idrak olunacak hususlara hastır. Çünkü kulak hakkı da batılı da işitir ve göz doğruyu da yanlış görür. Bu hak ve batıl ancak akıl yoluyla idrak edilir. Burada imanın akıl yoluyla vacib olması, kişinin yaptığı mükaflatlandırılacağı, terkettiğinde cezalandırılacağı anlamına gelmez. Çünkü mükafat ile ceza ancak nas ile bilinebilir. Bunun manası Yaratıcının varlığını benimsemek O’nu inkar etmekten daha makuldür. Allah’ın birliğine inanmak, O’na başkasını ortak koştan daha doğru olduğu noktasında aklın tercih yapmasıdır; öyle ki akıl bu iki şeyin aynı değerde olmadığını ifade eder¹³.

İman, kalp ile tasdik olup bir bütündür. İslam dininde imanın bazısını kabul edip bir kısmını reddetmek söz konusu değildir. Kesb ve ihtiyarın bulunması gereken imanda kişinin kendi irade ve hürriyeti esastır. İnanç esaslarının her birini ayırt etmeden kabullenme imanın gereğidir. İman kişinin fitratında var olan bir güç olduğu için bilinçli Müslüman da neye inanıp inanmaması gerektiğini tam anlamıyla bilir.

¹⁰ İsmail b. Hammad Cevheri, **Es-Sıhah Daru’l-İlm**, Beyrut, 1979, s. V/2071; Mecdüddin Muhammed b. Ya’kub Firuzabadi, **Kamusu’l-Muhit**, Beyrut, 1987, s. 1518; Ebu’l-Fazl Muhammed İbn Manzur, **Lisanu’l-Arab**, Beyrut, 1970, s. I/107.

¹¹ Sa’düddin Mes’ud b. Ömer Taftazani, **Şerhu’l-Akaid**, Çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay, 1991, s. 277

¹² İsra, 17/36.

¹³ Nureddin Es-Sabuni, **Maturidiyye Akaidi**, Trc: (Bekir Topaloğlu), İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, 1978, s. 176-177.

1.2.1 Allah'a İman

1.2.1.1. Allah'ın Varlığı ve Birliği

Bütün ilahi dinlerde ve İslam dininde Allah'a iman, inanılması gereken inanç esaslarının temelini ve ilkini oluşturur. Diğer iman esasları Allah'a imandan sonra gelir ve hepsinin alt yapısı bir ve tek olan Tevhid inancında birleşir. Allah'a iman olmadan diğer iman esaslarından bahsetmek mümkün değildir. “Hz. Peygamber’e sahabe kılığında gelen Cebrail’in imanın ne olduğu sorusuna Allah Rasulü, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayrına ve şerrine inanmaktır cevabını vermiştir”¹⁴.

İslam inanç esaslarının ilki Allah'a iman etmek sadece O'nun zâtına inanmak değildir. Tam ve doğru bir Allah inancı O'nun varlığı ve birliği yanında zâtı için vacib olan sıfatlarını bilmek, mümteni olan noksan sıfatlardan da O'nu tenzih etmekle mümkündür. Bu konu islam akaidinin temelini oluşturduğu için Kelam ilminin önemli konularındandır¹⁵.

Allah'ın hâdis olması geçerli değildir. Çünkü hâdis bir muhdisin yaratmasıyla meydana gelir. Ayrıca Allah'tan başka da muhdis olmadığı ortadadır. Öyleyse Allah hâdis değil zaruri olarak kadimdir, ezelidir¹⁶.

Allah Teala Vâcibü'l Vücûd'dur. Yani varlığı zorunlu olandır, yokluğu düşünülemeyen, var olması için başka bir varlığa ihtiyaç hissetmeyen ve her şeyin yaratıcısı olan demektir. O'nun yokluğunun akla aykırı olması kıdemliğini ve ezeliliğini ortaya çıkarır. Vacibü'l Vücud sıfatı Allah'ın yarattıklarından üstün ve her yönden farklı olmasıdır. Allah'ın dışındaki bütün varlıklar mümkünü'l vücud yani olmaları zorunlu olmayan varlıklardır¹⁷.

İslam akaidine göre Allah birdir ve tektir. Bunu da delilleriyle Kur'an- ı Kerim Allah'ın bir ve tek olduğunu, doğmamış ve doğurmamış olduğunu, kendisinden başka ilah

¹⁴ Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1; Ebu Davud, Sünnet, 15.

¹⁵ Mevlüt Özler, **İslam Düşüncesinde Tevhid**, İstanbul: Ragbet Yay, 2005, s. 21-22, 47.

¹⁶ İmam Ebu'l Yusr Muhammed Pezdevi, **Ehl-i Sünnet Akaidi**, Terc: Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yay. 1994, s. 28.

¹⁷ Pezdevi, a.g.e., s. 28-29.

olmadığını açıkça ifade etmiştir¹⁸. Allah'ın bir olması adet açısından değil, ortağı bulunmama açısından dır. Birliğin sayı yönüne inhisar etmemesi kendinden sonra bir var edicinin bulunduğu durumunu ortadan kaldırmak içindir¹⁹. Çünkü bir sayısından sonra iki, ikiden sonra üç gelecek ve bu denklem devam edecektir. Allah'ın tekliği sayının değişmemesi ve artmaması ile ilgilidir.

1.2.1.2. Allah'ın Varlığının Delilleri

Bütün mahlukatı yaratıp hakimiyeti altına alan Allah, elbette insanoğlunun fitratına kendi varlığının delillerini de koymuştur. Fakat Allah sade, yalın ve gerçek bir varlık olmasına rağmen O, duyu organlarıyla algılanacak ve hissedilebilecek bir varlık değildir. Allah'ın duyu ve tecrübeye konu olmaması, O'nun başka bir yolla araştırılıp ispat edilmesi, varlığının ve birliğinin ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bu yol da "akıl yolu"dur. Akıl Allah'ın varlığını ortaya koymada önemli etkindir. Doğrudan Allah'ın varlığının delillerine ulaşamayan duyular, başta akıl olmak üzere kalbe hitap ederek yaratıcının varlığına ulaşmaya zemin hazırlar. Bunu da Bakara Suresi “Allah, ölüleri diriltir ve belki düşünürsünüz diye size ayetlerini gösterir”²⁰ ifadeleriyle anlatır. Allah bu ayette aklın önemini vurgulayıp insanların akıllarını Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve uygulamak için kullanmaları gerektiğini belirtmiştir²¹. Allah'ın insanı mükellef kılmasının da en önemli dayanağı akıldır. Akli dengesi yerinde olan bir kişi gerek kendi yaratılışını, gerekse kainatın düzenini idrak ederek Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp kavrayabilir. Çünkü Allah yarattığı kuluna kendini bilebilecek kabiliyet vermiştir.

Akıl, Allah'ın insana bahsettiği en önemli nimet olduğu için, O'nun varlığının ispatı konusunda nakli delillerden çok akli deliller kullanılması gerektiği fikri çoğunluktadır. Nakli dediler Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdir. Bunların delil olmasını kabul edecek kişinin önce Müslüman olması gerekir. Aksi halde Müslüman olmayan kişiye inanç esaslarından bahsetmek yerinde olmaz. Bu bakımdan Allah'ın varlığını ispatta önce

¹⁸ Bakara, 2/255, 163; Al-i İmrân, 3/2, 6, 18; Nisâ, 4/ 87; Tâhâ, 20/ 8; Tegâbun, 64/13; En'âm, 6/102; Tevbe, 9/31; Hûd, 11/14; Râd, 13/30; Mü'minûn, 23/116; Kasas, 28/88; Fâtır, 35/3; Zümer, 39/ 6; Mü'min, 40/3, 62, 65; Müzzemmil, 73/9; İhlâs, 1,2.

¹⁹ İmam-ı Azam Ebu Hanife, **Fıkıh-ı Ekber**, Şerh: Allame Aliyyül Kari, İstanbul: Hisar Yay, 2014, s. 44.

²⁰ Bakara, 2/73.

²¹ Hüsameddin Erdem, “Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'ani Temelleri”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, Cilt. 8, Sayı. 8, 1998, s. 19.

akli deliller kullanılmıştır. Bu deliller Allah'ın yüceliğini anlamaktan ziyade alemin yaratılışını akli deliller ile temellendirmektir. Kelamcılara göre akli deliller hudûs delili, nizam delili ve fitrat delilidir.

Hudûs, sonradan yaratılma ve meydana gelme anlamına gelmektedir. Allah'ın varlığını kanıtlamak için başvurulmuş bu terim evrenin bir zamanlar yokken sonradan var olması anlamındadır. Sonradan yaratılana hâdis, sonradan yaratana da muhdise denir. Kainatın yaratılmışlığı ve bu yaratılmışlığın da bir yaratıcısının olmasına hudûs delili denir.²²

Hudûs delili cevher ve araz esasına dayalıdır. Eserden müessire (eseri meydana getirene) intikal suretiyle alemin hâdis oluşundan Allah'ın varlığına varan bir delildir. Evreni oluşturan bütün cisimlerin bir cevher (öz) ve bu cevherin taşıdığı arazlardan (vasıflardan) meydana geldiği kabul edilir. Hudûs delili zaman içerisinde şu önermeler ile ifade edilir.

Âlem bütün parçalarıyla hâdistir.

Her hâdis olanın bir muhdise muhtaçlığı vardır.

O halde bu âlemin de bir muhdise ihtiyacı vardır ki, O da hâdis olmayan Allah'tır²³.

Bu önermeye göre Kelamcılar Allah dışındaki tüm varlıkları ifade eden alemin sonradan var olduğunu, yani bilinen bir ilkeye başvurarak sonradan var olan alemin zorunlu olarak bir var edicisinin bulunması gerektiğini kanıtlamaya çalışmışlardır²⁴.

Alem, cevher ve arazlardan meydana gelir. Cevher, boşlukta yer tutan ve cisimlerin bölünemeyen en küçük parçasıdır. Cevherler birleşince cisimler meydana gelir. Âraz ise boşlukta kendi başına yer kaplamayan, fakat bir cevhere ve cisme bağlı olarak bulunabilen hareket, durma, birleşme, ayrılma gibi oluşlar ve renk, tat, koku, ses vb vasıflardır. Ârazların hepsi hâdistir. Çünkü cevherler ve cisimler ârazsız olmaz ve bunlar ayrılmaz. Ârazlar sonradan meydana gelir, cevher ve cisimler de ârazsız var olamaz. Bu cevher ve cisimlerin de hâdis (sonradan) olduğuna delalet eder. Arazlar sonradan olup, cevher ve

²² DİA, C. 18, İstanbul: TDV Yay, 1998, s. 304-309.

²³ Mehmet Bulut, **Delilleriyle İslam Akaidi**, İstanbul: Erkam Yay, 2010, s. 97.

²⁴ Fatma Aygün, "Allah'ın Varlığını Aklen Bilmeye İlişkin Maturidi'nin Hudûs Delili", Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Amasya, Cilt. 3, Sayı. 6, 2016, s. 164.

cisimler de arazsız olamaz. Bu evreni meydana getiren her şey sonradan meydana gelmiştir. Öyleyse bu alem sonradan var olduğuna göre O’nu yaratan mutlaka bir yaratıcı vardır²⁵.

Nizam delili; Kur’an-ı Kerim’de sık kullanılan ve İslam alimlerinin de çokça üzerinde durdukları bu delil, kainatın bir düzen içerisinde olduğunu ifade eder. Nizam delili, kainatın kendi başına oluşmadığının, var olan her şeyin bir denge içerisinde ve bilinçli bir şekilde hareket ettiğinin göstergesidir.

Kainatın kuruluş ve düzenini ortaya koymak için olağanüstü hassas dengelerin önceden planı yapılmış bir amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu, bu plan ve amacın bulunduğu yerde planlayıcı ve hedef belirleyicisinin de bulunmasının zorunlu olarak benimsenmesinin gerektiği düşüncesine dayanan gaye ve nizam delili²⁶, evrenin uyumlu ahengini açık ve net bir şekilde gözler önüne serer. Tabiata bakıldığında her şeyin bir sistem üzerine kurulu olduğu, doğa olaylarından yeryüzünün düzenine kadar her şeyin bir amaca yönelik olduğu görülmekte ve hiçbir şeyin tesadüfi olarak yaratılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bunu önermelerle ifade etmek yerinde olacaktır:

Tabiat birbiriyle bağlantılı sebep ve sonuç sisteminden oluşur.

Böyle bir sistem ancak bilgili, irâdeli ve kudretli bir varlığın (illet-i zîşuur) eseri olabilir.

Öyleyse kainat böyle bir yaratıcı varlığın eseridir ki bu da Allah Tealâ’dır²⁷.

Fıtrat Delili; İlk yaratılışı, oluşu, doğallığı ve temeli simgeleyen fıtrat, Allah’ın her varlığa bahsettiği en büyük nimettir. Allah, her varlığı kendi tür ve özelliğine göre ilk orijinallığı ile yaratmıştır. Fıtrat, genel anlamda bütün yaratılanları kapsıyor olsa da Kur’an-ı Kerimde insana işaret eder. Kur’an-ı Kerim’de “İnsanı en güzel biçimde yarattık”²⁸ ifadesi insanın diğer varlıklardan farkını ve üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Başka bir ayette Allah “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah’ın

²⁵ Bulut, a.g.e., s. 98.

²⁶ Bekir Topaloğlu, **Allah**, İstanbul: İsam Yay, 1989, II, s. 476; **DİA**, C. 33, TDV Yay, 2007, s. 173-175; **DİA**, C. 13, TDV Yay, 1996, s. 292-295.

²⁷ Fatma Aygün, “Allah’ın Varlığını Aklen Bilmeye İlişkin Maturidi’nin Gaye ve Nizam Delili”, Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Karabük, Cilt. 3, Sayı. 4, 2014, s. 34.

²⁸ Tîn, 95/4.

insanları üzerinde yarattığı fıtrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler”²⁹ buyurarak insanın özünü açıklamaktadır. Çünkü insanın yaratılışında inanma duygusu hep var olmuştur.

Bireyin aslında Allah'a iman etmesi O'nun insanı dini nitelikte fıtrat üzerine yaratmasındandır. Bu yaratılışta Allah insana kendini ve kendisini yaratanı bulabilecek akıl ve kabiliyet vermiştir. Ama bunu doğru kullanmak da insanın iradesindedir. Akıl ve kalp gibi bilgi elde etmemize imkan veren kabiliyetler fıtratın türevleridir. Her şey sanki oraya nakşedilmiştir. Sonra bir sebep ortaya çıkmakta ve oraya nakşedilenin açığa çıkmasına vesile olmaktadır. Bizi birinci derecede etkileyen şey, tercihlerimizdir. Bu da irade yetimizle ilgilidir; sadece bilmekle ilgili bir şey değildir. İki şeyden hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu bildiği hâlde kötüyü tercih edene, bu bilgisinin bir faydası yoktur. Bir insanın kaderini belirleyen ve hatta kaderini belirleyecek karakteri de belirleyen şey, insanın tercihleridir. İnsan, doğumundan sonra doğal olarak ve hatta zaruri olarak tercihlerde bulunmaya başlar. İnsanın fıtraten yönlendirilmiş oldukları ile özgür iradesiyle tercih ettikleri arasında bir uyumun gerçekleşmesi arzu edilen şeydir. Fıtrat terimi, insanın hem iç dünyasında ayartılmasına (şeytan/vesvese) hem de dıştan yönlendirmelere karşı direnç noktasıdır. Yaşam ayarlarının bozulup bozulmadığını kendisine göre denetleyebileceği temel varlık kodlarıdır. Bütün insanlarda bunların varlığını kabul etmek, fiziği metafizikle irtibatlandırma ya da içine kapalı bir evren tasarlamayla ilgili olduğu için salt insan idesini tartışmanın ötesinde bir anlama sahiptir³⁰.

Fıtrat konusundaki ayetlerin din ve inançla ilgili oluşu bu tanımın dini muhtevada olduğunu göstermektedir. Kur'an'da geçen fıtrat ayeti Allah'ın varlık/ isbat-ı vacib delillerinden fıtrat delili olarak isimlendirilen delile temel teşkil eden naslardan biri olarak kabul edilir. Fıtratullah, Allah'ın insanda yarattığı marifetullah ve her çocuğa bahşettiği kabiliyet hâlidir ki çocuk onunla rabbinin hakimiyetini ve vahdaniyetini bilebilir. Bu marifet, bebekliklerinde kendileri için gıda olan sütü anne göğsünden emme şuurunu Allah'ın insanlara ihsan etmesi gibidir. Nitekim Hz. Peygamber “Her çocuğu annesi fıtrat üzerine dünyaya getirir. Sonradan ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.

²⁹ Rûm, 30/30.

³⁰ Şaban Ali Düzgün, “İnsanın Doğası (Fıtratı) Ve Özgürlüğü Üzerine”, Kelam Araştırmaları Dergisi, Cilt. 14, sayı 2, Ankara, 2016, s. 322-342.

Eğer anne-babası Müslüman iseler çocuk da Müslüman olur”³¹ hadisiyle bunu kastetmiştir. Allah’ın dağlarda tesbih ve O’na hamd etme bilincini yaratması da bunun gibidir. Ancak daha sonra ebeveyni çocuğu kendine benzetir ve onu asıl fitratından uzaklaştır³².

1.2.1.3. Allah’ın İsim Ve Sıfatları

İnsan kendini var eden yaratıcıyı tanımak ve bilmek ister fakat bunu duyularıyla anlaması mümkün olmaz. Yaratıcıyı delillerinden anlamaya çalışan insan, kainatı ve yaratılan varlıkları gözlemleyerek Allah’ı idrak etmeye çalışır. Bununla beraber Allah, kendisine inanan insanların zatını daha iyi anlamaları için Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde kendini tarif eden isimler zikreder. Allah’ın varlığının zorunlu (Vacibu’l Vücûd) olması O’nun adının da olmasına işaret eder.

Bir şeyin ismi, zatını bildirmek için bir alamettir. İsim, kendisine tahsis edildiği bir manayı başlı başına ifade eden bir kelimedir. Burada mana müsemma demektir. Müsemma birkaç çeşit olur. Bunlar; hislerimizle bilinen eşya ve hislerimizle bilinmeyip aklen idrak olunan eşyalardır. Hislerimizle bilinen harici eşyaya medlul denir. Medlüle hissien veya vehmen işaret olunur. Medlülün harici bir sureti vardır. Zihinlerimiz ile bilinen eşyaya mefhum denilir. Aklen ve zihnen tasavvur edilebilir. Bu itibarla mefhumun suret-i zihniyesi vardır. O halde Allah mefhum ve medlül değildir. O Zât’tır. Zât, his ve akıl ile doğrudan doğruya idrak edilemez. His ve akıl yoluyla eserlerinden bilinir. Buna binaen zât, medlül ve mefhum olamaz, ancak ismin müsemması olur³³. Yani Allah ismi, hissi ve akli delillere ihtiyacı olmadan kendi Zât’ını ifade eder. Allah ismi birçok şekilde anılsa da O’nun anlamı ve birliği değişmez.

“Allah” bütün isimleri içine alan ve yerine hiçbir kelime kullanılmayan ilahi bir isim-i şeriftir. Kur’an-ı Kerim’de Allah, diğer isimlerini ifade ederken Esmâ-i Hüsnâ yani en güzel isimler tanımını kullanmıştır. Örneğin; “Bütün güzel isimler O’nundur. Yerde ve göklerde ne varsa O’nu tesbih eder. O aziz ve hakimdir”³⁴ ayeti buna örnektir.

³¹ Müslim, Kader, 25.

³² Ebu Mansur el-Maturidi, **Te’vilatu’l-Kur’an**, İstanbul: İsam Yayınları, 2008, XI, s. 185-186.

³³ Hayati Ülkü, **İslam Dini Akaidi**, İstanbul: Bahar Yay, 1969, s. 82, 83.

³⁴ Haşr 59/24.

Esmâ-i Hüsnanın sayısı konusunda başvurulacak kaynak Kur'an ve hadistir. Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ olarak ifade edilen tanım Allah'a nisbet edilen isimlerdir. Kur'an-ı Kerim'de geçen bu isimler 100 den fazladır. Hadislerde de Allah'a nisbet edilen isimler vardır³⁵. Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde Allah'ın 99 isminin bulunduğunu ve bu isimleri sayıp ezberleyenlerin cennete gireceğini haber vermiştir³⁶. Bu hadiste sayıp ezberlemekten maksat Allah'ı güzel isimleriyle anmak, O'na iman, ibadet ve itaat etmektir. Allah'ın isimleri 99 dan ibaret değildir. Ayet ve hadislerde geçen başka isimleri de vardır. Tirmizi ve İbn-i Mace'nin rivayet ettikleri bir hadiste doksan dokuz ismi tek tek sayılmıştır³⁷.

Allah'a inanmak, O'nun varlığını, birliğini, isimlerini ve sıfatlarını bilip, noksan sıfatlardan uzak tutmaktır. Allah, zâtı ve sıfatlarıyla yüce bir varlıktır. Yarattığı diğer varlıkların sıfatına hiçbir şekilde benzemez.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde doğrudan Allah'ın sıfatlarıyla ilgili bilgiler yer almaz. Kelamcılar, Kur'an'da ve hadislerde yer alan Esmâ-i Hüsnâ aracılığıyla Allah için birtakım sıfatlar isnat etmişlerdir.

Kelam ilmine göre sıfatlar; Tenzihi/Selbi Sıfatlar, Subuti Sıfatlar, Haberi Sıfatlar ve Fiili Sıfatlar olarak dört gruba ayrılmıştır.

Tenzihi sıfatlar: Sadece Allah'ın zâtına mahsus olan ve yüceliği ifade eden sıfatlardır. Selbi olarak da ifade edilen bu sıfatlar, Allah'ın yarattığı varlıkların hiçbirisi için kullanılması mümkün olmayan özelliklerdir. Bunlar:

- 1) Vücud: Var olan demektir ve yokluğu düşünülemez³⁸.
- 2) Kıdem: Varlığının başlangıcı olmamaktır.
- 3) Beka: Allah'ın varlığının sonu olmamasıdır.
- 4) Muhalefetün li'l-havadis: Sonradan olan şeylere benzememektir.
- 5) Vahdaniyet: Allah'ın her yönüyle bir ve tek olmasıdır.

³⁵ Bekir Topaloğlu, **Allah İnancı**, İstanbul: İsam Yay, 2006, s.78; **DİA**, C. 11, İstanbul, TDV Yay, 1995, s. 404-418.

³⁶ Buhari, "Da'avat", 68, "Tevhid", 12; Müslim, "Zikr", 2; Tirmizi "Da'avat" 82.

³⁷ Tirmizi, "Da'avat", 82; İbn-i Mace "Dua", 10. 22

³⁸ Topaloğlu, a.g.e., s. 126.

6) Kıyam bi nefsihi: Allah'ın varlığının kendiliğinden olması demektir.

Allah'ın başka varlıkta olması düşünölemeyen zâti sıfatların yanında bir de subuti sıfatları vardır. O'nun zâtında sabit anlamlar olarak var olan sıfatlardır. Bu sıfatlar zâti değıl ama zâtla birlikte bulunan sıfatlardır. Subuti sıfatlar Allah tarafından yaratılanlara benzese de mana yönüyle aynı şeyi ifade etmez. Çünkü Allah'ın zâti sıfatları ezeli ve ebedidir. Yaratıklarınıninki ise sonlu, sınırlı ve eksiktir. Subuti sıfatlar sekiz tanedir³⁹.

- 1) Hayat: Canlı ve diri olmak demektir. Allah canlı ve diridir. Allah'ın zâtından ayrılmayan bir sıfattır. Allah'ın hayat sıfatı yaratıklarınıninkine benzemez.
- 2) İlim: Bilmek demektir. Allah geçmiş, geleceğı, olmuş, olacağı, gizli ve açık her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilir. Allah'ın bilmesi; akıl, göz, kulak, hayal ve dimağ gibi vasıtalarla olmayıp zâtındandır⁴⁰.
- 3) Semi': İşitmek anlamına gelir. Allah'ın bir organa veya vasıtaya ihtiyacı olmadan en alçak sesi dahi işitmesidir. Bu işitme yarattığı varlıkların işitmesine benzemez.
- 4) Basar: Görmek demektir. Aydınlık, karanlık, gizli ve açık her şeyi Allah bir vasıtaya ihtiyaç hissetmeden görür.
- 5) İrade: Dilemek demektir. Allah'ın bir şeyi olmasını veya olmamasını kararlaştıran sıfatıdır.¹

Tekvini irade, yaratma ile ilgilidir. Bütün yaratılanları içine alır ve bu irade herhangi bir şeye yönelik gerçekleşirse, o şey hemen meydana gelir. Teşrii irade ise; yasama ile ilgili olan yani Allah'ın bir şeyi sevmesi ve hoşnut olmasıdır. Teşrii iradede Allah diler fakat olması zorunlu değildir. Tekvini irade; hayra, şerre, tâata, masiyete taalluk ettiği halde; teşri irade, sadece hayra ve taata taalluk eder⁴¹.

6) Kudret: Gücü yetmek demektir. Allah'ın güç sahibi olmasıdır.

7) Kelam: Söylemek, konuşmak anlamına gelir. Allah'ın bir kelimeye muhtaç olmadan konuşması demektir.

8) Tekvin: Yaratmak, yok olanı yokluktan çıkarmak demektir.

³⁹ Şerafettin Gölcük, **İslam Akaidi**, Konya: Esra Yay, 1992, s. 77-78.

⁴⁰ Ülkü, a.g.e., s. 71.

⁴¹ İzmirli İsmail Hakkı, **Yeni İlm-i Kelam**, Ankara: Umran Yay, 1981, s. 278-279.

Haberi Sıfatlar: Dış anlamları itibariyle Allah'a nisbet edilmesi mümkün olmayan ama Kur'an'da Allah'ı nitelerken kullanılan sıfatlardır. Allah'ı eli, yüzü, arşa istiva etmesi, yukarıdan aşağıya inmesi (nüzul) gibi nitelemeler bu sıfatlardandır. Bunlar lafzen Allah'a atfedilmemeli genel itibariyle mecazi anlam olarak anlaşılmalıdır. Allah'ın eli, kudreti; yüzü, mutlak varlığı; arşa istiva etmesi, mutlak hükümlanlığı olarak anlaşılabilir. Bu sıfatları hayatın dinamik akışına eşlik eden ilahi varlıkla ilişkide olan insanların bu dinamizmi kavramasını kolaylaştıran bir dil kullanımı olarak görmek gerekir⁴².

Kur'an'daki haberi sıfatların başlıcaları şunlardır: İstiva/Arş'a oturmak⁴³, vech/yüz⁴⁴, yed/el⁴⁵, ayn/göz⁴⁶, kurb/yakın olma⁴⁷, ityan ve meci'/gelmek⁴⁸, Allah'ın Semada(gökte) bulunması⁴⁹.

Fiili Sıfatlar: Allah'ın rızık vermesi, muhabbeti, öldürüp diriltmesi gibi zıdlarıyla vasıfları sıfatlardır⁵⁰.

1.2.2. Meleklerle İman

Kainatta birçok varlık vardır. Bunların bir bölümünü duyu organlarımızla veya bir araç yardımıyla görüp hissederken, bazılarını görmeden inanarak hissederiz. Bu görmeden inandığımız varlıklardan bir grubu da meleklerdir. Kur'an-ı Kerim'de iman esaslarının içinde meleklerle iman olduğu da zikredilmiştir⁵¹.

Sözlükte elçi, haberci ve kuvvet anlamlarına gelen melek kavramı terim olarak Allah tarafından yaratılmış, yemeyen, içmeyen, insanlar tarafından görüleyemen, sayıları

⁴² Şaban Ali Düzgün, **İslam İnanç Esasları** "Allah'a İman", Ankara: Grafiker Yay, 2013, s. 81.

⁴³ A'râf, 7/54; Yûnus, 10/3; Ra'd, 13/2; Tâhâ, 20/5; Furkân, 25/59; Secde, 32/4; Hadid, 57/4.

⁴⁴ Bakara, 2/115, 272; Ra'd, 13/22; Rûm, 30/38,39; Rahmân, 55/27; İnsân, 76/9; Leyl, 92/20.

⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/26,73; Mâide, 5/64; Fetih, 48/10; Hadid, 57/29.

⁴⁶ Hûd, 11/37; Tâhâ, 20/39; Mü'minûn, 23/27; Tûr, 52/48; Kamer, 54/14.

⁴⁷ Bakara, 2/186; Hûd, 11/61; Sebe', 34/50; Kâf, 50/16; Vâkıa, 56/85.

⁴⁸ En'âm, 6/158; Feccr, 89/22.

⁴⁹ Mülk, 67/16.

⁵⁰ Gölcük, a.g.e., s. 81.

⁵¹ Nisâ, 4/136; Bakara, 2/97-98, 177, 285.

bilinemeyen, süratli ve gayb alemine ait nurani varlıklardır⁵². Meleklerin nurdan yaratıldığını Hz. Peygamber “melekler nurdan yaratılmıştır”⁵³ hadisi şerifi ile açıklamıştır.

Meleklerin varlığı naklen sabit, aklen de mümkündür. İnsanın sadece akli ile görünmeyen bir varlığa inanması mümkün olmadığı için bu inanca götüren delil vahiy kaynaklıdır. Onların görülmemesi yokluğuna delalet etmez. Müslüman bir kişi iman esaslarının bütününe somut olarak görmese de inanır. Çünkü bir şeye inanmak için görmek şart değildir. Örneğin akıl, sevinç, hüzn gibi kavramlar bilinir ama görülmez. Melekler de Allah ve Hz. Peygamber tarafından bildirilip görmeden inanılan varlıklardır.

1.2.2.1. Meleklerin Özellikleri Ve Çeşitleri

Melekler yaratılış itibariyle kendilerine has bazı özelliklere sahiptirler. Bunlar:

1) Meleklerin erkeklik ve dişilikleri yoktur ve evlenip çoğalmaları mümkün değildir⁵⁴.

2) Melekler kanatlı ve hızlı varlıklardır⁵⁵. Bu kanatlar onların insanın zihninde tasavvur ettiği kanatlara benzemez. Meleklerin hızları da aklın tahmin edemediği derecededir. Onlar yeri ve göğü bir anda dolaşıp, uzun mesafelere kısa zamanda gidip gelebilirler.

3) Melekler yemezler ve içmezler⁵⁶. Hud suresinde de ifade edildiği gibi melekler insani özellikleri olmayan yemeyen ve içmeyen varlıklardır.

4) Melekler daima Allah’a itaat ve ibadet halinde olup Allah’ın emrinden çıkmazlar⁵⁷. Melekler ne ile görevlendirilmişlerse onu mükemmel şekilde yerine getirirler ve asla Allah’a isyan etmezler.

⁵² Zâriyât, 51/24-28; Hicr, 15/8; Müddessir, 74/31; Meâric, 70/4.

⁵³ Müslim, es-Sahih, Zühd, 60; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 6, s. 153, 168.

⁵⁴ Sâffât, 37/149-150; Necm, 53/27-28; Zuhuf, 43/19.

⁵⁵ Fâtır, 35/1; Meâric, 70/4.

⁵⁶ Hüd, 11/69-70.

⁵⁷ Tahrîm, 66/6; Nahl, 16/50; Enbiyâ, 21/20; Zümer, 39/75; A’râf, 7/206.

5) Melekler güçlü varlıklardır. Onlar yorulmayıp usanmazlar⁵⁸. Melekler uzun mesafeli yerlere kısa sürede ulaşır, yerleri ve gökleri Allah'ın izniyle bir anda dolaşabilirler.

6) Melekler insanlar tarafından görülmezler fakat Allah dilerse onlar insanlara gözükürler. Kur'an'da "onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona ruhumuzu gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde göründü"⁵⁹ ifadeleriyle Cebrail'in Hz. Meryem'e insan suretinde görüldüğü açıkça ifade edilmiştir.

7) Melekler de ölümlü varlıklardır⁶⁰. Yani Allah' tan başka ilah yoktur ve O'nun dışında her şey fanidir. Baki, ezeli ve ebedi olan yalnız Allah'tır.

Meleklerin sayıları sayılamayacak çokluktadır ve bunu yalnız Allah bilir. Ayet ve hadislerde bize bildirilen Yüce yaratıcıdan aldıkları emirleri yerine getirmekle sorumlu dört büyük melek ve bazı önemli görevleri üstlenen melekler vardır. Bunlar:

Cebraîl: Allah'tan aldığı vahyi Peygamberlere ulaştıran ve meleklerin en büyüğüdür. Melekler içinde Allah'a en yakınlığı ile bilinen Cebrail'e "meleklerin efendisi" anlamında "seyyidü'l-melaîke" denilmiştir. Cebrail Kur'an-ı Kerim'de Cibril, Ruhü'l Kudüs, Ruhü'l Emin, Ruh ve Resûl⁶¹ olarak anılır.

Mikâil: Allah'ın küçük kulu anlamına gelen Mikail Allah katında önemli mertebeye sahiptir. Kur'an'da ve hadislerde ismi açıkça zikredilip⁶², tabiat olaylarını ve yaratıkların rızıklarını idare eden melektir.

Azrâil: Bir işi zorla takbik eden kuvvet manasına gelen Azrail, kainattaki canlıların canını almakla görevli melektir. Bu melek Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde Azrail ismiyle

⁵⁸ Enbiya, 21/19-20; Hâkka, 69/17.

⁵⁹ Meryem, 19/17.

⁶⁰ Zümer, 39/68; Mü'min, 40/16; Kasas, 28/88; Rahmân, 55/26-27.

⁶¹ Meâric, 70/4; Nebe, 78/38; Kadr, 97/4; Nahl, 16/102; Bakara, 2/87, 253; Mâide, 5/110; Şu'arâ, 26/193-195; Bakara, 2/97-98; Tahrîm, 66/4; Tekvîr, 81/19-20; Meryem, 19/19.

⁶² Bakara, 2/98; Müslim, Fedâil, 46, 47; Talak, 30; Ebû Dâvud, Hurûf, 1; Nesaî, İftitah, 37; A.b Hanbel, , c. 3, s. 10, 224; c. 5, s. 41,114, 122.

değil de ölüm meleği ⁶³ şeklinde geçmektedir. Kur'an ayetlerine bakıldığı zaman Azrail'in bir tek melek değil de birden fazla sayılarının olduğu anlaşılmaktadır⁶⁴.

İsrâfil: Dört büyük melekten biri olan İsrâfil şan ve şeref manasına gelir. Allah'ın izniyle kıyametin kopacağı zaman Allah'ın bildiği bir alet olan sura üflemekle görevlidir. Birinci üfleyişinde kıyamet kopacak, ikinci üfleyişinde ise bütün insanlar yeniden dirilip hesap için mahşere geleceklerdir. Kur'an-ı Kerim'de İsrâfil ismi ile geçmese de bu melekten bahseden birçok ayet ve hadis vardır⁶⁵.

Dört büyük melekten sonra Kur'an ve hadislerde geçen melekler ve görevleri vardır. Bunlar:

Mukarrebun: Yakınlaşmış anlamına gelip, Allah'a yakın olan meleklerdir. İlliyyun ve Kerubiyyun da denilir. Bu melekler devamlı Allah'a hamd ve zikirle meşguldürler⁶⁶.

Arşî Taşıyan Melekler: Arşın taşıyıcıları anlamına gelen hamele-i arş Allah'ın arşını taşıyan meleklerin adıdır. Allah'a sürekli zikirde bulunup mü'minler için dua eden bu meleklerin varlığı ayetle sabit olup sekiz tane olduğu Allah tarafından bildirilmektedir. Fakat arşın etrafını kuşatan meleklerin sayısı bilinmemektedir⁶⁷.

Kiramen Katibin: Değerli, şerefli ve dürüst yazıcılar olarak adlandırılan kiramen katibin melekleri insanların sağında ve solunda bulunan ve kişinin dünyada yaptıklarını kaydeden iki melektir. Bu melekler ayrıca insanları tehlikelerden korumakla görevli oldukları için hafaza yani koruyucu melekler olarak da bilinir. Bunun da müjdeleyici delili Hz. Peygamberin hadisinden nakledilen rivayete göre Allah yazıcı meleklerle şöyle buyurmuştur: "Kulum bir günah işlemeye niyet ederse onu işlemedikçe günah diye yazmayın, işlediği takdirde ise sadece bir günah yazın. Şayet o, bana saygısı sebebiyle gûnahtan vazgeçerse ona bir iyilik yazın. Kulum iyi bir işi yapmayı arzu edip de yapmazsa

⁶³ Secde, 32/11; Buhari, Cenâiz: 69; Müslim, Fedâil, 157, 158; Tirmizî, Tefsir, 7; İbn Mâce, Cihad, 10; Ahmed b. Hanbel, c. 4, s. 287; c. 5, s. 395.

⁶⁴ Muhammed, 47/27; Nisâ, 4/97; En'âm, 6/61.

⁶⁵ Kâf, 50/41; En'âm, 6/73; Mü'minûn, 23/101-103; Tâhâ, 20/100-102; Kehf, 18/99; Tirmizî, Kıyame, 8; Tefsîr-i Sûre, 39; Ahmed b. Hanbel, c. 3, s. 7; c. 4, s. 374.

⁶⁶ Nisâ, 4/172.

⁶⁷ Hâkka, 69/13-19; Mü'mîn, 40/7; Zümer, 39/75.

bir sevap yazın, şayet iyiliği işlerse kendisine on katından yedi yüz katına kadar sevap kaydedin”⁶⁸.

Kıyamette sorguya çekilmeye inanmayanlara karşı Kur’an-ı Kerim kiramen katibin meleklerinin görevlerini açıklayarak hesap gününün varlığını kesin bir delille göstermiştir⁶⁹. Kiramen katibin meleklerinin görevini en iyi şekilde yerine getirmesi sonucu o gün her şey açığa çıkacak ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

Münker ve Nekir: Berzah aleminde insanları sorguya çeken iki meleğin adı olarak bilinen münker ve nekir in isimleri Kur’an’da geçmemekle beraber ayetlerde kabir hayatını işaret edilmektedir. Hadislerden rivayet edildiğine göre Allah’ın insanları dünyada ve ahirette sabit kıldığını ifade eden İbrahim Suresindeki ayette⁷⁰ kabirdeki müminlerin Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Peygamber’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahitliği ile ilgilidir. Bilinmeyen, tanınmayan ve yadırganan manalarına gelen Münker ve Nekir kabir hayatına intikal edince kişiye Rabbinin ve Peygamberinin kim olduğunu, dininin ne olduğunu soracaktır.⁷¹.

Cennet Melekleri: Cennete giren insanları selamlayarak onlara cennet ile ilgili müjdeler vererek karşılayacak ve ebedi kalacakları adn cennetine gireceklerini bildirecek olan meleklerdir⁷².

Cehennem Melekleri: Cehenneme giden insanları karşılayan ve onlara azapla muamele eden meleklerdir. Bu meleklerin başkanı da malik⁷³ denilir. Cehennemde Allah’ın emrinden çıkmayan, ne ile görevli iseler onu yerine getiren sert mizaçlı meleklerdir⁷⁴.

“Gerçekleri inkar etmiş olanlar gruplar halinde cehenneme sevkedilecek; nihayet oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılacak; bekçileri onlara, “İçinizden, size rabbinizin ayetlerini okuyup duyuran ve böyle bir günle karşılaşacağınızı bildirerek sizi

⁶⁸ Buhari, Tevhid, 35.

⁶⁹ Kâf, 50/17-18, 20-21; İnfitâr, 82/10-12.

⁷⁰ İbrâhîm, 14/27.

⁷¹ Kamil Güneş, **Meleklerle İman**, Ankara: DİB Yay, 2015, s. 57; Buhari, “Cena’iz”, 87; **DİA**, C. 32, İstanbul: TDV Yay, 2006, s. 14-15.

⁷² Enbiyâ, 21/103; Zümer, 39/73; Râd, 13/23.

⁷³ Zuhûf, 43/77.

⁷⁴ Tahrîm, 66/6.

uyaran bir elçi gelmedi mi?” diye soracak; onlar da “Evet geldi diyecekler. Ama inkarcılar için artık azap hükmü kesinleşmiştir”⁷⁵.

Yukarıda belirtilen ayetler dışında Kur’an ve hadislerde geçen Allah’ın emir ve yasakları doğrultusunda görev yapan birçok melek vardır.

1.2.3. Kitaplara İman

Allah insana akıl ve irade gibi önemli nimetleri vererek en güzel şekilde yaratmıştır. Yeryüzündekileri insanın hizmetine sunarak onu imtihan hayatına göndermiştir. Bunu yaparken de fitrat gereği hataya düşme özelliğinden dolayı insana kendi cinsinden örnek peygamber ve kitap göndermiştir. Çünkü insan akıl ve iradesini kullanıp yönetme gücüne sahip olsa da bazen nefsine yenik düşerek bunu başaramayabilir. Allah’ın göndermiş olduğu kitaplara ve inanç esaslarına inanan insan, bir yanlışla düştüğü zaman pişman olduğunda rabbinin affediciliğini bilir.

Dünya hayatına imtihan olarak gönderilen insan kendisinden yapılması ve yapılmaması istenen durumları Peygamberler aracılığıyla gönderilen iman ettiği kitaplardan öğrenir. Çünkü iman edilen ilahi kitaplar, insanı iki cihanda da mutlu kılmayı hedefler.

Kitap sözlükte “yazıların toplandığı yapraklar” manasına gelir. Terim olarak ise, Allah’ın kullarına emir ve yasaklarını tebliğ etmeleri için peygamberlerine gönderdiği vahiyleri bir araya toplayan belgeler demektir⁷⁶.

Yüce Allah bütün hak olarak indirilmiş kitaplara inanmanın gerektiğini, De ki: “Biz Allah’a ve bize indirilene; keza İbrahim, İsmail, İshak, Ya’kub’a ve Yakub ve torunlarına indirilenlere; yine Musa, İsa ve bütün peygamberlere rabbleri tarafından verilenlere iman ettik. Onlar arasında ayrım yapmayız ve biz O’na teslim olmuşuzdur”⁷⁷ buyurarak bildirmiştir.

⁷⁵ Zümer, 39/71.

⁷⁶ Bekir Topaloğlu, Y. Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, **İslamda İnanç Esasları**, Ankara: DİB Yay, 2017, s. 284.

⁷⁷ Al-i İmrân, 3/84.

Müslümanlar kitapların günümüzdeki tahrif olmuş hallerine değil, Allah'tan gelen bozulmamış hallerine inanmaktadırlar. Hatemü'l Enbiya olan Hz. Peygamber'e indirilen, evrensel özelliğe sahip Kur'an-ı Kerim önceki kitapları tasdik etmiş ve onların koyduğu bazı hükümleri kaldırarak yeni hükümler getirmiştir. Allah mümin olabilmek için Hz. Peygamber'e ve Kur'an'a uymak gerektiğini birçok ayette vurgulamıştır⁷⁸.

1.2.3.1. İlahi Kitaplar

Sahife kelimesinin çoğulu olan suhuf, küçük topluluklara o anki ihtiyacı giderecek şekilde indirilmiş birkaç sahifeden oluşan kitaplardır. Kur'an'da Necm Suresi 53/36-37 ve A'la Suresi 87/14-19. ayetlerde Hz. İbrahim'e ve Hz. Musa'ya indirilen sayfalardan bahsedilir. Bazı rivayetlerde Hz. Adem'e on, Hz. Şit'e elli, Hz. İdris'e otuz, Hz. İbrahim'e on sayfa⁷⁹ verildiği nakledilse de bu konuda kesin bilgi ifade eden mütevatir bir haber yoktur ve günümüzde bu sayfalar mevcut değildir.

Suhuflara göre hacimli ve kapsamlı içeriğe sahip Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerim'den oluşan ilahi kitaplar dört büyük kitap olarak bilinir

Hz. Musa'ya indirilen, İbranice'de kanun, şariat, öğreti anlamına gelen Tevrat'a ahd-i atik ve ahd-i kadim de denir. Ku'an'daki "İçinde hidayet ve aydınlık bulunan Tevrat'ı elbette biz indirdik"⁸⁰ ayeti Tevrat'ın Allah'ın kelamı olduğunu ve her Müslümanın bu kitaba inanması gerektiğini bildirmiştir. Ancak bu kitap kendilerine gönderilen İsrailoğulları tarafından Allah'tan gelen şekliyle korunamamıştır. Bugünkü Tevrat tahrif edilmiş ve ilahi özelliğini kaybetmiştir.

"Yazılı kitap" anlamına gelen Zebur Hz. Davut'a verilmiş bir ilahi kitaptır. Kur'an-ı Kerim'de Zebur'un Davut'a verildiği bildirilmiştir⁸¹. Zebur hakkında detaylı bilgi mevcut değildir. Zebur'da ahkam ayetlerinin olmadığı ve ilahi içerikli yakarışlardan ibaret olduğu bilinir⁸².

⁷⁸ Komisyon, **İlmihal (İman ve İbadetler)**, s. 100; Al-i İmrân, 3/31; Nisâ, 4/47; Mâide, 5/15; En'âm, 6/153; A'râf, 7/3.

⁷⁹ Gölçük, a.g.e., s. 98.

⁸⁰ Mâide, 5/44.

⁸¹ Nisâ, 4/163; İsrâ, 17/55; Enbiyâ, 21/105.

⁸² Ülkü, a.g.e., s. 142-143.

Hız. İsa'ya nazil olan ve “müjde anlamına gelen İncil, büyük kitapların üçüncüsüdür. Kur'an-ı Kerim'de İncil'e iman edilmesi gerektiği ifade edilmiştir⁸³. Fakat Hristiyanlar tarafından tahrif edilen İncil'in asıllığı kaybolmuştur. Hristiyanlar tarafından Allah'ın Tevhid ilkesi yerine teslis inancı, Hz. İsa'nın peygamberliği yerine ise Hz. İsa'nın tanrılığı konulmuştur.

Günümüzde Hristiyanların kutsal kitabına Ahd-i Cedid denilir. Bu ad milattan sonra II. Asrın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Ahd-i Cedid İncil ve Havariler bölümüne ayrılırken daha sonra üç kısımdan oluşmuştur. Bunlardan ilki tarihi kitaplardır ve dört İncil ile Resüllerin İşleri'nden oluşur. Diğer i Katolik ve Pavlos'un mektuplarından Talimi Kitaplardır. Sonuncusu ise Peygamberlik bölümünde yer alan Yuhanna'nın vahyidir. Bu kitaplar Allah'tan gelmiş şekilleri ile değil beşeri unsurlar eklenerek tahrif edilmiştir⁸⁴.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e gönderilen, evrenselliği ile bütün insanları kapsayan son kitaptır. “Okumak, toplamak” anlamına gelen Kur'an, tevatür yoluyla gelmiş ve tahrife uğramayan tek kutsal kitaptır. Allah, “Elinizdekini (Tevrat) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an) iman edin; sakın onu inkar edenlerin ilki olmayın⁸⁵”! buyurarak diğer semavi dinlerin de Kur'an'a iman etmeleri gerektiği beyan edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim Allah tarafından Hz. Peygamber'e Cebrail aracılığıyla Hira mağarasında vahiy yoluyla indirilmeye başlamıştır. Zamanın şartlarında insanlar tarafından lafzı anlaşılıp hükmü de kalbe sindirilerek uygulanabilsin diye peyderpey yirmi üç senede nazil olmuştur.

Ayet ayet, sure sure inen Kur'an, inerken vahiy katipleri tarafından yazılmış, Hz. Peygamberin vefatından kısa bir süre sonra kitap haline getirilmiştir.

Müslümanları dünyevi ve uhrevi olarak iki taraftan kurtuluşa erdirme hükümleri yer alan Kur'an, üstün bir edebiyat ve düzene sahiptir. Evrensel mesajı geçmişte, günümüzde ve gelecekte geçerli olacak Kur'an'ın içeriği şu şekildedir:

⁸³ Mâide, 5/46; Nisâ, 4/163; Bakara, 2/136; Hadîd, 57/27; Saff, 61/6.

⁸⁴ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, a.g.e., 290.

⁸⁵ Bakara, 2/41.

İtikad, Allah'a iman başta olmak üzere amentü esaslarını içerir. İbadetler, müslümanların yapmakla yükümlü oldukları İslamın beş şartıdır. Muamelat, alışverişten, nikaha, mirastan boşanmaya kadar toplumun devamını ve düzenini sağlayacak konulardır. Ukûbat, İslam dininin koyduğu kurallar yapılmadığında bildirilen cezalardır. Adab ve ahlak, doğruluk, adalet, sevgi ve merhamet gibi tanımların kullar tarafından uygulanmak istenmesi ile ilgili ayetleri içerir. Nasihat ve tavsiyeler, insanların iyi bir şekilde yaşamalarını sağlamak amacıyla açıklanmış ayetlerdir. Va'd ve void, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınanların cennetle müjdeleneceğinin ve buyruklarını terkedendenlerin cehennemle cezalandırılacaklarının haberidir. İlmi gerçekler, Allah'ın birliğini ve yüceliğini düşünmeye sevk eden kainatın yaratılışı ile ilgili bilgilerdir. Kıssalar, önceki peygamberler ve ümmetler ile ilgili olaylardır. Dualar ise, insanların yaşamlarında Allah'ı nasıl anmaları gerektiğini açıkça gösteren dua örnekleridir.

1.2.4. Peygamberlere İman

İman esaslarının önemli bir parçasını oluşturan peygamberlere iman, Müslümanın dünya ve ahiret hayatı için önemli bir yere sahiptir. Allah'ın kullarına doğru yolu göstermesi için yarattığı insanlar içinden seçmiş olduğu elçilerin hepsine inanmak İslam dinine göre farzdır. Peygamberlere iman demek, hiçbir peygamberi inkar etmeden inanmaktır. Aksi takdirde iman gerçekleşmemiş olur ve azab gerektirir⁸⁶.

Peygamberlik makamı bir çaba ve gayret sonucu elde edilmez. Allah asırlar boyunca insanlar içinden kimi dilerse O'na bu görev verilir.⁸⁷ Aldıkları emirle insanlara hak dinini anlatan peygamberler, sadece bununla kalmamış, insanın kamil olması için her konuda rehberlik etmişlerdir. Allah tarafından insani bazı vasıflardan korunmuş olan elçiler, ümmetlerine aktardıkları vahyin yanında kendileri de bu vahiyleri uygulamış ve her konuda öncülük etmişlerdir. Bununla beraber karşılaştıkları zorluklarda da sabır göstererek Allah'ın bir kulu olduklarını hiçbir zaman unutmamışlardır.

⁸⁶ Bakara, 2/285; Nisâ, 4/150-151.

⁸⁷ Fâtır, 35/24; Cum'a, 62/24.

H. Adem ile başlayan peygamberlik makamı H. Muhammed ile son bulmuştur⁸⁸. H. Peygamber'den sonra hiçbir peygamber gelmeyecek ve O'nun getirmiş olduğu evrensel mesajlar kıyamete kadar devam edecektir.

1.2.4.1. Peygamberlik İhtiyacı

Allah insanı başıboş ve kendi başına yaratmamıştır. Çünkü başıboşluk Allah'ın sıfatına ve hikmete uygun düşmez. O, akledip düşünen insanoğluna bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumlulukların bazılarını aklıyla anlayabilen insanlar tamamını anlayamadığı için kendilerine Allah tarafından peygamberler gönderilmiştir. Allah'ın peygamberler göndermesi insanlara karşı bir lütuftur.⁸⁹

Allah'ın verdiği nimetleri idrak edip bunu akla haber verecek bir peygambere ihtiyaç vardır. Çünkü akıl iyi ile kötüyü ayırsa da her insanda kavrayış düzeyi aynı seviyede değildir. Özellikle yeryüzüne gönderilen insanın dini ve dünyevi yaşamda hukuka uygun davranma düzeni ve Allah'ın emir ve yasaklarını idrak etme ihtiyacı peygamber gönderilmesini zaruri kılmıştır⁹⁰

Kur'an'da Allah "Müjdeleyen ve uyaran peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra, Allah'a karşı tutunacak bir delilleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sahibidir." buyurarak insanlar için kendi cinslerinden apaçık bir uyarıcı gönderdiğini bildirmiştir⁹¹.

1.2.4.2. Nebi ve Rasul Kavramı

Farsça'da haber taşıyan ve elçi anlamına gelen peygamber ıstılahi olarak; Allah'ın emriyle insanlara vahiy kaynaklı dini ve dünyevi konularda bilgileri aktarıp uygulayan güzel ahlaklı elçidir. Arapçada ise peygambere resul veya nebi denir. Kendisine melek aracılığıyla vahiy gelen veya kalbine ilham edilen kişiye nebi, Allah tarafından kendisine

⁸⁸ Ahzâb, 33/40.

⁸⁹ Muammer Esen, **İslam İnanç Esasları**, "Peygamberlere İman", Ed.: (Şaban Ali Düzgün), Ankara: Grafiker Yay, 2013, s. 191.

⁹⁰ Ebu Mansur El-Maturidi, **Kitabü't-Tevhid**, Terc: (Bekir Topaloğlu), İstanbul: İsam Yay, 2002, s. 276-279.

⁹¹ Nisâ, 4/165.

Cebrail vasıtasıyla kitap indirilen kimseye ise Rasul denir. Resul kelimesinin çoğulu rusül, resule Mürsel, çoğuluna mürselin; nebi kelimesinin çoğuluna enbiya denir⁹².

1.2.4.3. Vahiy ve Geliş Şekilleri

Sözlükte gizli konuşmak, fısıldamak, bildirmek, işaret etmek, ilham etmek anlamlarına gelen vahiy kavramı terim anlamı olarak; “Allah’ın insanlara ulaştırmak istediği bilgileri aracılı veya aracısız bir şekilde, onu tebliğ etmek amacıyla insanlar arasından seçtiği peygamberlerine yakini ilim ifade edecek bir tarzda bildirmesidir”⁹³. Kur’an-ı Kerim’de Allah peygamberler dışında bazı seçilmiş insanlara ve varlıklara da vahyetmiştir. Örneğin; Havarilere, Hz. Musa’nın annesine, bal arısına, meleklerle, göğe ve yere⁹⁴ vahyedilenler ıstılahi mana ile değil de ilham, tesir ve bildirme manalarında gelmiştir.

Hz. Muhammed’in vahiy tecrübesini Kur’an’da doğrudan değil de ayetlerin ima ettiklerinden hareketle vahiy tecrübesi anlaşılmaya çalışılmıştır. Vahiy aracısı melek yani Cebrail vahiy sürecinde bir tür teolojik koruma sağlayan ve sürecin tanımlanmasını kolaylaştıran bir varlık olarak ifade edilmiştir. Böylece gaybdan bilgi almada şeytanların ve cinlerin aracılık ettiğine inanılan bir ortamda meleğin vasıtasıyla iletilen mesajın Allah’tan olduğu ve Hz. Muhammed’in vahiy alma iddiasında doğru söylediği temin edilmeye çalışılmaktadır⁹⁵.

Hz. Peygamber’e ilk vahiy korkutucu ve fiziksel olarak yıpratıcı bir şekilde gelmiştir. Hz. Peygamber’in ilk vahyi kendisinin de anlamlandıramamasını ve korku içinde olmasını “Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar”⁹⁶ ayetleri açığa kavuşturmuştur. Kendini bu ayetlerle kahin, sihirbaz ve büyücülerden arındıran Hz. Muhammed Vahiy Ruhu ile kendine güvenir ve kesinliği kanıtlanmış hale bürünür. Bu güven ile peygamberliğini ilan eder ve tereddüt etme yahut inkar gruplarıyla uzlaşma eğilimi gösterme gibi davranışları

⁹² Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcani, **Kitabü’t-Tarifât**, (Terc ve Şerh: Arif Erkan), İstanbul: Bahar Yay, 1997, s. 237.

⁹³ Abdülğaffar Aslan, **Kur’an’da Vahiy**, Ankara: Ankara Okulu Yay, 2000, s. 49.

⁹⁴ Mâide, 5/111; Kasas, 28/7; Nahl, 16/68–69; Enfâl, 8/12; Fussilet, 41/12; Zilzâl, 99/5.

⁹⁵ Şaban Ali Düzgün, **Varlık ve Bilgi**, Ankara: Beyaz Kule Yay, 2008, s. 163-169.

⁹⁶ Müzzemmil, 73/1; Müddessir, 74/1-2.

terk ederek hem kendini hem de içinde yaşadığı toplumsal şartları aşarak tarihte kırılma yaratır⁹⁷.

Vahiy, peygamberler ile Allah arasında özeldir. Vahyi ve mahiyetini ancak onu alan Peygamber bilebilir. Vahiy ile ilhamı da karıştırmamak gerekir. Çünkü vahiyde kesin şuur ve Allah tarafından korunmuşluk vardır, ilhamda ise korunmuşluk yoktur ve yanılma olabilir. Bilinç dışı olarak Allah'ın sevdiği kullarında belirebilir fakat hak veya batıl olduğu bilinemez.

Hz. Peygambere vahyin geliş şekilleri farklı olmuştur. Cebrail'in insan olarak getirdiği ve gelişi en kolay vahiydir⁹⁸. Allah Ayet-i Kerim'de "Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile, dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir⁹⁹. Buyurarak kendisinin bir beşer ile hangi durumlarda konuştuğunu açıklamıştır.

1.2.4.4. Peygamberliğin İspatı

Peygamberlere iman etmek ve onların mucizelerini kabul etmek, Allah'a inanmakla başlar. Ehl-i hakkın büyük çoğunluğu Allah'ın peygamber göndermesinin mümkün olduğunu kabul etmekle beraber bazıları da bunun zorunlu olduğunu söylemektedir. Yüce Allah'ın konuşan ve güç yetiren olduğu ispatlandığında, sesleri, lafızları, rakamları ve diğer delalet türlerini yaratan nefsi kelamı ispat etmek mümkündür. Allah'tan kullarına ait emir ve yasakların çıkması, akıllarının idrak edemeyeceği dünya ve ahiret mutluluğuna dair hususları onlara bildirmesi olanaksız değildir; bu durum uygundur ve bir hikmettir. Öyleyse kullarından bir kısmını ya sahih bir ilham veya apaçık bir vahiy vasıtasıyla bir ilimle seçilmiş kılması aklen mümkündür. Bu imtiyazlı kişiler Allah'ın emirlerini başkalarına bildirirler. Yüce Allah' da böyle bir zat için, ilahi alemde haber verişinin doğruluğunu gösteren bir delil halk eder ki bu da mucizedir. Allah'ın gönderdiği elçi onun

⁹⁷ Düzgün, a.g.e., s. 362.

⁹⁸ Şu'arâ, 26/193-195.

⁹⁹ Şûrâ, 42/51.

kullarına ahirette kendileri için neler hazırladığını ve dünyada neler verdiğini haber edip kulların mahvolmalarına sebep olacak şeyleri yasaklar¹⁰⁰.

Mucize kelime olarak Türkçede harika, acube, tuhaf ve tabiatüstü manalara gelir. Bakıllani'ye göre mucize; sadece Allah'ın kudreti mahiyetinde veya kulun kudreti dahilinde bulunup, sadece mutad olan ve olmayan fiiller şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ona göre kulların nezdinde olan bir şey mucize olamaz¹⁰¹. Hiçbir iddianın herhangi bir delili olmadan ispat edilemeyeceği gibi mucize de peygamberliğin ispatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan kişinin ciddi problemlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Çünkü ilahi mesajın kabul edilmesi, ispata dayanmasını gerektirir¹⁰².

Adudiddin el-İcî mucizenin şartlarını yedi madde halinde şöyle özetlemektedir.

1. Mucize Allah'ın bir fiili veya bunun yerine geçen bir kişi olmalıdır.
2. Olağanüstü olmalı, yani tabiat kanunlarına aykırı bulunmalıdır. Zira “harikulade” olmadan İ'caz düşünülemez.
3. Benzeri getirilmemelidir. Bu da İ'caz'ın hakikatidir.
4. Bir iddiayı doğrulama olduğunun bilinmesi için peygamberlik iddiasında bulunan kişinin elinde zuhûr etmelidir.
5. Peygamberin iddiasına uygun bir şekilde meydana gelmelidir.
6. Peygamberin ortaya koyduğu olağanüstü durum, kendisini yalanlamamalıdır.
7. Mucize, peygamberlik iddiasından önce değil, sonra olmalıdır¹⁰³.

Kur'an-ı Kerim'de birçok mucize örnekleri vardır. Bunlardan Hz. İbrahim'in, Hz. Salih'in, Hz. Yakub'un, Hz. Musa'nın, Hz. Süleyman'ın, Hz. İsa'nın mucizeleri en meşhurlarıdır¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Maduridi, a.g.e., s. 272; Nureddin es-

Sabuni, **Maturidiyye Akaidi**, (Terc: Bekir Toploğlu), Ankara: DİB Yay, 1978 s. 109,110.

¹⁰¹ Ebu Bekir Bakıllani, **İ'cazu'l Kur'an**, Mısır, 1972, s. 34.

¹⁰² Osman Karadeniz, Editör: Şaban Ali Düzgün, **Kelam El Kitabı** “Nübüvvet ve Vahiy”, Ankara: Grafiker Yay, 2016, 343-344.

¹⁰³ Adudiddin el İcî, **Şerhu'l Mevakıf**, İstanbul: 1311, C. III, s. 77.

¹⁰⁴ Enbiyâ, 21/58-69; Şu'arâ, 26/141-158, 61-66; Yûsuf, 12/92-96; Tâhâ, 20/17-22, 65-70; Neml, 21/12, 18-28; Kasas, 28/32; Mâide, 5/110, 114-115.

1.2.4.5. Diğer Olağan Üstü Haller

Mucize, Peygamberlerin Peygamberliklerini ispatlamak için Allah tarafından verilmiş olağan üstü hallerdir. Fakat her olağan üstü hal mucize değildir. Mucizede Peygamberin meydan okuması vardır ama diğerinde meydan okuma söz konusu değildir. Bunlar:

İrhas: Peygamber olacak kişinin peygamber olmadan önce göstermiş olduğu olağan üstü durumlarıdır. Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması bir irhas örneğidir¹⁰⁵.

Kerâmet: Peygamberler dışında Kur'an ve sünnete layıkı ile tabi olmuş itikadı tam, Allah dostları arasına girebilen kimselerin Allah'ın yardımıyla gösterdikleri olağan üstü hallere keramet denir.¹⁰⁶ Peygamberlikte Peygamberliği ispat için bir olağan üstü olay meydana gelirken; keramette velinin bir şeyi veya durumu ispatlaması söz konusu değildir.

Meûnet: Allah'ın veli olmayan müslüman bir kulunu sıkıntıya düşünce olağan üstü bir şekilde sıkıntıdan kurtarmasıdır.

İstidraç: Küfrü ve isyanı açık olan kimselerin elinden, kendi istekleri doğrultusunda zuhur eden harikalardır¹⁰⁷. İstidraçta Allah, bir kimseyi istediği noktaya çıkarıp aniden felakete sürükler.

İhanet: Küfrü açıkça bilinen bir kimsenin isteğinin tam tersi meydana gelmiş olağanüstü olaylardır. Allah tarafından kafir ve günahkarların yalanlarını ortaya çıkarmak için meydana gelen harikalardır¹⁰⁸.

1.2.4.6. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin İspatı

Hız. Peygamber'in peygamberliğini ispat eden müziceler üç başlık altında toplanır.

a)Akli Mucizeler: Kesin bilgiye dayanarak herkese hitap eden ve gelecek nesillerin aklen idrak edebildikleri mucize çeşididir. Akli mucize Kur'an-ı Kerim'dir. Hükümleri

¹⁰⁵ Maide, 5/110-115.

¹⁰⁶ Cürani, a.g.e., s. 184; Diyanet İşleri Başkanlığı, **İnancım (Temel İslam Bilgileri)**, Ankara, DİB Yay, 2012, s. 122.

¹⁰⁷ Azam, a.g.e., s. 207.

¹⁰⁸ Hüseyin b. Muhammed el-Cisri (Mütercim: Mustafa Zihni Efendi), **Savabü'l Kelam fi Akaidi'l-İslam**, İstanbul, 1327/1909, s. 87, 231.

kıyamete kadar sürececek olan ve bütün insanlara hitap etme özelliği bulunan Kur'an-ı Kerim en büyük mucizedir. Hz. Peygamber, onunla, Arap olan ve olmayan bütün ediblere –bir benzerini yapmalarını isteyerek- meydan okumuş, onlar ise bunu yapmaktan aciz kalmıştır. Örneğin ‘Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sure de siz getirin’¹⁰⁹ ayet-i kerimesi karşısında edibler Kur'an'ın benzerini getirebilmeleri mümkün olmamıştır. Onların Kur'an'ın benzerini getirmeye gücü yetseydi bunu muhakkak yaparlardı. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in davasını yok etmek ve onun kesin ispat vasıtası olarak kullandığı Kur'an'ı çürütmek için uğraşıyorlardı¹¹⁰.

Kendisinin benzeri olamayacağını ve Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olduğunu ifade eden Kur'an-ı Kerim birçok ayetinde bu konuyu delillendirmiştir¹¹¹.

b)Hissi Mucizeler: İnsanların duyularına hitap eden, tabiat kanunlarını aşan, Allah'ın müdahalesini gösteren ve Peygamberin yaşadığı dönemdeki insanlara gösterdiği olağanüstü olaylara hissi mucize denir. Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gitmesiyle ilgili İsrâ ve Mi'raç olayı hissi mucizelerdendir. Bunun dışında Hz. Peygamber'e nisbet edilen hissi mucizeler tevatür yoluyla sabit değildir. Bu rivayetlerin İslamı benimseyen kişiler için bir inanma ve güvenme niteliği taşıdığını söylemek daha isabetli olacaktır.¹¹²

c)Haberi Mucizeler: Hz. Peygamber'in hiçbir eğitim ve öğretim almadan geçmiş ve gelecekle ilgili verdiği haberlerdir. Geçmişe ait misallere bakıldığında; Hz. Peygamber eskilerin kitaplarını okumadığı halde onlara ait lafızları zikretmiş, alimler de bunu yalanlamamışlardır. Bu Hz. Peygamber'in ilahi vahiy ve nübüvvete müsteniden haber verdiğini gösterir¹¹³. Geleceğe ait misallerde ise, Mekke'yi terk etmek zorunda kalan Hz. Peygamber'e tekrar oraya döneceğinin Allah tarafından bildirilmesi O'nun haberi mucizelerinden biri olarak ifade edilir¹¹⁴.

¹⁰⁹ Bakara, 2/23.

¹¹⁰ Sabuni, a.g.e., s.113.

¹¹¹ İsrâ, 17/88; Hüd, 11/13; Tûr, 52/33-34.

¹¹² **DİA**, C. 30, İstanbul, TDV Yay, 2005, s. 350-352.

¹¹³ Sabuni, a.g.e., s. 117.

¹¹⁴ Kasas, 28/85.

1.2.4.7. Peygamberlerin Sıfatları

Peygamberlerde bulunması caiz olan sıfatlarla gerekli (vacip) ve zorunlu olan sıfatlar vardır. Onlar da diğer insanlar gibi doğup büyürler, acıkıp beslenirler, evlenip çocuk sahibi olurlar ve sevmek üzülmek gibi duyguları yaşarlar. Bu özelliklerin peygamberlerde düşünülmesi caizdir. İlahi emir ve yasaklara uyma konusunda diğer insanlar gibidir. Fakat peygamberler Allah tarafından belirli ölçülerde belirli sıfatlarla korunmuşlardır.

Sıdk: Doğru olma anlamına gelen sıdk kavramı, peygamberlerin sadık(doğru ve dürüst) insan olmasıdır. Onlar asla yalan söylemezler.

Emanet: Emin, güvenilir olmak demektir. Peygamberlerin hepsi her konuda emin ve güvenilir kişilerdir. Allah'tan aldıkları vahyi eksiksiz ve mükemmel bir şekilde insanlara aktarırlar. Kur'an'ı Kerim'de Allah "Hiçbir peygamber savaşanları hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmete geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, kimse haksızlığa uğratılmaksızın tastamam ödenir"¹¹⁵, buyurarak peygamberlerin emin olduklarını beyan etmiştir.

İsmet: Gelebilecek zararlardan korunmak demektir. Peygamberler Allah tarafından günah işlemekten korunmuşlardır. Başta Hz. Muhammed ve diğer peygamberler olmak üzere Allah tarafından ismet sıfatına mazhar olmuşlardır.

Fetanet: Akıllı ve zeki olmak manasına gelen fetanet sıfatı bütün peygamberlerde mevcut özelliktir. Bulunduğu topluma karşı tebliğ görevi verilen peygamberin diğer insanlardan dikkatli, akıllı, zeki ve uyanık olması gerekir.

Tebliğ: Peygamberlerin Allah'tan aldıkları bilgileri ümmetlerine eksiksiz bir şekilde iletmelerine tebliğ¹ denir. Tebliğ bütün peygamberlerin asli görevidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah peygamberlerin vahyi tebliğ ettiklerini, kimseden korkmadıklarını, vahye ekleme yapmadıklarını, aldıkları vahyi eksiksiz getirdiklerini açıklamıştır¹¹⁶.

¹¹⁵ Al-i İmrân, 3/161.

¹¹⁶ Mâide, 5/67; Ahzâb, 33/39; Ali-i İmrân, 3/79-80, 146.

1.2.4.8. Peygamberlerin Sayısı

İlk insan ve ilk Peygamber Hz. Adem, son Peygamber ise Hz. Muhammed'dir. Hatemü'l Enbiya (Peygamberlerin sonuncusu) Hz. Muhammed'den sonra bir daha da peygamber gelmeyecektir. Bu iki peygamber arasında gönderilen peygamber sayısında Kur'an'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bir hadiste peygamberlerin sayısının 124.000 olduğu rivayet edilmiştir¹¹⁷, fakat bu rivayet zayıf görülmüştür. Çünkü Mü'min Suresi'nde "Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikayelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var"¹¹⁸, ifadelerinde rakam belirtilmediği anlaşılmaktadır. Bu ayetten hareketle mü'min bir kişi Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar olan bütün peygamberlere toptan inanmalıdır.

İnsanlığın ilk yaratılışından itibaren gönderilen peygamber sayısı bilinmemekle beraber Kur'an'da 25 peygamberin isimleri geçmektedir. Bunlar: Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Ya'kub, Yusuf, Eyyub, Şuayb, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyasa, Zülkifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammed (aleyhimüsselam). Bunlardan başka Kur'an-ı Kerim'de adları geçen Üzeyr, Lokman, Zülkarneyn isimli üç zatın da peygamber veya veli oldukları ihtilâfıdır¹¹⁹.

1.2.5. Ahiret Gününe İman

Ahirete iman, genelde Kur'an'da "el-yevmü'l âhir" (son gün) şeklinde, Allah' a iman ile yan yana zikredilmiştir¹²⁰. Allah'a ve meleklerle inanan insanın imtihan olan geçici dünyaya gönderilmiş peygamber ve kitaplara iman etmesi ebedi hayat olan ahiret içindir. Ahirete iman, yaptıklarının karşılığını bulacağına inan insanın dünya hayatını motive eder.

Ahiret sözlükte "son, son gün" manasına gelir. Allah'ın dilemesiyle İsrafil sur'a birinci üfleyişinde kıyamet kopacak, ikinci üfleyişinde ise insanlar yeniden dirilip sorguya alındıktan sonra cezalandırılacak veya mükafatlandırılacaktır. Kur'an ahireti tanımlama ve dünyadaki yaşamı inşa etmenin temel ilkeleri konumundadır. Ahiret sadece bireysel

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 266.

¹¹⁸ Mü'min, 40/78.

¹¹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen (sad.: A. Fikri Yavuz), **Büyük İslam İlmihali**, İstanbul: Sarmaşık Yay, s. 18.

¹²⁰ Bakara, 2/4; Nisâ, 4/136; Â'raf, 7/147; Neml, 27/3; Rûm, 30/16.

anlamda insanın sonu, kainatın yok oluşu, tarihin sona erışı ile sınırlı bir anlam içermez, bunların yanında var olmaya devam etme, dünyaya bağlanma, her durumda ümit taşıma anlamlarını da içerir¹²¹.

Ahiret, doğru ile yanlışın, haksız ile haklının adaletli bir şekilde ortaya çıkarıldığı gündür. Allah'ın her şeyi ortaya çıkaracağı ahiret gününde temel esas apaçıklık ve şeffaflıktır. Dünya hayatında beşeriyetten kaynaklanan nedenlerden dolayı bazen adalet sağlanamayabilir fakat ahiret hayatında böyle bir durum söz konusu olamaz. Ahirete inanan insan, geçici dünya hayatında çektiği sıkıntıların karşılığı olduğu bilincinde olarak ümitsizliğe kapılmaz.

Kur'an'ın dünya ve ahiret hayatına ilişkin tasvirleri birbiri ile bağlantılıdır¹²². Dünya hayatında yapılanların karşılığını bulma olan ahiret, insanı yaşamında ahlak ve adalete yönlendirir. Yani kişiye bir ilke belirleyip her daim umut aşılar¹²³.

1.2.5.1. Ahiret Hayatının Devreleri

a) Kabir Hayatı (Berzah)

Her canlının yaşamının sınırlı olmasını ifade eden ölüm, Allah'ın vermiş olduğu ruh ve bedenin birbirinden ayrılmasıdır. Allah dünyada “her nefsin ölümü tadacağı”¹²⁴ bildirerek bunun kaçınılmaz olduğunu ve her şeyin bir sonunun olduğunu göstermektedir. Bu son, aslında bir başlangıçtır. Dünya hayatının bitip sonsuz olan ahiret hayatına geçiştir.

Dünya hayatının devam ettiği fakat insanın ömrünün sona erdiği dönem olan kabir hayatı, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki bir geçiştir. Anlamı “iki şey arasındaki engel” demektir. Kabir hayatı ölen insanın mezara konulması anlamında kullanılsa da mezara konmayan ve farklı şekillerde ölen insanlar da bu hayatı yaşamaktadırlar.

Ehl-i sünnet başta olmak üzere kelmacıların çoğunluğu kabiri ve kabir hayatının varlığını kabul ederler. Kabir hayatının varlığını kabul eden kelmacılar sorgulama, ceza ve

¹²¹ Mahmut Ay, (Ed.: Şaban Ali Düzgün), **İslam İnanç Esasları**, Ankara: Grafiker Yay, 2013, s. 240.

¹²² Al-i İmrân, 3/185; Nisâ, 4/77; Hadîd, 57/20.

¹²³ Ay, a.g.e, s. 243.

¹²⁴ Al-i İmrân, 3/185.

mükafat gibi durumların gerçekleşmesi için, insanın ölmesiyle beraber bedenden ayrılan ruhun bedenle ilişkisinin olması halinde gerekli görürler. Berzah aleminde nimetin lezzetini, azabın acısını duymak, ancak ruhun bedene tekrar iadesiyle gerçekleşir¹²⁵.

Gazzali'ye göre müslüman kelmacılar içerisinde ise Mu'tezili kelmacılar arasında kabir hayatını kabul edenler de, etmeyenler de vardır. İlk mutezili kelmacılar genelde kabul etmemişlerdir. Ölünün bedenine baktıklarında onun acı çekmediğini gördüklerini ve yırtıcı hayvanların ölüyü parçalamasının ve yemesinin mümkün olduğu kanaatine vararak kabir azabını inkar etmişlerdir¹²⁶. Mutezile'den Dırrar b. Amr, Mürcie'den Bısr el-Merisi ve Cehmiyye gibi gruplar kabir azabını reddetmişlerdir. Fakat sonraki Mutezili temsilcilerin çoğunluğu kabir azabını kabul etmişlerdir. Örneğin Kadı Abdulcebbar bunlardan biridir.

Münker ve Nekir adındaki iki meleğin kabirdeki mevtayı sorgulayarak akıbetinin belirleyeceği konusunda Ehl-i Sünnet alimleri tarafından neredeyse icma derecesinde kabul etmektedirler. Fakat Kur'an'da bu meleklerin adlarından söz edilmemektedir. Bu sebeple isimleri konusunda ittifak yoktur. Ameli iyi olanlar Allah'ın yardımıyla rahatlıkla cevap verirken, iman etmemiş ve isyan içinde olanlar korkarak cevap veremezler. Kur'an'daki "Allah sağlam söze iman edenleri hem dünya hayatında hem ahirette sağlam tutar; Allah, zalimleri de şaşırtır ve Allah dilediğini yapar"¹²⁷ ayeti birçok tefsirde kabir sorgusuna delalet etmektedir. Bera b. Azib'den gelen çeşitli rivayetlerde Hz. Peygamber bu ayetin kabir suali hakkında indiğini bildirmiş ve ayette yer alan "ahiret" kelimesiyle müminin kabirde sorguya doğru cevap vereceğini beyan ettiğini belirtmiştir.¹²⁸

Kabir azabı ile ilgili Kur'an'da açık bir ayet bulunmaz. Fakat bazı ayetler te'vil yoluyla kabir azabına delalet etmektedir. Kur'an'da Firavun taraftarlarının öldükten sonraki durumlarını anlatan ayette "nihayet Allah, Firavun taraftarlarının kurdukları tuzakların kötülüklerinden Musa'ya iman eden kişiyi korudu; Firavun kavmini ise çetin bir azap kuşatıverdi: Sabah ve akşam sokuldukları ateş azabı. Kıyametin kopacağı günde ise, 'Firavun taraftarlarını azabın en şiddetli olanına atın!' diye emir verilecektir"¹²⁹

¹²⁵ Ay, a.g.e, s. 228.

¹²⁶ Gazzali, **İtikatta Orta Yol**, (Neşr ve terc: Osman Demir), İstanbul: Klasik Yay, 2016, s. 177.

¹²⁷ İbrahim, 14/27.

¹²⁸ Buhari, Tefsir, 4; Cenaiz, 85; Müslim, Cennet, 17; İbn Mace, Zühd, 32.

¹²⁹ Mü'mîn, 40/45-46.

ifadelerindeki sabah akşam ateşin arzedilişi müfessirler¹³⁰ kabir hayatında olacağını kabul etmişleridir. Ayrıca Fahrettin er-Razi, Ebü'l-Hasan el-Eş'ari ve Ebü'l-Muin en-Nesefi¹³¹ gibi pek çok alim bu ayetin kabir azabını kastettiğini kabul eder.

b) Kıyamet

Sözlükte “kalkmak, dirilmek, ayaklanmak” anlamına gelen kıyamet terim olarak bütün yaratılanların hayatının son bulacağı ve kainatın düzeninin yok olacağı, sonra da bütün ölümlerin yeniden dirileceği gündür¹³².

Kıyametin kesin olarak gerçekleşeceği Kur'an-ı Kerim'de birçok ayetle sabittir¹³³. Kur'an'da kıyamet günü; saat, vakıa (kesin meydana gelecek olan), hakka (gerçek olan), gâşiye (şiddetiyle birden bire halkı saran), karia (kapıyı çalacak gerçek), isimleriyle anılmıştır¹³⁴.

Kıyametin kopacağı zaman ile ilgili yapılan tartışmalar tamamen tahminden ibarettir. Peygamberlerin dahi bu konuda bilgisi yoktur. Allah Kur'an'da kıyametten bolca bahsederken zamanı konusunda sadece kendisinin bildiğini bize bildirmiştir¹³⁵. Hadislerde de kıyametin yaklaşacağı zaman bazı alametlerin gerçekleşeceği belirtilmiştir.

c) Kıyamet alametleri

Kur'an-ı Kerim temelde iki tür kıyametten bahseder. Birincisi kozmik kıyamet, ikincisi insanın müdahalesine açık olan kıyametlerin oluşturduğu alandır. Kozmik kıyamet güneş sisteminin çökmesiyle meydana gelen ve insanın müdahalesi dışında gerçekleşecek

¹³⁰ Muhammed b. Cerr b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amuli Ebu Cafer Taberi, **Camîu'l-beyan fi te'vili'l-Kur'an** thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, C. XXI, 1420/2000, s. 395, 397; Mahmud b. Hamza b. Nasr, Tacu'l-Kurra Kirmani, **Ğaraibu't-tefsir ve acaibu't-te'vil**, C. I-II, Cide: Daru'l-Kıble, ts., C. II, s. 1031; DİB **Kur'an Yolu**, Ankara: DİB Yay, 2007, s. 663.

¹³¹ Fahrettin er-Razi, **et-Tefsîru'l-kebîr (Mefâtihu'l-ğayb)**, C. XXVII, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420, s. 521; Hafızuddin Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefi, **Tevhidin Esasları**, çev. Hülya Alper, İz Yay, İstanbul: 2007, s. 131.

¹³² Gölcük, a.g.e., s. 211.

¹³³ Kıyâme, 75/6-12; İnfidâr, 82/1-5.

¹³⁴ Vâkıa, 56/1; Hâkka, 69/1; Ğâşiye, 88/1,2; Kâria, 101/1,2.

¹³⁵ Lokmân, 31/34; Fussilet, 41/47.

olan durumdur. İnsanın müdahalesine açık olan kıyametler ise, bireysel, toplumsal ve çevresel faktörler nedeniyle gerçekleşecek olaylardır¹³⁶.

Toplumda ibadetlerin ihmal edilmesi, ahlakın bozulması, ilmin yerine bilgisizliğin artması, zinanın açıkça yapılıp içki içilmesi, işin ehline verilmemesi, adam öldürmelerin artması, zekat verecek fakirin bulunamaması gibi olaylar küçük alamet olarak adlandırılır¹³⁷. Kıyametin büyük unsurlarından biri Kur'an'da geçen Ye'cüc ve Me'cüc ile Dabbetü'l-Arz'dır¹³⁸. Deccal ise Kur'an'da değil hadislerde geçer.

d) Ba's (Yeniden Diriliş)

Sözlükte “birini kaldırıp hareket ettirmek, uykudan uyandırmak, diriltmek” anlamına gelen ba's, Allah'ın kıyamet gününde ahiret hayatı için ölüleri yeniden diriltmesi, onları kabirden çıkararak ahiret hayatına göndermesidir¹³⁹.

Kur'an-ı Kerim'de yeniden dirilişin aklen mümkün olduğunu ifade eden birçok ayet vardır. Bu ayetler yeniden dirilmeyi inkar edenler için önemli delillerdir. Bir şeyi yoktan var edenin onu ikinci defa var etmesi mümkündür ve ölü haldeki bir yeri canlandıran Allah insanı da diriltebilir. Bunun birçok delillerinden biri de “Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim; ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız, ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimiz ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarr ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır. Bu böyledir, çünkü Allah hakkın ta kendisidir, O ölüleri diriltir ve O'nun her şeye

¹³⁶ Düzgün, a.g.e., s. 26.

¹³⁷ Buhari, Tefsir, 79, Hudud, 20, Fiten, 25; Tirmizi, Fiten, 34; İbn Mace, Fiten, 25; Ebu Davud, Sünnet, 15.

¹³⁸ (Kehf, 18/92-98.); (Enbiyâ, 21/96-97.); (Neml, 27/82.)

¹³⁹ Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, Cilt. 5, s. 98-100.

gücü yeter. Kıyamet vakti şüphe yok ki gelip çatacaktır ve Allah kabirde yatanları diriltecektir”¹⁴⁰ ayetidir.

Yine başka bir ayette Allah tekrar dirilmeyi “Onlar düşünmüyorlar mı; gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratma konusunda acze düşmeyen Allah’ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Şüphe yok ki O her şeye kadirdir”¹⁴¹ şeklinde açıklıyor.

e) Haşr- Mahşer

Kelime anlamı itibariyle “toplanmak, bir araya gelmek” anlamlarına gelen haşr terim olarak kıyamet gününde yeniden diriltilecek varlıkların hesaba çekilmek için bir meydana toplanmasını ifade eder.¹⁴² İnsanların toplandıkları yere de mahşer veya arasat denir. Hz. Peygamber mahşer yerini üzerinde hiç bir alamet (dağ, dere, bitki vb.) bulunmayan, halis buğday unundan yapılmış yufka gibi beyaz ve parlak bir düzlük¹⁴³ olarak tarif etmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de haşr ve mahşerden sıkça bahsedilip gerçekleşecek olaylar anlatılmıştır¹⁴⁴.

f) Amel Defterleri

İnsanların dünyada yaşarken işlediği sevap ve günahların kaydedildiği defterdir. Kur’an’da defterlerin Hesap Günü, ameli iyi olanlara sağ taraflarından, kötü olanlara ise sol ve arka taraflarından verileceği bildirilmektedir¹⁴⁵. Ayetlerde sağ, sol ve arka ifadeleri sembolik ifadeler taşır. Amel defterinin sağdan verilmesi müjde, soldan ve arkadan verilmesi azabın habercisidir.

¹⁴⁰ Hac, 22/5-7.

¹⁴¹ Ahkaf, 46/33.

¹⁴² Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, **Kelam Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İsam Yay, 2010, haşir md.

¹⁴³ Buhari, Rikak, 44.

¹⁴⁴ Yunus, 10/45; Kamer, 54/7-8.

¹⁴⁵ Hâkka, 69/19,25; Vâkıa, 56/8-9; İnşikâk, 84/7-12.

g) Hesap ve Sual

İnsanların amel defterlerini aldıktan sonra yaptıklarından Allah'a hesap verirler. Hesap ve sorgulama sırasında amel defterleri dışında, insanın organları ve yeryüzü insanın yaptıklarına şahitlik edecektir.

h) Mizan

Sözlükte “terazi tartı aleti olup” terim olarak mizan ahirette hesaptan sonra herkesin amellerini tartmaya mahsus ilahi adalet ölçüsüdür. Allah Kuran-ı Kerim’de “biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa onu getirip ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz”¹⁴⁶ buyurarak bizlerin bütün fiil ve hareketlerimizin ölçülüp tartıldığını anlatmaktadır.

Mizan konusu iki türlü anlaşılır. Birinci görüşe göre terazilerin biçimsel olarak dünyadaki gibi somut olacağını ikinciye göre ise terazinin adaletin bizzat kendisi olduğu şeklinde yorumlanır. Bu bağlamda terazi ifadesi temsili olarak adalet karşılık gelmektedir¹⁴⁷.

ı) Cennet-Cehennem

İslam dinine göre inanıp salih amel yapan kişilerin kıyamet kopmasından sonra sonsuza kadar kalacakları yere cennet denir. Kur'an ve hadislerinde cennetin varlığının ve nimetlerinin insan akıl ve hayallerinin alamayacağı güzellikte olduğundan bahsedilmektedir.

Allah'ı inkar edenlerin O'na ortak koşanların ve Allah ile kendileri arasına güç olarak aracı koyanların cezanlandırılmak üzere kalacakları azap yerine cehennem denir.

¹⁴⁶ Enbiyâ, 21/47.

¹⁴⁷ Ay, a.g.e., s. 252.; Pezdevi, a.g.e., s. 230.

Kur'an ve hadislerde dünya hayatında insanları uyarmak için cehennemden bahsedilmektedir.

Cennet ve cehennemin hali hazırda yaratılmış olduğunu fakat şuan aktif halde olmadığını ve cennet ve cehennemin kıyametin kopmasından sonra var olacağını savunanlar arasında ihtilaf vardır.

1.2.6. Kaza ve Kadere İman

Kader, sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçülü bir şekilde yapmak” anlamındadır. Terim olarak ise “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi, öylece takdir etmesi anlamına gelir. Kaza ise sözlükte “hükmetmek; yerine getirmek” demektir. Terim olarak ezelde Allah tarafından belirlenen nesne ve olayların zamanı geldiğinde meydana getirilmesi, yaratılmasıdır¹⁴⁸.

Hayır ve şerrin ilahi kader ve kaza ile olduğuna yani hayır ve şer iyi ve kötü Allah’ın takdiriyle, dilemesiyle ve yaratmasıyla meydana geldiğine inanmaktır. Ezeli ve ebedi olan Allah alemleri yaratmadan önce her şeyi hesaplamış, planlamış ve ona göre yaratmıştır. Bundan dolayı alemden meydana gelen olaylar O’nun eseridir. Yüce Allah insanları hür iradeleriyle seçecekleri şeylerin nerede ve ne şekilde seçileceğini ezeli ilmi ile bilir ve diler, yine Allah bu dilemesine göre takdir buyurup zamanı gelince kulun seçimi doğrultusunda yaratır. Bu durumsa Allah’ın ilmi, kulun seçimine bağlı olup, Allah’ın ezeli manada bir şeyi bilmesinin, kulun irade ve seçimi üzerinde zorlayıcı bir etkisi yoktur.

Allah’ın kulun iradesini baskı altına almadan kullandırması O’nun adaleti gereğidir. İnsan iradesi sınırlı nisbetinde sorumludur. Burada önemli olan insanın iradesini kullanma biçimi, niyeti, azmi, amacı ve hedefidir. İnsan, yapan veya yapmayan bir varlıktır. Yapması ya da yapmamasından öte niçin, hangi maksatla yaptığı veya yapmadığı önemlidir¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Cağfer Karadaş, **Kadere İman**, Ankara: DİB Yay, 2015, s. 13.

¹⁴⁹ Karadaş, a.g.e., s. 22.

Kaza ve kadere iman konusunda Allah Kur'an-ı Kerim'de "Biz her şeyi belli bir ölçüye göre yarattık"¹⁵⁰, "O'nun katında her şeyin bir ölçüsü vardır,"¹⁵¹ "Allah'ın işi ve iradesi belirlenmiş bir ölçüye göredir"¹⁵², buyurarak bu ve bunun gibi ayetlerle açıklık getirmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber meşhur Cibril hadisinde kadere imanın İslam inanç esaslarından olduğunu aktarmıştır¹⁵³.

1.2.6.1. İnsanın İradeli Fiilleri ve Fiillerinin Yaratılması

Allah'ın veya insanın ilgili seçeneklerden birini seçip belirlemesi tayin ve tahsis etmesi anlamına gelen irade kavramı kaza ve kader inancında önemli etkindir. Allah'ın iradesi ezelidir, O zaman ve mekandan münezzehtir. İnsanın iradesi ise sınırlı ve sonludur. Kul da Allah'ın kendisine tanıdığı sınırlar çerçevesinde fiilini seçer.

1.2.6.2. İnsan İradesi ve Fiillerdeki Rolü

Bilindiği gibi insan kainattaki varlıkların en olgunu ve üstünüdür. Çünkü yaratılmışların hepsi insanın emrine ve hizmetine sunulmuştur. Bundan dolayı insan, Allah'ı bilmek ve O'na ibadet etmek için olduğu kadar, bu dünyayı imar için de yaratılmıştır. Allah insana maddi vasıfların yanında akıl, irade ve ruh gibi nimetler vermiştir. Fakat bu nimetler beşeriyetten dolayı noksanlıklar oluşturabilir. Bu sebeple insan, iradesini ve diğer sıfatlarını kullanırken, belirli ölçülere ve ilahi kanunlara tabidir.¹⁵⁴ Allah kulların iradeli fiillerini, onların iradesi doğrultusunda yaratır. Bu, Allah'ın buna mecbur ve zorunlu olmasından değil, adetullah ve sünnetullah adı verilen ilahi kanununu yani kaderi bu şekilde düzenlemesindendir. Bu durumda fiili tercih ve seçmek (kesb) kuldan, yaratmak (halk) Allah'tandır. Kul iyi veya kötü yönden hangisini seçer ve iradesini

¹⁵⁰ Kamer, 54/49.

¹⁵¹ Râ'd, 13/8.

¹⁵² Ahzab, 33/38.

¹⁵³ Müslim, İman, 1; Ebu Davud, Sünnet, 15; İbn Mace, Mukaddime, 9.

¹⁵⁴ Ali Arslan Aydın, *Amentü Şerhi (İslamda İman ve Esasları)*, İstanbul: Hisar Yay, 1982, s. 398.

hangisine yöneltirse Allah onu yaratır. Fiilde seçme özgürlüğü olduğu için de kul sorumludur. Hayır işlemişse mükafatını, şer işlemişse cezasını görecektir¹⁵⁵.

1.2.6.3. İnsanın Fiillerinin Yaratılması

İnsan fiilleri zorunlu(ıztırari) fiiller ve ihtiyari (iradeli) fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Nefes almak, kalp atışı, mide sindirimi gibi zorunlu ve refleks hareketlerimizin oluşturduğu fiillere ıztırari fiiller, yazı yazmak, namaz kılmak, oturup kalkmak gibi hür irademizle yaptığımız fiiller ise iradeli fiillerdir. İztırari fiillerde insan iradesi yokken iradeli fiillerde vardır. İnsan hür iradesi ile fiili seçer, gerekli gücü sarfeder, Allah da onun neyi seçeceğini ezeli ilmi ile bilir, bu ilmine göre irade ve takdir buyurur. Ve sonunda bu iradesi doğrultusunda yaratır¹⁵⁶.

1.2.6.4. Tevekkül

İnsanın hayat yolculuğunda kendisine verilen sorumlulukları yerine getirdikten sonra sonucunda Allah’a güvenip teslim olmasına tevekkül denir. Tevekkül tembellik ve miskinlik olmayıp yeryüzünde insanın doğasına uygun kanun ve kurallara uyarak hareket etmesidir. Kur’an “bir işe karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever”¹⁵⁷ diyerek bu konuya temas etmektedir.

1.2.6.5. Hayır ve Şer

Allah dünyada fiilleri zıddıyla yaratmıştır. Her bir olayın içinde insan için hayır olduğu gibi şer de vardır. Sorumlu ve iradeli yaratılan insan aklını hayra yöneltirse Allah ona nispetle hayır yaratır. Fakat insan aklını şerre yani kötülüğe yöneltirse Allah ona da şer yaratır. Fakat Allah Enbiya Suresi 35 inci ayette buyurduğu gibi insanı sınamak için

¹⁵⁵ Pezdevi, a.g.e., s. 159-160.

¹⁵⁶ İlmihal I (İman ve İbadetler), s. 136-137.

¹⁵⁷ Al-i İmrân, 3/159.

hayırla da şer ile de imtihan eder. Allah katında insanın hayır gördüğünde şer, şer gördüğün de hayır da olabilir.

1.2.6.6. Rızık

Ehl-i sünnetin anlayışına göre Allah'ın canlılara yiyip içmek üzere verdiği şeylere rızık denir¹⁵⁸. Bütün canlıların rızkını Allah Teala verir. Fakat imtihan halinde olan canlıların hepsi eşit olmaz. Dünya hayatının geçici olmasından ve imtihan halinde bulunan insanların rızkını Allah farklı farklı verir.

1.2.6.7. Ecel

Ecel, insana veya diğer canlılara nispet edildiğinde Allah'ın onlara yönelik olarak belirlediği ölüm vakti demektir. Ehl-i sünnet inancına göre kişinin eceli yani ölüm vakti taktır. Onun ölmesi veya öldürülmesine göre ecel vaktin de bir değişme olmaz. Çünkü ecel Allah tarafından belirlendiğinden O'nun ilmin de değişim söz konusu değildir¹⁵⁹.

1.3. İman Esaslarının Birey Üzerindeki Yeri ve Önemi

Allah'ın varlığı ve birliği başta olmak üzere iman esaslarına inanmak İslam inancının en temel ve öncelikli esasıdır. İman esaslarına inanmak her şeyden önce insanın yaratılışında var olan doğal bir ihtiyaçtır.

Arapçada “emn” kökünden gelen iman kavramı korkunun zıddı olan emniyet “güven” manasındadır. Güvenme, verilen bir habere kalpten inanma, haberi getireni tasdik etme, bir şeye tereddüte düşmeksizin inanma gibi anlamlara gelen iman terim anlamıyla Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen haber, dini esas ve hükümlerinin doğru ve esas olduğuna tereddütsüz inanmak, bunların tamamını kabul ile

¹⁵⁸ Sabuni, a.g.e., s. 157.

¹⁵⁹ Karadaş, a.g.e., s. 64.

tasdik ve itiraf etmektir¹⁶⁰. Bu inanca sahip olan kişiye mü'min, inancının gerekliliğini samimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir.

İman, kelam ilminde üzerinde çok durulan ve incelenen konulardandır. İmanda tasdik etmek bir şeyi bilerek ihtiyarı ile gerçeklemek demektir. Bunu gerçekleştiren kişi de mü'min sayılır. İmam-ı Maturidi imanı bilerek kalben tasdik olup bunu dil ile ikrar etmek, ihtiyarını kullanmak sayılır ki bu da dünyevi ahkam için şarttır diye tarif eder. Yani imanın mana ve mahiyeti kalbin, zihnin, lisanın, amellerin fiilidir. İman dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir. Kamil ve olgun bir iman dille ikrar ister. İkrarsız iman Allah için geçerlidir fakat kalpte gizli kaldığı için mü'minlerce bilinmemesinden dolayı imanın sahibi kimseye Müslüman muamelesi yapılamaz. Bu bakımdan kalpteki imanı açıklamak şarttır fakat dilsizlik, bir mazeret veya tehdit karşısında kişi dil ile ikrar etmeyebilir¹⁶¹.

Bir insan için en gerekli şey imandır. İman birey için emniyet içinde yaşama isteğidir. İmanın insanı dünya ve ahiret saadetine ulaştırması için ömrün son dakikasına kadar devam etmesi gerekir. Bunun için kalp ile başlayan iman, akıl nimeti ile bilgi sonucu gerçekleşmelidir. İmanın önemi kalbin tasdikidir. Akıl da kalbin en önemli etkenidir. İmanda kalp ile akıl bir bütündür ve akıl bilgi ile canlı tutulan bir nimettir. Fıtraten doğuştan var olan inanma duygusu kalp, akıl ve bilgi kavramlarıyla düşünüldüğünde insanı dünya ve ahiret saadetine ulaştırır.

Dinin temel hükümlerine iman etmek hayatın düzenlenmesine sebep olur. İman amele tesir ederek onu kemiyet ve keyfiyet yönünden güçlendirir. Kur'an'ı Kerim'in en önemli gayesi insanları inanmaya davet edip dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamaktır. Bununla ilgili de gerçek mü'minin özelliklerini açıklayarak insanların kurtuluşa ermesini sağlamaya çalışmaktadır.¹⁶²

Bir insanın mü'min olması kelime-i şهادetin içeriğine inanmasıyla ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği iman esaslarını kabul etmesiyle gerçekleşir. İslamın inanç esaslarına inanan kişi Allah'ın varlığına ve birliğine yürekten inanıp hayır ve şerrin yalnız ondan geldiğini bilerek teslim olur. Birey ahiret inancından dolayı bu dünyada yaşadığı mutluluk ve üzüntünün geçici olduğu bilincine varıp imtihan hayatını düzenli yaşar.

¹⁶⁰ Toprak, a.g.e., s. 43.

¹⁶¹ Ülkü, a.g.e., s. 38-39.

¹⁶² Enfâl, 8/2-4, 74; Mü'minûn, 23/1-11.

Kalbine imanı gerçek manada yerleştiren Müslüman ölümden korkmaz. Çünkü ölümün bir son değil başlangıç olduğunu bilir.

İman eden kişi dünyaya başboş gelmediğinin farkında olup bireysel ve toplumsal sorumluluklarının bilincindedir. Başta Allah'a ve beş esasa inanan Müslüman, inancının gerekliliklerini yerine getirmeye çalışarak dünyasını düzenleyip ahiretini kazanmaya çalışır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ VE DİN GELİŞİMİ

0-6 yaş arası çocukların gelişim özelliklerindeki zaman dilimi açısından önemlidir. Bu yaş grubundaki çocuklar kısa zamanda önemli sürekli gelişme göstererek büyürler. Çocuğun büyüme ve gelişmesinde her yılın etkisi varken ayların da etkisi göz ardı edilemez.

2.1. 4 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri

Yavaş yavaş büyümeyle birlikte temel alışkanlıklarını kazanmaya başlayan dört yaş çocuğu bu yaştan itibaren kendisinden başka bir dış dünyanın olduğunun farkına varır. Ailesinin dışındaki insanlarla iletişime geçerek onlardan gelişimine katkı sağlayacak bilgiler öğrenir.

Dördüncü yaşın başlarında, çocuk zihinsel büyümede büyük ilerleme gösterir. O artık gerçek objelerin yerini alan zihinsel sembolleri şekillendirip, objelere ve olaylara işaret etmek için gerekli kelimeleri kullanabilir. Tutarsız da olsa objeleri gruplandırabilir ve çok basit seviyede akıl yürütebilir¹⁶³.

Dört yaşındaki çocuk, iki yaşındaki çocuğun özelliklerini tekrar eder, sadece biraz daha olgunlaşmış, kendine güveni gelmiş ve genellikle daha geçimi kolay bir kişiliğe bürünmüştür¹⁶⁴. Bu yaş çocuğu olgunlaşmış gibi görünse de bazı davranışlarında dengesizlik ve uyumsuzluk olabilmektedir. Dört yaşındaki çocuk her davranışında aşırılık ön plandadır. Bu yaş çocuğu hareketlerinde, konuşmalarında ve çevresiyle olan iletişimde

¹⁶³ Kazım Artut, “Okul Öncesi Resim Eğitiminde Çocukların Çizgisel Gelişim Düzeylerine İlişkin Bir İnceleme”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, 2004, s. 231.

¹⁶⁴ Fitzhugh Dodson, **Baba Gibi Yar Olmaz**, Çev. :Seçkin Selvi, İstanbul: Özgür Yay, 1991, s. 51.

ölçüyü kaçırmaktadır¹⁶⁵. Karşısındakinin duygu ve düşüncesini dikkate almadan zamana ve mekana uygun olmayan davranışlar sergileyebilir.

Dört yaşındaki çocuğun en belirgin özelliklerinden biri de kararsızlıktır. Her konuda kararsız olup anlık fikirler değiştirebilir. Örneğin, ailesinden bir oyuncak alınmasını isteyip, oyuncak alındığı andan itibaren o oyuncuğu istemediğini ifade ederek başka oyuncuğa yönelebilir.

Genel itibarı ile Dodson 4 yaşındaki çocuğun sessiz, gürültücü, sakin, yerinde duramayan, sokulgan, kibirli, özgür, bencil, dışa dönük, atletik, sanatçı, edebiyatçı, mizahçı, kayıtsız, işbirlikçi, araştırmacı ruhlu, sinsî, açık sözlü, sulu, dogmatik ve hırslı olabileceğini ifade etmektedir¹⁶⁶.

2.1.1. Motor Gelişimi

Dört yaş çocuğunun kasları üç yaşa göre biraz daha gelişmesinden dolayı hareketlerini yardım almadan yapabilir. Öz bakım becerileri denilen diş fırçalama, giyinme, soyunma gibi uygulamaları yapıp; çatal ve kaşığı amacına uygun kullanabilir.

Bu yaşta motor becerilerinin gelişmesinden dolayı beden hareketlerini istediği gibi, ustalıkla yönlendirebilir. Koşma, aniden durma ve tekrar koşma ile ani dönüşleri rahatlıkla ve severek yapabilir. Bir yerden başka bir yere gidip gelen çocuk oldukça hareketlidir. Hareket etme konusunda hiç yorulmaz ve sınırsız bir enerjiye sahip gibidir. Üç tekerlekli bisiklete çok rahat bir şekilde biner. Top atar, atılan topu kucağında tutar¹⁶⁷.

Kaba motor becerilerinde merdivenden inip çıkan, düz bir çizgide yürüyebilen, tek ayak üzerinde birkaç saniye durabilen çocuk, ince motor olarak da el ve parmaklarını çok iyi bir şekilde kullanabilmektedir. Üç parmağı ile kalemi tutup, boyama ve resim yapabilirken makası da kullanabilir.

165 Zeynep Nezahat Özeri, **Okul öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi**, İstanbul: Dem Yay, 2004, s. 30.

166 Dodson, a.g.e., s. 53.

167 Özeri, a.g.e., s. 31-32.

2.1.2. Dil Gelişimi

Dilin gelişmesi, seslerin anlamlı kelimelere dönüşmesi ile mümkündür. Dilin birçok aşamalarından sonra dört-beş yaşlarında kazanıldığı, evrensel olarak kabul edilmektedir. Harf, hece, kelime ve cümleye belirli aşamalı dönemlerle geçen çocuk, dört yaşından itibaren artık kendini istediği ölçüde ifade etmeye başlar¹⁶⁸.

Konuşanların duygu, düşünce ve hayal dünyalarını tayin eden dil,¹⁶⁹ insanların birbirleri ile iletişim kurmasını sağlayan en önemli araçtır. Dört yaş çocuklarında motor gelişimi ile dil gelişimi doğru orantılıdır. Kaba motor ve ince motor becerilerinde kendini gerçekleştirdiğine inanan bu yaş gurubu çocuklar dili kullanırken de bir özgüven içindedir.

Bu yaşta çocuk dili doğru bir şekilde kullanır. Ailesinin seslerini ve kelimelerini tekrar eder. Sözcük sayısı artmaya başlar. Kelime hazineleri 1000 civarındadır. Önceki döneme göre daha karışık cümleler kurmaya başlar ve çoğul kullanımı doğru yapar¹⁷⁰. Konuşmayı çok sevdiği için kendisine soru sorulduğunda gelişiminin de etkisiyle beklenen cevabı verir. Benmerkezci üslupla konuşan çocuk uzun süre karşısındaki ile sohbet edebilir. Zihnindeki soruları kendi kendine konuşarak cevaplamaya çalışır. Olayları birbirine bağlama özelliği kazanan çocuk, çevresindekilere “Neden”, “Niçin” gibi soruları sıklıkla sorar ve almakta olduğu cevapları dikkatli bir şekilde dinler.

Bu yaş çocuğu istediği ve istemediği şeyleri muhatabına aktarmada zorlanmaz. Zihninde düşündüğü duygularını ve isteklerini dili ile rahatlıkla açığa vurabilir. Bunu yaparken somut düşünceden çıkamaz. Kelimeleri kendi seviyesinde basit anlamlara göre değerlendirir. Örneğin “yüzsüz” denildiğinde yüzü olmayan bir kişiyi anlamaktadır¹⁷¹.

168 F. Figen Güler, “48-60 Aylar Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990, s. 32.

169 Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, İstanbul: Dergah Yay, 2002, s. 112,

¹⁷⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **0-72 Ay Dil Gelişimi**, Ankara, 2015, s. 11.

¹⁷¹ Ayla Oktay, **Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş)**, Ana-Baba Okulu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, s. 38.

2.1.3. Duygusal Gelişimi

Duygusal olarak karmaşık bir hal içerisinde olan dört yaş çocuğu bağımsızlık isteği taşımaktadır ve oldukça inatçı bir tavır takınıp kendi isteği doğrultusunda hareket etmek ister. Sosyal uyum konusunda gelişme göstermesine rağmen, her şeyi hemen kabul etmez. Bağımsız hareket etme özelliği bulunan çocuk, isteklerine karşı gelindiğinde yetişkinlerle uygunsuz bir üslupla konuşabilir veya arkadaşlarıyla kavga edebilir. Çevresinde bulunan yetişkinleri model almaları sonucu özdeşleşme özellikleri ön plandadır. Erkek çocuklar genellikle baba ile kendini özleştirirken kız çocuklar ise anne ile özdeşleşirler. Erkek çocuklar babayı model alırken, anneyi babadan kıskanırlar, kız çocuklar da anneyi model alarak, babayı anneden kıskanırlar¹⁷².

Gördüğü her şeyin kendisine ait olduğunu savunup onları almak isteyen çocukta “mülkiyet duygusu” yoktur. Ama bu yaştaki çocuk nasıl “yalancı” değilse “hızsız” da değildir. Bu kavramları tam anlamıyla bilmekte zorlanırlar. Bu yaştaki çocuk için ele almak ile sahip olmak aynı manadadır. Başkasının evinde kendisine verilen oyuncakı evine götürmek ister. Bu isteğinin ebeveyni tarafından reddedilmesine anlam veremez. Çünkü bu çağıdaki çocuğun mülkiyet duygusu gelişmemiştir¹⁷³.

Kişiliğinde çeşitli özellikler bulunan bu yaş grubu çocuk oyunlarını hayal gücü ile birleştirip düzen içinde sürdürür. Oyundaki karakterlere değişik roller atfederek canlandırma yapar. Mışlı, mişli oyunlar oynamayı çok sever. Günlük yaşamında birçok farklı duyguyu deneyimler ve kişilerin duygularını anlayıp sebeplerini tahmin edebilir.

Kuvvetli hareket gücüne sahip olup kafasının içindeki belirsizlikler, onu çeşitli yönlerle çeker. Ne yapmak istediğini, nereye gittiğini kestiremez. Bu davranışının göstergesine örnek, kendisine ne resmi yaptığını soran annesine, “Daha bitirmedim ki, nereden bileyim” diye cevap veren çocuğun yaşadığı olaydır. Çocuk bir kaplumbağa resmi yapmaya başlar fakat sonunda kağıdın üstünde bir gemi ortaya çıkar. Bir olayı aktarırken de, zihnindeki bu belirsizliklerden dolayı bir olayı değiştirerek anlattığı da görülür¹⁷⁴.

¹⁷² Özeri, a.g.e., s. 34.

¹⁷³ Fitzhugh Dodson, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, İstanbul: Ailem Yay, 2007, s. 104.

¹⁷⁴ Dodson, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, s. 105.

2.1.4. Sosyal Gelişimi

Çocuğun gelişim sürecinde önemli bir yeri olan sosyallik dört yaş çocuğunda başlamaktadır. Bu yaşta olgunlaşmaya başlayan çocuk, yetişkinlerle ve çocuklarla iletişimi iyi hale gelmiştir. Arkadaş edinmek onlar için önemlidir ve edindiği arkadaşlarıyla oyun oynamayı çok severler. Fakat onlarla pek de iyi geçinemezler. Sürekli bir didişme ve kavga hali gözlenir. Hatta birbirlerine ad takıp küfür edebilirler. Bu yaş çocuğu iki buçuk yaşındaki hali gibi davranır. Tıpkı o dönemdeki gibi duygusal aşırılıkları ön plandadır: Bir bakarsınız son derece utangaç, çekingendir, bir an sonra değişir ve kurum satmaya başlar. Dört yaşındaki çocukların çoğu bu dönemde de, yine iki buçuk yaşlarında olduğu gibi belirli alışkanlıklara saptanırlar. Yemek ve uyku gibi günlük ihtiyaçlarının düzenli karşılanmasını isterler. Bu düzen bozulduğu zaman ağlayarak, bağırarak tepki verirler¹⁷⁵.

Bu yaş çocuğu yetişkinlerin davranışlarını takibe alıp onlar gibi davranmaya ve konuşmaya çalışır. Büyüklerinden duyduğu veya gördüğü olumlu yahut olumsuz her şeyi taklit eder. Yetişkinlerle iletişim kurarken kendisinin dinlenmesini ve göz teması kurulmasını ister.

Çocuk bu yaşta müzik ile oyun oynamayı çok sever. Oyunlarını büyüklerinden duyduğu cümleler veya gördüğü eylemler üzerine inşa edip düş gücüyle birleştirir. Çocuk hayali ve gerçeği ayırt edemediği için oyunlarını hayali figürler ile devam ettirir. Kitaplarla da kendi istediği ölçüde bağ kuran çocuk kendisine masal okunmasından çok hoşlanır. Resim yapma, boyama, kesme-yapıştırma, model yapma, boncukları ipe dizme, makarna ve kürdanlarla şekil yapma, bu yaştaki çocukları mutlu kılan uğraşlarıdır. Bu arada evcilik, bakkalcılık, doktorculuk, hırsız-polis bu dönem çocukların en yaygın oyunlarıdır¹⁷⁶.

2.1.5. Bilişsel Gelişim

Zihnin gelişimi olarak da ifade edilen bilişsel gelişim bireyin düşüncesini ve dünyayı anlamasını ifade eder. Bireyde zihinsel etkinlikler doğuştan gelmeyip doğumla

¹⁷⁵ Dodson, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, s. 103.

¹⁷⁶ N. Rozan, *Okul Öncesi Dönemde Çocuk ve Oyuncak*, İstanbul: Pembe Bağcık, 12, 1993, s. 7.

başlayan zihinsel gücün yaşantıda desteklenmesi ile gelişir¹⁷⁷. Çocukta zekanın gelişimi dört ila altı yaş arası hız kazanır. Özellikle dört yaşına gelmiş bir çocuk zeka gelişiminin yarısını kazanmışken diğer üçte ikisini de altı yaşına geldiğinde kazanır. Bu gelişme on beş ve on altı yaşlarına kadar da ilerleme gösterir¹⁷⁸.

İnsan zihninin gelişimini dört bölüme ayırmış olan önemli araştırmacı Piage, beynin işleyiş biçimini her bölümde birtakım kavramlarla açıklamıştır. Bu kavramlar şema, adaptasyon, asimilasyon, akadamasyondur. Şema, bireyde doğuştan sınırlı olup yaşantıyla çoğalan nesne ve durumları algımlarken kullandığı kalıplardır. Adaptasyon, bireyin mevcut olan şemalarını gözden geçirerek yeni şema oluşturduğu uyum sağlama dönemidir. Özümleme olan asimilasyon da bireyin daha önceden bildiği şemaları yeni karşılaştığı durumları açıklamak için kullanmaktır. Beynin kavramları açıklarken bilgiler arasında ilişki kurarak sınıflandırması ise örgütlemidir¹⁷⁹.

Dört yaş civarında çocuklar genellikle dış dünyayı sembolik olarak tasarımıylayacak hale gelir ve yetişkinlerle rahatlıkla iletişim kurabilirler. Nesnelerin ve olayların fiziksel görünümüleriyle ilgilenir ama diğer özellikleri gözden kaçırabilirler¹⁸⁰. Şiir ve şarkı sözlerini ezberleyip hayal- gerçek karışımı masal anlatabilirler. Çok soru sorarlar. En az dört rengi bilir, ona kadar ve daha fazla sayar, zaman kavramlarını ve dört mevsimi ayırt edebilir.

2. 2. 5 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri

İlk çocukluk evresinin dönüm noktası “altın yaş” olarak nitelendiren beş yaş çocuğudur. Daha bilgili ve olgun yapıda görünen beş yaş çocuğu etrafına karşı dostça bir tavır takınmaktadır. Yeterli ve dengeli oluşu çevresi tarafından dikkat çeken özellikleri arasındadır. Beş yaş çocuğu kendisinde bulunan yeteneklerinden faydalanmak ister; hak ettiği sorumlulukları yerine getirmekten hoşlanır ve ödüllere biraz olsun sahip olmak ister.

¹⁷⁷ İbrahim Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, Ankara: Yargıçoğlu Yay, 1974, s. 88.

¹⁷⁸ Herbert Sorenson, **Eğitim Psikolojisi**, Çev: G. Yazgan, İstanbul: MEB Yay, 1975, s. 52.; İbrahim Canan, **Hız. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, İstanbul: Cihan Yay, 1982, s. 78.

¹⁷⁹ Betül Aydın, **Çocuk ve Ergen Psikolojisi**, İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım, 2005, s. 56-59.

¹⁸⁰ Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Remzi kitabevi, 2017, s. 83.

Bu yaş çocuğu, yaşadığı çevresine karşı uyumlu ve sosyal ilişkilerinde kontrolü yönetme gücüne sahiptir¹⁸¹.

Dört yaşındaki çocuğun sergilediği davranışlardan biri olan ölçüyü kaçırma beş yaşındaki çocukta nerede ise görülmemeye başlar. Bulunduğu ortamda olgun ve dengeli davranır. Sevimliliği ile birlikte işbirliği yapmaya elverişli hale gelen beş yaş çocuğu başarabileceği işlere girer ve bu işlerde de başarılı olur. İşlerini yarım bırakmaktan hoşlanmaz ve başladığı işi bitirir.

Dört yaş çocuğunun karakteri değişken yapıdadır. 4 yaşındaki bir çocuğa: “ Ne tırmalar?” diye sorduğumuzda, size hemen: “Kedi,” diyecektir. Hemen sonra da size, kendi kedisinden söz edecek ve bir köpeğin kediye nasıl kovaladığını anlatacaktır. Birbirini kovalayan bir sürü şeyden bahsedecektir. Beş yaş çocuğu ise, bir iş adamı ciddiyetiyle: “Kedi,” diyecek ve konuyu kapatacaktır. Bu iki yaş gurubu çocuğun aynı soruya verdikleri yanıt değerlendirildiğinde beş yaşındakinin net, ani ve tam olduğu görülür. Bu örnek, iki yaş grubu arasındaki olgunluk farkını açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda beş yaşta belirginleşen kişilik farkını da göz önünde bulundurmak gerekir¹⁸².

Ailenin büyümüş olduğunu fark ettiren bu yaş çocuğu yetişkinlerin sorularını anlayıp, cevabını da istenilen düzeyde verir. Kendisine güveni artan bu dönemde çocuk; çevresindekilerle iletişimde başarılıdır. Anlayışlı ve yumuşak bir tavır takınır.

Beş yaş çocuğu destek almadan öz bakım becerilerini kolaylıkla yapar ve sorumluluklarının farkında olup rahatlıkla yerine getirebilir.

2.2.1. Motor Gelişimi

Bu yaştaki çocuk artık hareketlerine hakim bir şekilde bedenini doğru yönlendirebilir. Kas hakimiyeti çok gelişmiş olup, dengesi üst düzeydedir. Sağ ya da sol tek ayağını kullanarak ileriye doğru sıçrayabilir, sıçrarken ayak değiştirebilir. Parmak uçları üzerinde koşup, düz bir çizgide rahatlıkla yürüyebilir. İleri ve geri yürümede zorlanmaz, hızlı koşabilir. Tek ayağıyla sağ ve sol ayakla 2-3 m öteye sıçrayabilir. Sağ ve

¹⁸¹ Haluk Yavuzer, **Çocuğunuzun İlk 6 Yılı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017, s. 215.

¹⁸² Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, s. 106.

sol ayağının üstünde 8-10 saniye durabilir; ayrıca kollarını kavuşturmuş şekilde sık kullandığı ayağının üzerinde kalabilir¹⁸³.

Beş yaş çocuğu bir müziğin ritmine göre hareket edebilir. Tırmanma, sallanma, kayma, delme, çakma gibi aktiviteleri büyük zevkle yapar. Üç tekerlekli bisikleti kullanabilir, ip atlar ve top oynar. Oynadığı oyunlarda bedenini her türlü kullanabilir. Örneğin; çömelme, eğilme, oturma ve yatma faaliyetlerini seri bir şekilde yerine getirir.

Kaba motor ve ince motor olarak el kasları gelişmiş olan çocuk ustalıklı kalemi tutar, resim yapar, çizgi çalışmalarını istenilen düzeyde yerine getirir ve kesme-yapıştırma yapar. Örnek resim verildiğinde bakarak bir takım geometrik desenleri kopyalayabilir. İnce motor becerisi olan iğneye ip geçirir ve öz bakım becerilerini dört yaşa göre ileri düzeyde yerine getirir.

Bu yaştaki çocuk resimleri mantık çerçevesinde yapar. Yapacağı resmi önceden tasarlar ve bu resmin mutlaka bir konusu vardır. Resmin konusu dışında bir figüre kolay kolay yer vermez. Resimlerinde insan figürünü çok kullanır. İnsana ait vücut azalarını eksiksiz bir şekilde resmeder. Yine bir ağaç yapacaksa onu gövdesi ile yapmaya yahut ev yapacaksa da kapı ve penceresiyle birlikte yapmaya özen gösterir.

2.2.2. Dil Gelişimi

Diğer gelişimlerinde fazlasıyla ilerleme kaydeden beş yaş çocuğu dil gelişiminde de bunu açıkça göstermektedir. Bu yaş çocuğu hep konuşmak ister. Yetişkinler gibi uzun cümleler kurmaya çalışır. Bilgisini artırmak için “bu niçin böyledir,” şu nasıl kullanılır?” tarzında sorular sorar¹⁸⁴. Sorduğu soruların cevabını tam olarak almak ister ve soyut kavramları da anlamak için çaba sarf eder. Bununla birlikte çocuk nasıl ayrıntılı bilgi istiyorsa, kendisi de karşısındakine her şeyi detaylı anlatmaya gayret eder.

Beş yaşındaki çocuğun kelime dağarcığı oldukça gelişmiştir. Pasif kelime hazinesi ortalama olarak 2200 kelimedir. Adını, soyadını, yaşını, adresini ve genellikle doğum tarihini bilir. Bazı zamirleri doğru olarak kullanır. Bu yaştaki çocuk iki ya da daha fazla

¹⁸³ Yavuzer, a.g.e., s. 216.

¹⁸⁴ Yavuzer, a.g.e., s. 221.

fikri bir cümle içinde doğru bir şekilde ve sıralı olarak ifade edebilir. Günlük yaşamda sıkça kullanılan kelimelerle uzun süre derdini anlatıp karşısındakiyle sohbet edebilir¹⁸⁵.

Çocuk beş yaşına geldiğinde olayları sırasına göre anlatma becerisine sahip olur. “Elimi yıkadım ve yemeğimi yedim.” gibi. Olayları “önce-sonra,” “sırasına dizme”; “geçmiş, şimdiki, gelecek” zamanı kullanımı gelişir. Çocuk beş sözcükten oluşan cümleler kurabilir¹⁸⁶.

Bu yaş çocuğu sayı sayabilir, harfleri tanıyabilir, bozuk paraları tanıyabilir ve renkleri bilir. Şarkı söylemekten hoşlanır ve ezbere şiir okumayı sever. Benzer ve zıt kavramları tanıyıp büyüklük-küçüklük tanımlarını bilir.

Hikaye dinlemekten büyük zevk alan beş yaş çocuğu sıkılmadan uzunca bir süre konsantrasyonunu sağlayabilir. Kendisi de kısa öykü ve olayları kendi kelime hazinesi çerçevesinde anlatabilir. Kitaplara karşı da ilgisi fazladır.

2.2.3. Duygusal Gelişim

Yavuzer’in “altın yaş” olarak ifade ettiği beş yaş; çocuğun en önemli evrelerinden biridir. Doğuştan gelişim yeteneklerine sahip olmayan çocuklar yaşları ilerledikçe aşamalar halinde becerilerini geliştirebilirler. Bunlardan biri de duygusal gelişimdir. Her yönden dengede olan beş yaş çocuğu duygusal olarak da uyumunu açıkça göstermektedir. Kendisiyle ve çevresiyle çelişki halinde değildir. Kritik durumlarda soğukkanlı olmayı başarır. Sokakta kaybolmaz, adresi hakkında bilgisi vardır. Bu güven duygusu ve soğukkanlılığı beş yaş çocuğunun takdir edilecek yönlerindendir. Çocuk gelişiminin basamaklarını tamamlamış ve hafif eğilimli bir düzlüğe çıkmıştır. Beş yaş çocuğu karmaşık bir bütünün içine girmeye hazır gibidir. Halbuki yetişkin bir birey olmasına yıllar vardır¹⁸⁷.

Dört yaşa göre daha olgun olan beş yaş çocuğu dikkatli ve anlayışlıdır. Kendisinin ne yapıp ne yapmaması gerektiğini iyi bilir. Algısı kuvvetli olan bu yaş çocuğu doğru ve

¹⁸⁵ Özeri, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, **0-72 Ay Dil Gelişimi**, s. 11.

¹⁸⁷ Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, s. 107.

yanlışı rahatlıkla ayırt edebilir. Kuralları fazlasıyla önemseyip uyulmasını ister. İzin istemeyi bu yaşta içselleştirmiştir.

Kendisinden istenileni yapmaktan hoşlanan beş yaş çocuğu takdir edilmeyi ve karşısındaki tarafından onaylanmayı bekler. Özellikle arkadaşlarının onayı onun için çok önemlidir.

İçinde bulunduğu yer ve zamanla sınırlanan dünyası onun için yeterlidir. Düş gücünü kullanmaz. Nesneleri kullanışlık açısından tamamlar: Örneğin ona göre kuyu, kazmak için, dondurma yemek içindir¹⁸⁸. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi çocuk, günlük yaşamının içinde hayalden çok gerçek ve görünenle ilgilenir.

Düzenli ve dengeli tanımlarını sıkça kullandığımız beş yaş çocuğu soyut kavramlar hakkında zihnini meşgul etmekten kendini alamaz. Özellikle kendisinin nasıl dünyaya geldiği, insanların neden öldüğü sorusu onun en büyük meraklarındandır. Duygularını ne kadar kontrol etmeyi başarsa da çocuk bazı korkulardan da kendini alıkoyamaz. Çocuğun başından geçen olumsuz bir olay ya da geçirdiği bir deneyim onda bazı korkuları beraberinde getirir. Beş yaş çocukların çoğunluğu ölümü bilir ve bunu tecrübe edebilir. Anne ve babasını, kardeşini, akrabasını, arkadaşını veya bir hayvanını kaybeden çocuk psikolojik olarak ölüm korkusunu yaşayabilir. Korkularının nedenini anlatmakta güçlük çekip çekimser bir tavır takınabilir¹⁸⁹.

2.2.4. Sosyal Gelişimi

Sosyal gelişim, çocukların gelişim kategorileri içinde önemli bir yere sahiptir. Her yönden gelişme gösteren beş yaş çocuğu sosyal açıdan da ilerleme kaydetmektedir. Bu çocuk çevresine karşı dostça bir yaklaşım içinde olup onlara ait yeni yaklaşımlarda bulunur. Yetişkin desteğine ihtiyacı diğer yaşlara göre daha azdır. Düzenli cümleler kurmaya başladığı için çevresiyle daha uzun süre iletişim halinde olabilir. Hep konuşmak ister ve yetişkinler gibi uzun cümleler kurmaya çalışır¹⁹⁰. Annesine bağlılığı devam etmekle birlikte dış çevreye dönük yaşar. Arkadaş edinmeye çalışıp onlarla oynamaktan

¹⁸⁸ Dodson, **Çocuk Eğitimi El Kitabı**, s. 106.

¹⁸⁹ Özeri, a.g.e., s. 41.

¹⁹⁰ Milli Eğitim Bakanlığı, **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara, 2009, s. 20.

çok hoşlanır. Aktivitelere katılır ve işbirlik gerektiren oyunlar oynamayı teklif eder. Oyunları kurallarına göre oynanması gerektiğini çok iyi bilir ve kurallara uyulmadığında büyük oranda rahatsızlık duyar. Sosyal ilişkilerde bu yaş için doğru ve dürüst olmak çok önemlidir.

Yaşın ilerlemesiyle birlikte çocuklarda akran ilişkilerinin yapısı gelişme göstermektedir. İsteğe bağlı olarak akranlarla geçirilen zamanın artması, yaşın ilerlemesi ve oyun bu durumu etkileyen unsurlardandır. Gelişim alanlarında sağlanan olgunlaşma, çocukların akran ilişkilerine sosyal davranışlardaki artış olarak yansımaktadır¹⁹¹. Örneğin bu yaş çocuğunun arkadaşına “birlikte bir şeyler yapalım mı?” veya “biz arkadaşız değil mi?” gibi soruları bunun kanıtıdır.

Bu yaş çocuğu kendi duygu, düşünce ve meraklarını ifade ettiği gibi çevresindeki kişileri de yakın takibe alıp onlarla ilgilenir. Karşısındakine onu önemseydiğini göstermeye çalışır.

Beş yaş çocuğu kendi girişimiyle ve diğerlerinden bağımsız olarak işler becermeye çalışır. Giyeceği kıyafetini kendi seçip ayakkabısını kendi başına giymek ister. Sokağa tek başına çıkabileceğini düşünür ve bunu talep eder. İlerleme kaydeden fiziksel ve dil gelişimi çocuğun çevresiyle daha bağımsız ilişkiler kurmasına imkan verir¹⁹². Bedensel gelişimin getirdiği özgüvenle birçok işini kendi başına yapmak isteyen çocuk, psikolojik olarak da iç dünyasında yaşadığı durumlar karşısında kendini bağımsız olarak idare etmek ister. Yine arkadaşı ile bir problem yaşadığında yetişkin desteği almadan çözmek ister ve bunun için de mutlaka öneri sunar.

2. 2. 5. Bilişsel Gelişim

Dil gelişimi ile bağlantılı olan bilişsel gelişim çocuğun yaşı, fiziksel gelişimi ve çevre şartlarıyla doğrudan ilişki içindedir. Çoğunlukla beş yaşına gelmiş bir çocuk nesne ve olaylar arasında ilişki kurabilir ama parça ile bütünü aynı anda düşünemez. Zihinsel düzeyde kavram kullanamayan çocuk ani algılamaları anlayabilir. Bu yaş çocuğu sayıların

¹⁹¹ Hülya Gülay, “Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Balıkesir Cilt. 12, Sayı. 22, 2009, s. 85.

¹⁹² Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992, s. 357.

isimlerini bilmekle beraber sayının işlevini tam olarak kavrayamaz. Cansız nesnelere canlıymış gibi davranabilir. Aile üyelerini tanır ve adresini bilebilir¹⁹³.

2.3. 6 Yaş Grubu Çocukların Gelişim Özellikleri

Altı yaşına rastlayan son çocukluk döneminin başlarında dengesiz ve olumsuz bir tavır içinde olduğu gözlemlenir. Son çocukluk döneminde çocuk; motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol oynayabilen, ok atabilen, göz-el koordinasyonunun gelişmesi sonucu da iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir. Altı yaş çocuğu değişim gösteren bir çocuktur. Anneler, çocuklarındaki bu ani değişiklikleri: “Bu çocuğa ne oldu, bilmiyorum, çok değişti” şeklindeki sözcükleriyle dile getirirler. İki buçuk yaşında görülen kararsızlık hali bu yaşta yine ön plana çıkmaya başlar ve yine bir şeyin olumlu ve olumsuz iki yüzü arasında gelip gider¹⁹⁴

Altı yaş çocuğunun dikkat süresi önceki yaşlara göre daha uzundur. Bu çocukla birçok eğitim uygulamaları yapılabilir. Bir konuyu anlamak için sık sık soru sormaktan çekinmez ve yapması gereken görevi eksiksiz yerine getirmeye çalışır. Duygu ve düşüncelerini karşı tarafa aktarabilir. Kendine güveni fazlasıyla vardır ve bu durumdan da hoşnut olduğunu belli eder. Kendini beğendirmek için ellerinden geleni yapar.

Bu yaş çocuğu canlı ve cansız varlıkları kolaylıkla ayırt edebilir. Hayvanlara, insana ait özellikler atfedebilir. Örneğin; kedinin düşündüğünü söyleyebilir. Oyunlarda ve şarkılarda temsili örneklerle ilgi duyar.

2.3.1. Motor Gelişimi

Bedenini kullanmada ustalaşan altı yaş çocuğu denge ve koordinasyon konusunda oldukça iyidir. Düz olarak rahatlıkla koşar, geri geri de, yavaş da olsa gidebilir. Koşma,

¹⁹³ Yavuzer, a.g.e., s. 221-222.

¹⁹⁴ Yavuzer, a.g.e., s. 225.

yakalama, zıplama gibi beden hareketleri ile yapılan oyunlar oynamaktan çok hoşlanır. Kollarını, ellerini ayaklarını kullanarak değişik şekiller ortaya koyabilir.

Altı yaş çocuğunda aletin rolünü anlama yeteneği belirir. Elinin işe yaradığını keşfedip onunla etkinlik ve deneyler yapmaya kalkışır fakat yaptığı işin sonucu ile ilgilenmez. Üç tekerlekli bisiklete binmeyi bırakıp iki tekerli bisikleti kullanmaya başlar. Bu faaliyet çocuğun bacaklarını işletmesini ve denge sahibi olmasına katkı sağlar¹⁹⁵.

Altı yaş sınırsız bir enerji yaşıdır. Bu durum çocukla iletişim açısından kavram çelişkilerine yol açabilir. Örneğin evdeki oturma aracı olarak bilinen kanepede çocuk için atıyla kapısına dayanacağı bir kale, yürümek için olduğu düşünülen bir parke ise onun için koşma yeri demek olabilir. Oyunları gürültülü ve hareketli haldedir: “Dan-dan, vurdum seni, öl bakalım! Teslim ol, eller yukarı!” bu yaşta en sık duyulan oyun sözlerindendir. Bu yaş çocuğu yerinde duramaz. Otururken bile büyük enerji harcar. Kımıldanır, bükülür, uzanır, toparlanır durur¹⁹⁶.

Küçük kasların diğer yaşlara göre daha fazla geliştiği altı yaş çocuğu artık ismini, rakamları, bazı harfleri ve çizgileri çizer. Geometrik şekilleri yapıp boyamaları taşırmadan başarı ile gerçekleştirir. Kesme yapıştırma onun için çok kolaydır, ipe boncuğu geçirmek onun için çok kolaydır.

Bu yaş çocuğu basit labirentli bulmacaları çözer, eşleştirme alıştırmalarını yapar. Anlatılan öykülerdeki detayları hatırlayıp sebep sonuç ilişkisi kurar.

2.3.2. Dil Gelişimi

Yetişkinlerde olduğu gibi çocukta da lisan yeteneği vardır. Çünkü lisan çeşitli gereksinimleri tatmin etmek gibi bir önem arz eder. Lisan, kişinin istek ve davranışlarını ifade etmede kestirme yoldan gitme olanağını sağlayan etkin bir araçtır¹⁹⁷.

Altı yaşına gelen çocuk ana dilinin kurallarının çoğunu öğrenmiş ve dile hakim olmuş haldedir. Dil gelişimi 1-2 yaşlarında başlayıp okul öncesi dönemde zirveye ulaşan

¹⁹⁵ C.I. Sandström, **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev: Refia Şemin, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay, 1971, s. 42.

¹⁹⁶ Dodson, a.g.e., s. 84.

¹⁹⁷ İbrahim N. Özgür, **Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: 1979, s. 104.

çocuğun biyolojik olarak önemli dönemlerden geçtiği düşünülmektedir. Okul öncesi dönemde beyinde ve konuşmayla yakından ilişkili nöral sistemlerde sistematik değişikliklerin sonucu olarak görünmektedir¹⁹⁸.

Yaşın artmasıyla birlikte altı yaş çocuğunun kullandığı kelimelerin sayısı 10.000 sözcüğe ulaşır. Önceki yaşlarına göre çocuk dili kapsamlı bir şekilde kullanıp kendini istediği gibi daha rahat bir şekilde ifade eder. Dili kullanırken pek fazla zorlanmaz. Edilgen yapıları cümleler kurabilir. “Çünkü”, “Bu nedenle”, “Sonra”, “Ama”, “Sadece”, “Hala”, “Henüz”, “Çoktan” gibi sözcükler kullanarak duygu ve düşüncelerini ifade edebilir¹⁹⁹.

2.3.3. Duygusal Gelişim

Altı yaş çocuğu, bebeklik ile çocukluk arasında gidip gelen aşırı uç noktalarda hareket eder haldedir. Davranışları ve tepkileri her an için değişebilir. İlginin üzerinde olmasını isteyip konuşmalarında sözünün dinlenmesini ve uygulanmasını bekler. İlgi toplamak için de her şeyi abartmaya yönelir. Hiç bilmediği konulara bile karışmaya çalışır. Bu yaş çocuğu her şeye hevesle başlasa da, sonunu getiremez. Örneğin yemeği yarısında bırakır, atletini, gömleğini, hırkasını giyer ama külotunu giymeyi düşünemez²⁰⁰.

Bu dönem çocuğunun canlı hayal gücü vardır. Kendi çabasıyla öyküler üretebilir, hayali arkadaşlar edinebilir. Gerçek ile hayali karıştırır. Bu nedenle masallara, öykülere, çizgi filmlere ilgisi çok yoğundur. Masallardan, korkulu öykülerden ve şiddet içeren televizyon programlarından hemen etkilenir. Bu dönemde öğrenme isteği fazladır, sürekli sorular sorup, her şeyi bilmek ve tanımak ister. Kendi bedeni ve cinsel konularda merak duygusu vardır. Çevresindeki her şeyi öğrenmek ister²⁰¹.

Bu dönemde çocuk fiziksel yaralanmalarda veya ufak tefek sıyrıklarda ağlama yöntemini uygulayarak kendisi ile ilgilenilmesini bekler. Çünkü bu yaşta benlik duygusu iyice gelişmiştir. Küçük bir olay onun için fazlasıyla büyüktür. Bu duygusal hassasiyetten

¹⁹⁸ Berna Özsungur, Dilşad Foto Özdemir, “Çocuk Ruh Sağlığı – I, (Erken Çocukluk Dönemi (2-6 Yaş) Gelişim Özellikleri”, *Katkı Pediatri Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 6, 2012, s. 693.

¹⁹⁹ Suat Kol, “Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2011, s. 12. (Alıntı: Aşıcı M. (2004); Yavuzer, a.g.e., 225.

²⁰⁰ Dodson, a.g.e., s. 83-84.

²⁰¹ Özsungur, Özdemir, a.g.e., s. 693.

dolayı beş-altıncı yaşa kadar süren dönemde çocuk aile içi duygusal dalgalanmalardan ve sevgi kaybından fazlaca etkilenir. Ebeveynler arasındaki dikkatsizce yapılmış konuşmaları zihninde büyütüp farklı düşüncelere kapılabilir²⁰².

Her şeyin farkında olan ve neler yapması gerektiğini bilen çocuk kurallara uymada zorluk çıkarır. Örneğin paylaşma duygusunu çok iyi bilen bu yaş çocuğu her şeyin kendisine ait olmasını ister ve paylaşmak istemez. Bir isteğinin gerçekleşmemesi durumunda karşı çıkarak sert tepki verebilir. Duygusallığını ön planda tutar. Bazen bencil davranıp yaşıtlarına kötü sözler sarf edebilir. Eleştiriyi kabul etmek istemez.

Altı yaş çocuğu kız ve erkek kavramlarını bilip rollerinin de farkındadır. Oyunlarını kızlar erkekler şeklinde gruplara ayırarak devam ettirebilir.

2.3.4. Sosyal Gelişim

Erken çocukluk döneminde sosyal gelişim, bilişsel ve dil gelişiminde gerçekleşen kazanımların bir ürünüdür. Bu dönemde sosyal çevreden alınan geribildirimler kendilik duygusu gelişimde yaşamsal önem taşır. Çocuğun çevresinde toplumun belirlediği kuralları kabul ediyor olması uygulaması sosyal gelişimin en önemli göstergesidir. Altı yaş çocuğundan oyundaki uyum ve tutumunu, kızgınlığını, hırsını, saldırganlığını ve şiddet meylini nasıl kontrol edeceğini öğrenmiş olması beklenir. Bu yaş çocuğundan akranlarına ve çevresindeki kişilere karşı saygı duymayı öğrenmiş hale gelmesi gerekir²⁰³.

Altı yaş çocuğunun sosyal gelişiminde sertlik ve acelecilik hakimdir. İç dünyasını kontrol edemediği için sosyal ve kişisel ilişkilerinde başarı gösteremez. Her zaman ve her yerde kendisinin en iyi olmasını ister. Talep ettiği bu istekler sosyal ilişkilerinde onu çatışmaya ve uyumsuzluğa sürükler. Bunun sonucunda kardeşleri ve arkadaşlarından tepki gören çocuk, agresif davranışlar sergiler. Dengesizlik hali devam eden bu yaş grubu çocuğu kendinden başkasıyla meşgul değilmiş gibi hareket etmesine rağmen, çevresinin hareketlerine karşı hassastır. Annesinin hastalanması durumunda nazikleşip anlayışlı bir

²⁰² Alanur Özalp, **Çocuğunuz ve Siz**, İstanbul: Tekinel Bebe İdol Yay, 1993, s. 29.

²⁰³ Özsungur, Özdemir, a.g.e., s. 696.

çocuk haline bürünür. Hayatında önemli yeri bulunan annesine muhtaç olduğunun farkında olup aynı zamanda bu muhtaçlığı da birçok durumda kabullenmez²⁰⁴.

Olumsuz yönleriyle dikkat çeken altı yaş çocuğunu, dengesiz tavırlarından dolayı anlamak çok güçtür. Çünkü olumsuz bir anda mantıklı ve anlamlı cümleler kurabilir. Toplumda söz sahipliği yapıp yaşlılarını organize edebilir. Bu yaşta çocuk karşısındakinin karakterini ve düşüncelerini çözmeye başlamıştır. Arkadaşlarını çok sevmesine rağmen bu birlikteliği uzun sürdüremez.

2.3.5. Bilişsel Gelişim

Diğer yaşlara göre zihinsel gelişimi ilerlemiş olan altı yaş çocuğu artık sağını solunu rahatlıkla bilip adını yazabilir. A'dan Z'ye harfleri tanır ve on sözcüğe kadar okuyabilir. Resimdeki eksik parçaları bulur ve basit bir labirente yolu bulabilir. 1'den 100'e kadar sayıp 1-10 arası rakamları sıraya dizebilir. Dikkat gelişimi dört ve beş yaşına göre daha uzun süren altı yaş çocuğunun odaklanması daha iyi düzeydedir. Sebep sonuç ilişkisi kurabilir. Anlatılan öyküdeki detayları hatırlayabilir.²⁰⁵

Bu yaş gurubu çocuklar sezgilerine göre hareket edip mantıklarını kullanamazlar. Bir problemin çözümünde sezgisel davranırlar. Ancak tek yönlü bir mantık içerisindeyirler. Örneğin çocuk teyzesinin aynı anda bir başkasının halası olduğunu düşünemez.²⁰⁶

2.4. Çocuklarda Dini Duygunun Varlığı

Son zamanlarda yapılan din psikolojisi araştırmalarında, çocuğun ruhen dine yabancı olmadığı, hatta onun da kendine göre bir dini inancının olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde, pedagojik çalışmalar da çocukta büyük bir dini potansiyelin varlığını ortaya koymuştur²⁰⁷. İslam düşünürlerinden İbn Miskeveyh çocuktaki dini gelişimin fitrat üzere

²⁰⁴ Sandström, a.g.e., s. 43.

²⁰⁵ Başaran Gençdoğan, **Çocuk Gelişimi 1**, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Kitabı, Erzurum, s. 7.

²⁰⁶ Başaran, a.g.e., s. 10.

²⁰⁷ Vertoge, a.g.m., s. 315.

olduğunu ve zamanla kendisine yapılan telkinleri kabul eden ruhi bir yapıda olduğunu ifade etmiştir²⁰⁸.

Ülkemizde Din Eğitimi ve Din Psikolojisi ilim dallarının tarihi çok eskiye dayanmamakla beraber son dönemlerde oldukça popüler ve sürekli ilerleme kaydeden bir alandır. Çocuklardaki dini gelişim konusunda ise yakın geçmişte alan çalışmaları yok denecek kadar azdır. Günümüzde ebeveynlerin ve toplumun çocuğun dini eğitimine önem vermesinden dolayı devletin de teşvikiyle belirli alt yapılar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi olarak özellikle okul öncesi çocuklar ile ilgili son dönemlerde önemli çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Ülkemizde çocukların dini duygu ve düşünceleri ile ilgili önemli çalışmayı Prof. Dr. Kerim Yavuz yapmıştır. 7-12 yaş grubu çocukların dini duygu ve düşünceleri hakkında tespitlerde bulunan Yavuz, onların doğumlarından itibaren dini duygularının olduğunu ifade eder. Yavuz' a göre çocuk, dini inanca yabancı değildir. Aksine onun içinde dine karşı bir eğilim vardır ve çocuk inanmaya istidatlıdır. Dine karşı ilgisi canlı olan çocuk, Allah'ı ve dini pratikleri öğrenmek ister²⁰⁹. Din Eğitimi ve Öğretimi (İman-İbadetler) adlı eserini Prof. Dr. Halis Ayhan çocukların dini eğitiminde anne ve babaların bilgi sahibi olmaları için hazırlarken, Prof. Dr. Mehmet Emin Ay da Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım? isimli eserinde okuyucuya bu konu hakkında önemli tavsiyelerde bulunmuştur.

Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi başlığı altında yüksek lisans tezi olarak hazırladığı anket-mülakat çalışmasında Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu bu yaş grubu çocuklar ile ilgili kaynak oluşturacak bulgular tespit etmiştir. Mehmedoğlu'nun çalışmasına göre din eğitimi insanın çevreyle sözel iletişim kurmasına paralel olarak 2,5-3 yaşlarından itibaren anlam kazanmaya başlar. Bu yaşlarda dini duygu – yani Allah'a inanma ve bu inancın göstergesi olan ibadet etme duygusu- yalnızca bir çekirdek halinde bulunmaktadır ve sevgi, korku, bağlanma gibi ana duyguların üzerine inşa edilen kompleks bir duygudur. Mehmedoğlu araştırmasının sonucunda bir yaratıcı

²⁰⁸ İbrahim Agah Çubukçu, **İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basmınevi, 1972, s. 56.

²⁰⁹ Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi**, Ankara: Gaye Matbaacılık, 1983, s. 42, 248.

kavramına inanma duygusunun çocukta başlangıçta tezahür etmese bile bunun fitri bir yetenek olduğunu ortaya koymuştur²¹⁰.

Çocuğun eğitiminde dini motifler konusunda 0-12 yaş grubu çocukları ele alarak doktora tezi sunan Prof. Dr. Mualla Selçuk da, çocukların üç dört yaşından itibaren dünyayı ve kendi varlıklarını sorgulayan dini fikirlere sahip olduğu tespitinde bulunmuştur. Ayrıca günlük yaşamdaki simgelerin çocuklar üzerindeki etkilerine temas ederek ilkokullarda din ve ahlak öğretiminin verimliliğine değinmiştir. Zeynep Nezahat Özeri de Okul öncesi çocukların din ve ahlak eğitimi üzerine çalışma yaparak bu alana kaynak oluşturacak eser hazırlamıştır.

Günümüzde de Prof. Dr. Mustafa Köylü ve Doç. Dr. Cemil Oruç Çocukluk Dönemi Din Eğitimi adlı eser ile, Ali Baz Bilici de 0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi konulu doktora tezi ile alana katkı sağlamıştır.

2.5. 4 Yaş Grubu Çocukların Din Gelişimi

Büyüme ve gelişme bir kalıp olarak zihinde an itibari ile aynı anlamı çağrıştırırsa da aslında birbirinden farklıdır. Büyüme, fiziksel yani boyun uzaması, kilonun artması ile beraber vücudundaki bütün yapının giderek değişim içine girmesidir. Bu yapının (nicel) içerisinde çocuğun iç organlarından beyin gelişimine kadar hepsi yer alır. Bütün bunlarla beraber fiziksel olarak gelişen çocuk zihinsel olarak da gelişme halindedir²¹¹.

Büyümeye karşılık gelişme, değişikliklerin niceliği yanında, niteliğini de içermektedir. Gelişme kavramı, düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerleme halindedir. Gelişim ileriye dönük olup, bir bütünleşme içindedir²¹². Büyüme belirli bir yaşa kadar sürer fakat gelişme yaşam boyu devam eder²¹³. Her canlı gibi insan da belirli gelişim aşamalarından

²¹⁰ Yurdagül Konuk, **Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara: TDV Yay, 1994, s. 99,100.

²¹¹ Mualla Selçuk, **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, Ankara: TDV Yay, 1990, s. 24; Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, s. 24.

²¹² Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi**, s. 24.

²¹³ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, **Sağlık Hizmetleri (Büyüme ve Gelişme)**, Ankara: 2016, s. 4.

geçerek yaşamına devam eder. Çocuğun sağlıklı ve bilinçli bir şekilde gelişmesi için ailelerin ve eğitimcilerin gelişim dönemlerini bilmeleri ve takipte olmaları gerekir²¹⁴.

Din, Allah Tealanın Peygamberler aracılığıyla akıl sahibi insanlara göndermiş olduğu hükümlerdir. Dini duygu ise; insanoğlunun ilk yaratılışından itibaren fitratında mevcut olan, insanın ilahi alemle irtibat halidir. Dini duygu doğuştan gelir, sonradan kazanılmamıştır. Bunun da açıkca göstergesini Kur'an-ı Kerim şu şekilde ifade etmektedir: "O halde sen hanif olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler"²¹⁵.

Din duygusu, kökleri ve kaynakları itibariyle insan fitratı ile alakalı içsel bir heyecan ve duygudur²¹⁶. Buna bağlı olarak dünyaya gözlerini açmış her çocukta bu duygunun olması doğal bir süreçtir. Çünkü Allah Teala insanı fitrat üzere yaratmıştır ve bu fitrat eğitime uygun haldedir. Fitrat, maddi ve manevi yönüyle insanın tam ve sağlam olması yönüyle ilgilidir. Doğuştan verilen bu yetenek sosyal şartlar nedeniyle çocuğu kemale erdireceği gibi psikolojik bozulmaya da götürebilir²¹⁷. Hz. Peygamber bu konuda; "Her çocuğu, annesi fitrat üzere dünyaya getirir. Onun bu hali, konuşma çağına kadar devam eder. Sonra ebeveyni onu, Hristiyan, Yahudi, Mecusi (ateşperest) veya müşrik yapar. Eğer anne babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur"²¹⁸ buyurmuştur.

Çocuğun doğumundan sonra ilk karşılaştığı ve yaşamında birçok şey öğrendiği çevresi ailesidir. Ailenin dini duygu ve düşüncesi, dini yaşayışı ve ibadet hayatı çocuğun dini eğitiminin şekillenmesinde önemli rol oynar. Okul öncesi çocuğu genel gelişimini ve din gelişimini aileden alır. Çünkü aile toplumun temel taşını oluşturan ve hayatın içinde eğitimin en iyi uygulandığı yerdir. Erken çocukluk döneminde dini ve değerler alanında yaşantıyla beslenen çocuk, ileriki yıllarında dini öğretimini sağlam temellerle atacaktır²¹⁹.

²¹⁴ Ali Baz Bilici, **0-6 Yaş Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi**, İzmir: Doktora Tezi, 2014, s. 15.

²¹⁵ Rûm, 30/30.

²¹⁶ Mustafa Öcal, **Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri**, ders notları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1985-1986, Bursa, s. 63.

²¹⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul, 1992, VI, s. 256-257.

²¹⁸ Buhari, Cenaiz, 79; Müslim, Kader, 23, 25; İman 264; Müsned, II, 233;

²¹⁹ Mustafa Çoban, **Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi**, Konya: Hüner Yay, 2016, s. 127.

Din gelişimi, diğer gelişim evreleri gibi çocuklarda belirli dönemler içerisinde bir değişme halindedir fakat diğer gelişim evrelerine göre yaratılıştan dolayı kategorize edip anlamlandırmak biraz daha güçtür. Çünkü çocuk yaratılış gereği dini açıdan boş bir levha değildir ve dini düşünce onun zihninde hep vardır. Buna göre din duygusu, tek bir duygu şekli değil, dini konular karşısında kişide beliren duyguların genel adıdır²²⁰. Yani din duygusu, tek bir kalıba sığmayan, net bir şekilde ifade edilemeyen, kişiden kişiye değişkenlik gösteren ve din kelimesinin muhtevasını içinde barındıran bir duygudur.

Çocukta din gelişiminin en temel unsuru din duygusudur²²¹. “Din duygusu süreklilik gösteren, ilahi aleme doğru yükselme gayretinde olunan bir duygudur²²². Bu duygu çocukta 4 yaşında canlanıp gelişme gösterir²²³. Onun için bu yaş dönemleri çocukların dini duyguları ve inanç esasları bakımından çok önemlidir. Zihinsel olarak merak duygusunun başladığı bu yaş çocuklarında dünyayı ve kendini ilgilendiren sorular sormaları, onların dini açıdan bir duygu yaşadığını gösterir. Bu duygular onların kültür ve çevreleri ile de doğru orantılıdır. Çünkü tam olarak dini tarzda bir düşünceye sahip olmayan bu yaş grubu çocuklar ailelerinin, çevrelerinin, öğretmenlerinin, yaşantı ve konuşmalarından dikkat kesilerek sorular sorup, cevabını da kayıtsız şartsız kabul eder. Çocuk başlangıçta kendisine anlatılanlara şüphe etmeden inanır. Her konuda olduğu gibi çocuğun din ile ilgili de şüphesi yoktur. Çocuk kendine ne söylenirse hemen inanır. Çünkü inanma duygusu bu yaş grubunun fitratına has bir durumdur. O inancının sebep ve sonucu ile de ilgilenmez²²⁴.

2.5.1. Allah İnancı

Çocuğun fitratında olan dini duygu vasıtası ile zihnini meşgul eden en önemli konu Allah tasavvurudur. Çocuktaki bu duygunun varlığı ve ondaki inanma ihtiyacı sonucunda Allah’ı tasavvur eğilimi ortaya çıkar²²⁵. Çocuğun fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik gelişimlerdeki ilerlemeler, dini gelişimde en büyük önemi arz eden Allah tasavvuru ile

²²⁰ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, Ankara: DİB Yay, 1993, s.138.

²²¹ Özeri, a.g.e., s. 58.

²²² Belma Özbaydar, **Din ve Tanrı İnancının Gelişimi Üzerine Bir Araştırma**, İstanbul: Baha Matbaası, 1970, s. 6.

²²³ Yavuz, a.g.e., s. 41.

²²⁴ Dam, **Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi**, Ed: Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yay, 2013, s. 32.

²²⁵ Neda Armaner-Zeki Ökmen, **Din Eğitim ve Öğretiminde Metodik Bilgiler**, İstanbul: MEB Yay, 1960, s. 15.

doğru orantılıdır. Çünkü çocuk Allah'ı, gelişiminin evrelerine göre şekillendirip zihninde belirli bir yere koymaya çalışacaktır. Bu gelişimlerle beraber çocukta mevcut olan Allah tasavvuru çevresel faktörlerle de iç içedir. Ailesinden, arkadaşlarından, öğretmenlerinden, medyadan ve yakın çevresinden edindiği etkileşim sonucu çocuk Allah'ı zihninde somut bir nitelik olarak anlamlandırmaya çalışır. Ardından birçok bilgi ve tecrübeyle karşılaştıkça öğrendiklerini genişletme çabasında olduğu görülür. Fakat Allah zaman, mekan ve madde sınırlarını aştığı için nesne sürekliliğini kazanan bir çocuğun onu tam olarak kavraması oldukça güçtür. Ancak bu aşkınlık, çocukta yüce bir gücün varlığı olarak anlaşıldığı için her türlü olumsuz durum karşısında kendisine sığınılacak ve güvenilecek bir varlığın sağlayacağı genel korunma hissini temin eder²²⁶.

Dört yaşına gelmiş bir çocuğun Allah'ı zihninde canlandırmasında her hangi bir güçlük yoktur. Bu dönem onların dini dünyaya ilgilerinin altın yaşlarıdır²²⁷. Allah'ın kendi varlığını insanoğlunun fitratına yerleştirmesinin bir sonucu olarak dört yaşındaki çocuklar O'nun varlığına ve sürekliliğine inanma konusu yeterli zihinsel donanıma sahiptirler. Ancak bu henüz yetişkinlerdeki gibi soyut ve anlaşılır durumda değildir²²⁸. Bu yaşlardaki çocuklarda, antropomorfizm yani insana benzetme özelliğinden dolayı Allah tasavvuru da insana benzemektedir. Bu dönemde çocuklar somut düşündüklerinden dolayı, soyut kavramları anlayamazlar ve kavrama kabiliyetleri ancak görünen şeylere yöneliktir²²⁹. Allah'ı insana benzetme özelliği görünen nesnelerden çok O, aşkın ve yüce düzeydedir. Buradaki antropomorf özellik çocuğun Allah'ı ifade etmeye çalıştığı kelimelerdir. Örneğin evrendeki doğa olaylarının üstünlüğünü bilip Allah'ı oradan hareketle ifade etmeye çalışır. Yağmurun yağması, güneşin sabah doğup gece kaybolması gibi. Yine çocuk Allah'ı ifade ederken onun kendisine verdiği nimetleri sayarak anlamlandırmaya çalışır.

Bu yaştaki çocuklar hayal ile gerçeği birbirinden ayırt edemezler. Bundan dolayı Allah'ı soyut kavramlarla ve kurgusal olaylarla anlatmak zihin dünyalarının düzenini bozabilir. Bu hayali durumlar kafa karışıklığına sebebiyet verse de, çocukların düşüncesinde Allah tasavvuru ile ilgili ayırt edici bir yön vardır. Onlar Allah'ı hem fitratları gereği hem de çevreden edindikleriyle farkında olmasalar da zihinlerinde bir yere

²²⁶ Mustafa Köylü-Cemil Oruç, **Çocukluk Dönemi Din Eğitimi**, Ankara: Nobel Akademik Yay, 2017, s. 60.

²²⁷ Vertoge, a.g.m., s. 317.

²²⁸ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 60.

²²⁹ Özeri, a.g.e., s. 67.

konumlandırırlar. Çünkü bu yaşlardan itibaren çocuklarda korku ve saygı duyguları arasında bir yücelik duygusu gelişir²³⁰.

2.5.2. Melek İnancı

Meleklerle iman, diğer inanç esasları gibi inanılması farz olan ve inkarında derin bir sapıklığa düşülen inanç esaslarından biridir²³¹. Allah Kur'an-ı Kerimde melekler hakkındaki birçok hususu açıklamıştır. Melekler, Allah'ı öven, ve O'ndan bağışlanma dileyen, Yaratanın emrettiği şeylere uyup, yasakladığı şeylerden sakınanlara yardım eden, insanların yaptıklarını doğru tespit eden, Allah'ın emirlerini yerine getirip Rablerine çokça tesbihte bulunan varlıklardır²³².

Allah tasavvuru gibi melekler de soyut varlıklardır. Kur'an-ı Kerim bu varlıkları birçok ayette açıklasa da melek inancı antropomorfizm yani insani terimlerle zihinde yer eder. Bu insana benzetme özelliği hem yetişkinlerde hem de çocuklarda mevcuttur. Melek günümüzde, toplumda ve medyada kanatları olan, beyaz kıyafetli ve dişilik özelliği bulunan bir tabire tekabül eder. Böyle tanımlar İslami açıdan doğru değildir. Bu tanımlamalara cevap olacak nitelikte Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle buyurmuştur: “Rahmanın kulları olan melekleri dışı bildiler. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir”²³³. İslam dininde sembolik ifadeler ve benzetmeler meleklerin tamamen somutlaşması ve insanın onu bir kalıp haline getirmesi demek değildir. Kur'an-ı Kerim'de “Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir”²³⁴ buyurmuştur. Bu ayet-i kerimede meleklerin kanatlarından kastın elçilik görevi kastedildiğinden dolayı kanat veya kanatlar kavramı meleklerin süratle hareket etmesi, uçuşu ve elçilik görevi anlamlarında anlaşılmaktadır. Kur'an'da meleklerle nispet edilen kanatları kuşların kanadına veya bir uçağın kanadına benzetmek doğru bir algı değildir. Çünkü kanat denilince insan zihnine belli bir şekil gelir. Melekler duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğu için onların

²³⁰ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 61.

²³¹ Bakara, 2/285; Nisâ, 4/136.

²³² Şûrâ, 42/5; Enfâl, 8/9; İnfidâr, 82/10; A'râf, 7/206.

²³³ Zuhûrûf, 43/19.

²³⁴ Fâtır, 35/1.

kanatlarının mahiyeti bilinemez²³⁵. Bu bilgiler çerçevesinde melek tasavvurunu belirli bir şekilde ifade etmek çocuğun dini gelişimine katkı sağlamadığı gibi, zihnini karıştırmaktan öteye gitmez.

Dört yaşında dini düşüncesi başlamış olan çocuğa melek tasavvuru Allah ile bağlantılı anlatılmalıdır. Öncelikle Allah'ın büyüklüğü, her şeye gücü yettiği ve her şeyi yaratan olması hasebiyle meleği de O'nun yarattığı ifade edilmelidir. Eğitimciler ve pedagoglar çocuklara melek tasavvuru hakkında çok bilgi verilmemesi taraftarı iseler de, çocuklar aile ve çevrelerinden bu konuları duymaktadırlar. Yahut Hz. Peygamberin ve diğer peygamberlerin hayatını dinleyen çocuk vahiy kavramı ile karşı karşıya geldiğinde bunun ne demek olduğunu merak etmektedir. Elbette bazı kavramlar çocuklara verilirken dikkat edilmeli fakat çocuk soru sorduğunda da İslama özgü bir terim yok sayılmadan onun anlayacağı şekilde ifade edilmelidir.

2.5.3. Kutsal Kitap İnancı

İslam inanç esaslarından biri de kutsal kitap tasavvurudur. Diğer inanç esasları ile bir bütünlük içerisinde. Allah'a inanmak, dini tebliğ eden peygamberlere inanmaya, peygamberlere inanmak da onlara gönderilmiş kitaplara inanmayı gerektirir. Kutsal kitaplar, dinin kaidelerini öğretmekle birlikte insan hayatını düzenleyen en önemli araçtır. İslam dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetidir. İslam dini ve mesajları evrensel olmasından dolayı bütün insanlığı kapsamaktadır.

Kur'an-ı Kerim evrenselliğinden dolayı her dönemde ve her kesime hitap etmektedir. Kur'an insanoğlunun ilk yaratılışından ölümüne ve ebedi aleme kadar birçok konuda bilgi verirken onun yaşam süreçlerinde de yol göstericidir. Dünya ve ahiret hayatı ile ilgili insanın aradığı bütün sorulara cevap veren Kur'an, müslümanlar tarafından sadece mesajı açısından değil, bilfiil kitabın kendisi yani fiziksel yapısı açısından da çok değerlidir²³⁶. Araştırma sonuçlarımızdan da anlaşıldığı üzere çocuklar bile Kur'an'ın diğer kitaplardan üstün ve özel olduğunu ifade etmektedir. Çünkü merak ve öğrenme isteği bulunan dört yaşındaki çocuk, çevresinin de etkisi ile Kur'an'a somut atıflarda bulunarak

²³⁵ Kamil Güneş, a.g.e., s. 28.

²³⁶ Ronald Goldman, **Religious Thinking from Childhood to Adolescent**, London, 1968, s. 70.

zihninde şekillendirmeye çalışacaktır. Kur'an'ın kutsallığını Allah tasavvuru ile düşüncesinde birleştiren dört yaş çocuğu zamanla Kur'an'ın içindeki mesajları anlamaya çalışarak dini düşüncesini oluşturmaya başlayacaktır.

2.5.4. Peygamber İnancı

Peygamberlik tarih boyunca insanların yaşamlarında var olmuş yol gösterici dini bir olgudur. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere bütün ilâhî kitaplar peygamberlerin varlığının delillerini ispatlamıştır.

Erken dönem çocuklarının dini gelişimlerinin en önemlisi olan Allah inancı ve tasavvurundan sonra peygamber kavramının gelişimi ve eğitimi yer alır. Bu yaş gurubu çocuklara dini kavramlar aktarılırken dikkat edilecek en önemli husus onların gelişim dönemleri ve özellikleri dikkate alınarak, anlayabilecekleri kelimelerle verilmek isteneni sunmaktır. Peygamber inancının çocuğun anlayacağı üslupla duygularına ve zihnine yerleştirilmesi ileriki hayatına olumlu katkılar sağlayacaktır²³⁷.

İnanç esasları içinde çocukların en kolay anlayabileceği husus peygamber tasavvurudur. Çünkü diğerlerine göre somut bir kavramdır. Somut kavramlara hakim olmuş 4 yaş çocuğu dini düşüncesini şekillendirirken kendisi gibi “beşer olan bir peygamberi”²³⁸ zihninde kolaylıkla canlandırır. İslam toplumlarında müslümanların son peygamber Hz. Muhammed ve diğer peygamberleri yaşantılarında örnek almalarından dolayı çocuklar da bundan payını alır. Özellikle Hz. Muhammed'in Müslümanlar için diğer peygamberlerden üstünlüğü ve İslam dininin temel kaynaklarından birinin O'nun sünnetleri olması hasebiyle hayatın merkezindedir.

Peygamber tasavvuru çocuğun sosyo-kültürel çevresine göre değişiklik gösterir. Ailesinden ve çevresinden sık sık Hz. Muhammed'in hayatından kesitler duyan ve Kur'an'dan kıssaları dinleyen, çocuk Peygamber inancını daha hızlı kavrar. Fakat bunun tam tersini yaşayan bir diğer çocuk ise Peygamberin varlığından habersiz olabilir.

²³⁷ Bilici, a.g.e., s. 255.

²³⁸ Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

2.5.6. Ahiret İnancı ve Ölüm

Yeryüzündeki gelmiş geçmiş bütün insanlığın kabullenip inkar edemediği gerçek ölümdür. Bu gerçeği Kur'an-ı Kerim “her nefis ölümü tadacaktır”²³⁹ ayeti ile açıklamıştır. Ölüm insanlarla beraber bütün canlıların yaşamlarının son bulup ruhun bedenden ayrılmasıdır. Bunun devamında ahiret hayatı ile bütünlük oluşturmuş ölüm kavramı hakkında insanın bilgisinin naslarda bildirilenlerle sınırlı olması onun ilgi ve merakını artırır. Kendisinin dahi yeterli bilgiye sahip olmadığı bir yetişkin, merak duygusu dört yaşında başlamış çocuğa bu soyut kavramları anlatmakta yetersiz kalabilir. Ölüm ve ahiret inancı konuları okul öncesi çocuklara aktarılırken farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Çocukların ölüm algıları onların diğer soyut kavramları anlamada olduğu gibi, birtakım farklılıklara bağlıdır. Bu değişkenler arasında yaş, cinsiyet, zihinsel ve duygusal gelişim, çevre ve toplumdaki bazı geleneklerle çocukların bu konudaki yaşanmışlıkları önemli faktörlerdir. Bu faktörler arasındaki en önemli husus çocukların zihinsel ve duygusal gelişimleridir. Burada ölüm algısının yanında ölüm bilinci de önemlidir. Dikkat edilmesi gereken durum çocukların ölümü nasıl algıladıklarından ziyade onlara ölüm konusunu nasıl aktarmak gerektiğidir. Batı ülkelerinde ölüm eğitimi uzmanlar aracılığıyla hastanelerde veya eğitim kurumlarında verilmektedir. Bu konu ülkemizde yeni yeni oluşmaya başlamıştır²⁴⁰.

Ölüm bu yaş gurubu çocuğun bilebildiği ve her zaman şahit olduğu bir olay değildir. Aileden ve çevreden birisi vefat ettiği zaman çocuk, insanların tepkilerini yaşına göre farklı algılayabilir. Bazen ölümü kavrayamadığından ölen kişinin hala yaşadığını düşünebilir. Bu gerçekle yüzleşmemek için dengesiz tepkiler verebilir. Çocuklara ölümü açıklamak zor olsa da bizi bu dünyaya getirenin Allah olduğunu, herkes gibi bir süre yaşadktan sonra güzel şeyler yaptığımız zaman bu dünyadan daha güzel bir yere, cennete gidebileceğimizi anlatabiliriz. Bu olay bilinçli kişiler veya uzmanlar aracılığıyla gerçekleştirildiği zaman, daha fazla korkmadan çocuğu ölüm ile yüz yüze getirmeyi sağlayacaktır. Aksi takdirde yakını ölen çocuğun psikolojisi daha da alt üst olabilir²⁴¹.

²³⁹ Al-i İmrân, 3/185.

²⁴⁰ Mustafa Köylü, “Ölüm Olayının Çocuklar Üzerindeki Etkisi ve Ölüm Eğitimi”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. Sayı. 27, Samsun, 2004, s. 95.

²⁴¹ Çoban, a.g.e., s. 146.

Ailesinde ve çevresinde farklı sebepler sonucu hayatın gerçeği olan ölüme şahitlik etmiş çocuklara karşı bu realiteyi yokmuş gibi göstermek veya geçiştirmek doğru değildir. Ölüm hayatın bir gerçeğidir ve çocuklar erken yaşlardan itibaren, farklı niteliklerde olsa da ölüm gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Yetişkinlerin bu konudaki ilgisiz tutumları olumsuz birçok algının gelişmesine sebep olur. Ailesinden ve öğretmenlerinden ölüm konusunda sağlıklı bilgi alamayan ve bunu açıkça konuşamayan çocuklar muhtemelen medya ya da başka iletişim araçlarından bu gerçeği edineceklerdir. Özellikle bazı bilgisayar oyunlarında şuursuzca sadece ölümü şiddet kavramı ile ilişkili olarak öğrenebilirler. Bu nedenle çocukların yaş dönemlerine göre ölümle ilgili algılarının netleşmesi için yapılacak bilinçli rehberliğin niteliği önem kazanmaktadır²⁴².

Gelişimsel olarak çocuklarda her yaş döneminde ölümle ilgili bazı yeni yeterlilikler kazanılmaktadır. Bu yeterlilikler aynı zamanda gerçekçi bir ölüm algısının gelişiminde de etkili olmaktadır. Bilimsel araştırmalarda gerçekçi ölüm algısının oluşumunda beş temel yeterliliğin kazanılmış olduğu varsayılmaktadır. Bunlar; geri dönülmezlik, işlevsizlik, nedensellik, kaçınılmazlık ve evrenselliktir²⁴³. Geri dönülmezlik, ölmüş olan bir beden artık bu dünyada yaşayamaması ve bu hayata yeniden dönememesidir. Çocuklar ölümün bu dünya için bir son olduğunu ancak dört yaşlarından itibaren düşünmeye başlarlar²⁴⁴. Bu konuda Nagy (1948) çocuklarda ölümün ne anlama geldiği ile ilgili araştırma yapmıştır. Buna göre 5 yaşından küçük çocuklar, genellikle ölümü, kesin, değiştirilemez bir şekilde algılayamazlar. Yani onlar ölümden bir nevi hayat görmektedirler. Bu tutumun da iki farklı şekli vardır. Bunlardan birincisi, ölüm bir ayrılıştır, bir uykudur. Bu durumda ölüm tamamen yadsınır. İkincisinde ise çocuk fiziksel ölümü anlayabilir fakat onu hayattan ayıramaz. Ölüm derece derece olan aşamalı bir şey veya geçici bir durum olarak düşünülür²⁴⁵.

²⁴² Köylü-Oruç, a.g.e., s. 101.

²⁴³ İşlevsizlik; yaşayan varlığın gerçekleştirdiği şeyleri ölü beden gerçekleştirememesi anlayışıdır. Çocuk bu yeteneği beş yaşında kazanır. Kaçınılmazlık; bütün canlıların bir gün öleceğini anlamaktır. Nedensellik ise ölüme sebep olan durumların kavranması iken evrensellik de bütün canlıların başına ölümün geleceğinin anlaşılmasıdır. Evrensellik yeteneğinin bazı çocuklarda on yaşına kadar kazanılmadığı görülmektedir. (Marc W. Speece, *Children's Concepts of Death*, Michigan Family Review 1:1, s.1-2, (1995, <http://quod.lib.umich.edu>, er.19.05.2016)).

²⁴⁴ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 102.

²⁴⁵ Faruk Karaca, *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yay, 2000, s. 205.

2.5.7. Kaza ve Kader İnancı

Allah insanı yarattıktan sonra kendisine ilim ve irade vererek yeryüzüne gönderir. İnsanın bütün işleri en ince teferruatına kadar hayatın her safhası, Allah'ın kontrolü altındadır. Burada en önemli nokta da şudur; Kur'an'a göre Allah en adaletli olandır. Hiç kimseye asla zulüm yapmaz, haksızlık etmez. Artık ne dehr (zaman) ne de dehr'in gizli bir tuzağı kalır. Dehr diye bir varlığın tesiri tanınmaz, bu hayali kabus sökülüp atılır, insanlığın hayatı yalnız ve yalnız Allah'ın iradesinin kontrolüne verilir²⁴⁶. Dünya hayatındaki her işini Allah'ın iradesi altında sürdüren insan, ölümle her işin bitmediğini, ölümün ebedi bir alemin başlangıcı olduğunu, dünyanın da ahiretin de sahibinin Allah olduğuna inanarak duasıyla, ümidiyle, azim ve kararıyla yaptığı işlerde başarıya ulaşmak ister²⁴⁷.

Yetişkinlere olduğu kadar çocuklara da anlatılması ve öğretimi zor olan iman esası kaza ve kaderdir. Aynı zamanda Kelâm ilminin de üzerinde en çok tartıştığı meselelerden biri olan bu konuda asıl problem çocuklara ne zaman ve ne kadar bilginin verileceği meselesidir. Zira burada zorluk hem konunun anlaşılmasında birçok farklı düşüncelerin söz konusu olması, hem de kazâ ve kader konusunun diğer bazı iman esasları gibi soyut bir kavramı ifade ediyor olmasıdır. Yine de yerli yerinde kullanılacak ifâdelerle bu esâsın da öğretimi mümkündür.

Çocukların, Allâh'ın her şeyi bilen, her şeye gücü yeten “Mutlak Hâkim” oluşuna inanmaları onların kader ve kazâ hakkında anlatılanlara da kolaylıkla inanmalarını sağlar. Zîrâ çocuktaki kolay inanırılık özelliği onun kendisine anlatılanlara şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanması husûsunda önemli bir rol oynar. Fakat çalışmamız dört ila altı yaş arası çocukları kapsaması dolayısıyla konumuzu bu sınırlılıklar içerisinde yer vereceğiz. Mülakat uygulamamızda dört-altı yaş grubu çocuklar aile ve bilen birinin ezberletmesi yahut açıklaması dışında kaza ve kader konusunda hiçbir bilgiye sahip değildir. Eğitimci ve pedagogların da kaza ve kader konusunu bu yaş grubuna anlatılmaması gerektiğini ifade etmelerinden olacak ki kaynak kitaplarda da bu konuya rastlanmamıştır veya farklı boyutlarda işlenmiştir.

²⁴⁶ Toshihiko İzutsu, **Kur'an'da Allah ve İnsan**, Çev: Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1975, s. 123.

²⁴⁷ Halis Ayhan, **Din Eğitimi ve Öğretimi (iman-İbadet)**, Ankara: DİB Yay, 1985, s. 159.

Kaza ve kader konusu başta çocuklar olmak üzere ne yetişkinlerin ne de bu konu üzerinde çalışmış kişilerin tam anlayıp ifade edeceği bir husustur. Kader inancı çocuk, genç veya yetişkin herkesin kafasını en çok meşgul eden muamma bir konudur. Bundan dolayı anlaşılması ve anlatılması olabildiğince zordur. Anlatan kim ve ne kadar bilgi sahibi olursa olsun, eğer anlatacağı kişilerin gelişim düzeylerini, anlama yeteneklerini, genel kültür ve dinî kültür bakımından alt yapılarını yeterince bilemez ve ona göre uygun anlatım yöntemi ve örnekler seçemezse, muhataplarının kafasındaki düğümü çözmek yerine daha da karmaşık hale getirebilir. Dolayısıyla onların kader çıkmazında ve girdabında boğulmalarına sebep olabilir. Öyle ise, kader ve kaza konusunu anlatacak din eğitimcileri, bilgi bakımından konuya iyice vakıf olmanın yanında, onu iyi bir üslup ve yöntemle anlatabilme yeteneğine ve kapasitesine de sahip olabilmelidirler. Kendisine sorulan soruları sabırla dinleyip, anlamaya çalışarak uygun bir üslup ve lisanla açıklama yapabilmelidir. Çünkü bu konu, başka bazı bilim dallarındaki herhangi bir konuyu yanlış anlatmaya benzemez. Örneğin; Matematikten bir problemin yanlış çözümlenmesi sadece o problemi ilgilendirir, diğerlerinin doğru çözümlenmesine engel olmaz. Coğrafyadan bir konu hakkında yanlış bilgi verilmesi, diğer konuların da yanlış anlatılması veya anlaşılması anlamına gelmez. Halbuki, genelde inanç konuları, özelde ise kader konusu onlardan çok farklıdır. Bu konunun anlatımında kullanılacak üslup, anlatım tarzı ve verilen örnekler çocukların inanç dünyalarını temelden etkileyebilir. Onların gelişme göstermeye başlayan dini duyguları tahrip olma ile karşı karşıya gelebilir. Bu bakımdan kader konusunu anlatmak durumunda olan herkesin, çok ama çok dikkatli olma zorunluluğu vardır²⁴⁸.

Yukarıdaki ifadelerde de anlaşılacağı üzere kaza ve kader konusunu yaş kategorisine ayırmadan burada sonlandırıp mülakat sonucunun bulgularını paylaşmakla yetineceğiz.

2.6. 5 Yaş Grubu Çocukların Dini Gelişimi

Din insan hayatında geçmişten günümüze hep var olmuş bir olgudur. Bu olgu her daim insanın hayatını canlı tutarak şekillendirmiştir. Din duygusu, dini değerlere bağlı

²⁴⁸ Mustafa Öcal, “Kader ve Kaza İnancının Öğretimi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 12, Sayı. 2, Bursa, 2003, s. 46-47.

olarak sadece insanda tezahür eden duygu sentezlerinden biridir.²⁴⁹ Başka bir ifadeyle din duygusu, sevgi, saygı, güven, bağlanma gibi temel duygular üzerinde devam eden, bir yaratıcı düşüncesine ulaşma arzusu taşıyan evrensel bir duygudur.²⁵⁰ Din duygusu bireyin dini olaylar ve konular karşısında etkilenmesi, iç dünyasında bir izlenim oluşturmaya, buna bağlı olarak da duygulanması, yaratılışında fitraten var olan bir özelliktir. Din duygusunun diğer duygular gibi doğal olduğunu insanın manevi organizmasının yapısına bağlı bulunduğunu ifade eden W. James, Bergson ve Scheler gibi din psikolojisi alanındaki otoriter araştırmacılar da tecrübi olarak yaptıkları incelemelerde, dini duygunun fitri olduğunu kabul etmektedirler ve bunu kutsal bir duygu olarak açıklayarak, iç güdü, eğilim, tabiatüstü varlığa inanma gibi sebeplere bağlı bir biçimde açıklamaktadırlar²⁵¹.

Ömür boyu ilerleme gösteren gelişme kavramı; çocukta bireysel özelliği ve çevresiyle uyum içerisinde. Çocuğun zihni geliştikçe somuttan soyuta doğru algılama ve düşünce alanı genişler. Duyu ve deney algısı dışında etrafında ulaşamadığı evreni akıl yoluyla algılamaya başlar. Çocukta dini ilgi önce aile, sonra toplumsal kurum ve iletişim araçları yoluyla oluşur. Dini açıdan inanma ihtiyacı tıpkı emniyet, barınma gibi bir ihtiyacı ifade eder²⁵². Allport, kişinin hayatında her şeyin isteklerle ilgisi olduğundan dini inancın da hayatın içinde geçerli bir talep olduğunu bahseder²⁵³.

Dört yaşında dini duyguları gelişme göstermeye başlayan çocuk, beş yaşında artık dini konularda önemsenecek boyutta soru soracak düzeye gelmiştir. Bu sorularla çocuk sorgulayıcı boyuttan ziyade yoklayıcı bir tavırla dini dünyaya girmeye çalışır. Öğrenmeye başladığında da algılamaya çalıştığı terimleri kendi içinde basitleştirerek içinde kategorize eder²⁵⁴.

Bu yaşlarda çocuğun inancı sağlam ve içtendir. Hatta, onun gerektiği durumlarda çekinmeden inançlarını savunmaya giriştiği görülür. Çünkü inancın onun hayatında hem önemli bir değeri vardır, hem de inanç onu duygusal olarak etkilemektedir²⁵⁵. Burada

²⁴⁹ Neda Armaner, **Din Psikolojisine Giriş**, Ankara: Ayyıldız Kitabevi, 1980, c. 1, s. 114.

²⁵⁰ Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi**, Samsun: Furkan Yayınevi, 1993, s. 102.

²⁵¹ Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s. 95.

²⁵² Celalettin İçmeli, “Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi”, *Konuralp Tıp Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, Düzce, 2013, s. 66.

²⁵³ Gordon Willard Allport, **The Individual and His Religion**, New York: The Macmillan Company, 1951, s. 9.

²⁵⁴ Yavuz, a.g.e., s. 42.

²⁵⁵ David Krech-Richard S. Crutchfield, **Sosyal Psikoloji** (Nazariye ve Problemler), Çeviren: Erol Güngör, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay, 1970, s. 186.

sadece dilin kabul edip inanışı değil, aynı zamanda ruhun da kabulü ve inanışı söz konusudur. Tabii olan da budur. Çünkü çocuk inandığı değerlerle kendini güçlenmiş ve Allah'a yakınlaşmış hisseder. Onda bu inanma duygusu arttıkça Allah'ın kendisine yakınlığı da aynı derecede artacaktır. Böylece çocuk hayatı olumlu düşüncelerle algılayacak ve bu doğrultuda da yaşama gücü artacaktır²⁵⁶.

2.6.1. Allah İnancı

İlk çocukluk dönemi dini gelişimin önemli unsuru olan Allah inancı her zaman merkezi bir konumdadır. Çocuğun günlük hayatında en çok duyduğu kelimeler arasında yer alan Allah kavramı diğer gelişim özellikleriyle orantılı olarak şekillenmeye devam eder. Çünkü Allah tasavvuru çocuğun algısında bir anda oluşan bir durum değildir. Dört yaşında Allah tasavvurunu zihninde canlandıran çocuk, beş yaşında Allah'ı, çevresindeki görünen şeylerden hareketle tanımlamaya çalışır. Çevresinden ve tecrübelerinden edindiği bilgilerden hareketle Allah'ın güçlü ve yüce bir varlık olduğunu sezinler. Yağmurun yağması, gece ve gündüzün oluşumu, çiçeklerin ve ağaçların büyümesi, meyvelerin rengarenk olmasının temelinde yaratıcı bir varlık ile bağlantı kurar. Aynı zamanda korku ve istekler konusunda yüce Allah'ın varlığını fazlasıyla hisseder.

Antropomorfik özelliği zihninde barındıran çocuk genellikle beş yaşından itibaren kendi içinde Allah'ı büyük ve yüce olarak tasavvur edip, insanlardan ayırt etmeye başlar. Bunda, kendisine verilen cevaplarla hayal gücünü birleştirmesinin etkisi de vardır.²⁵⁷ Anne ve babasına fazlasıyla anlam yükleyen çocuğun bu dönemlerde artık anne ve babası her şeyi bilmez, onların her şeye gücü yetmez. Ayrıca çocuk onların tenakuzlarını ve hatalarını hissetmeye başlar²⁵⁸. Çünkü Vertoge'nin de ifade ettiği gibi çocuğun kutsallaştırdığı anne ve babası mükemmel olmamakla birlikte her şeye gücü yeten varlıklar değildir. Halbuki Allah her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve her şeyi yaratan bir varlıktır.

²⁵⁶ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, İstanbul: Timaş Yay, 2015, s. 82.

²⁵⁷ Armaner, a.g.e., s. 86.

²⁵⁸ Vergote, a.g.m., s. 318.

Allah'ı her şeyin yaratıcısı olarak gören çocuk bu kez de antropomorfizm düşünceden uzaklaşarak O'nu egosantrik²⁵⁹ duyguların tesiri ile içselleştirmeye başlar. Yapılan araştırmalarda çocuk Allah'ın insana benzemediğini, görünmediğini, her şeye gücünün yettiğini, her durumu idare ettiğini, insanı büyütüp beslediğini ve insanlara isteklerini verdiğini benmerkezci duygu sonucu öğrenmiştir²⁶⁰. Beş yaş çocuğunun Allah'ı tasavvurunda bireysel ilgi ve yönelimlerinin etkisi oldukça fazladır.

2.6.2. Melek İnancı

Çocukların Allah tasavvuruyla iç içe girmiş önemli inanç esaslarından olan melek kavramı, aileleri tarafından sıkça belirli kalıplarda kullanıldığından bu yaş grubu da artık melekleri zihninde belirli bir yere yerleştirmeye çalışacaktır. Çocuğun günlük yaşamında duyduğu “meleğim benim”, “melek gibi insan”, “seni melekler korusun” gibi cümleler zihninde melekler hakkında merak uyandırır ve soru sormalarına sebep olur. Bu durumlarda yetişkinlerin çocuğun gelişim dönemini dikkate alarak ve sadece sorduğu soru üzerinden cevaplama yöntemini tercih etmeleri yerinde olacaktır.

Aynı zamanda çocukların melekleri cin ve perilerle karıştırdıkları gözlenmektedir. Bu yanlış algının en büyük etkeni de çevrenin yanlış bilgilendirmesi yahut medyadan izledikleri kurgusal varlıklara maruz kalmalarıdır. Bu karışıklıklar erken yaşlardan itibaren giderilmedikçe çocuklar ilerleyen yaşlarında dini inanç ve hakikatleri reddetme yoluna gidebilir²⁶¹. Bu yaş grubu çocuklara melekleri Allah'a iman öğretimi ile bağlantılı anlatmak isabetli olacaktır. Özellikle her gelişim açısından altın çağ olarak ifade edilen beş yaş grubu çocuğu Allah'ın yaratıcılık özelliğini, büyüklüğünü ve her şeye gücünün yetmesini kavrayabildiği için kendisine meleklerin Allah'ın izni ve gücü dahilinde hareket ettikleri anlatılmalıdır.

²⁵⁹ Ay, a.g.e., s. 111. (Egosantrik: Beniçincilik yanlısı, ben merkezci yaklaşım.), TDK

²⁶⁰ Yavuz, a.g.e., s. 254.

²⁶¹ Köylü-Oruç, a.g.e. s. 81.

2.6.3. Kutsal Kitap İnancı

İslam dininde kutsal kitap olarak ifade edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Okunmasından, dinlenmesine, ezberlenip hükümlerine uyulmasına kadar birçok açıdan Müslümanların hayatında önemli rehberdir. Kur'an'ın hükümleriyle amel etmek buluş çağına ermiş olanlar için şart olsa da, Müslüman bir çocuk doğduğu andan itibaren hatta anne karnında bile Kur'an'dan nasibini alır.

Günlük yaşamında Kur'an-ı Kerim'in lafzını birçok vesileyle duyan beş yaş çocuğu, aynı zamanda bizatihi Kur'an'ın kendisini de tanır. Bu tanıma Konuk'a göre detaylı bir şekilde olmayıp sadece Kur'an'ın diğer kitaplardan farklı, mukaddes ve yüce nitelikli olduğu yönündedir. Bu yaş grubu çocuklar Kur'an'ın diğer kitaplara eşdeğer niteliklere sahip olmadığını kabul etmekle birlikte, Kur'an'ı farklı kılan şeyin içeriği olduğunu henüz anlamamaktadırlar. Kur'an başka kitaplara benzemez hükmünü anlamalarına rağmen farklılığın Kur'an'ın kağıdında, renginde, kabında, yazılarında boyunda ve inceliğinde olduğunu söyleyenler oldukça fazladır²⁶².

Konuk'un da ifade ettiği gibi beş yaş çocuğu Kur'an'ın içeriği ve mesajından pek fazla haberdar değildir. Onun kutsallığını ve diğer kitaplardan farklılığını anlayan çocuk somut tanımlamalara ihtiyaç duyar. Selçuk'un yaptığı araştırmada bir okul müdürünün derste vahiy kavramını ne kadar anlatırsa anlatsın çocukların anlamadığını²⁶³ ifade etmesi bu tanıma doğrulamaktadır. Bu yaş grubu çocuklar Kur'an'ın ne demek olduğunu tam olarak ifade edemeseler de O'nu Allah'ın sözleri olarak anlatırlar. Ayrıca Kur'an'a iyilik ve sevap anlamları yükleyen bu yaş grubu çocuklar yavaş yavaş mücerret düşünceye giriş yapmaya başlamıştır²⁶⁴.

2.6.4. Peygamber İnancı

Çocuğun ilk eğitimini günlük yaşamında ailesinden almasından dolayı Müslüman bir aile peygamberler hakkında çocuğa hangi bilgiyi aktarırsa çocuk bunları kayıtsız şartsız kabul eder. Özellikle peygamberlerin bir beşer olarak insanlara örneklik teşkil etmesi,

²⁶² Konuk, a.g.e., s. 81-82.

²⁶³ Selçuk, a.g.e., s. 165.

²⁶⁴ Konuk, a.g.e., s. 82.

yetişkinlerin onları daha iyi anlayıp çocuklarına da diğer inanç esaslarına göre üst seviyede aktarmalarına sebep olur. Zira Hz. Peygamber hayatı en ince teferruatlarıyla bilinen ve her insanın kendi yaşamına katkı sağlayacak örnekler bulabileceği müstesna bir şahsiyettir. Bu dönemde çocuğa Hz. Peygamber ve diğer peygamberler istenilen düzeyde aktarıldığında olumlu sonuçlar elde edilir. Örneğin birçok peygamberin hayatından örneklik oluşturan kesitler öğrenen ve bunu içselleştiren çocuk, bilinçaltı sayesinde ileriki yaşamında karşılaştığı durumlarda kendine çıkış yolu bulabilir.

Bu yaş grubu çocuklar sosyal öğrenme sayesinde başta Hz. Muhammed ve diğer peygamberler hakkında birtakım hadiseleri öğrenmiş olurlar. Beş yaşındaki bir çocuğa peygamberler ile ilgili hikaye anlatıldığında ve çizgi film izletildiğinde fazlasıyla ilgi gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

2.6.5. Ahiret İnancı ve Ölüm

Ölüm, zamanı belli olmayan bir gerçektir. İslam inancına göre imtihan hayatının bitip ahiret hayatına başlangıcın ilk aşamasıdır. İslamda ölüm korkulacak bir şey değil aksine Allah'a kavuşmadır. İnsanoğlunun kendisinin bu dünyada bir gün var olmayacağını anlaması ile eş anlamlıdır. Ölüm algısı konusunda aynı yaş çocukların aynı düzeyde olmadığı görülür.

Dört yaş grubu çocukların özelliklerinde ifade ettiğimiz gibi bilimsel araştırmalarda ölüm algısının oluşumunda dört temel yeterliliğin kazanılmış olması gerekiyordu. Bunlardan geri dönülmezliği dört yaşında kazanmış çocuk, işlevsizliği de beş yaşında kazanmaya başlar. İşlevsizlik, ölü bir bedenin artık yaşayan bir varlığın gerçekleştirdiği şeyleri yapamaz hale geldiğinin anlaşılmasıdır. Ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu algılamaya başlayan beş yaş çocuğu, bazı duygusal tepkiler verir. Bu aşamadaki çocuklar, ölüm karşısında ya ölüm gerçeğini reddetme ya ölümü farklı tarzda yorumlama ya da ölüm gerçeğini kabullenme yoluna giderler. Ancak henüz sonsuzluk kavramı gelişmediği için, çocuğun geliştirebileceği bütün tepkiler duygusal krizlere yol açabilir²⁶⁵.

²⁶⁵ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 104.

Ahret ve ölüm konusunda merak duyguları oldukça yüksek düzeyde olan beş yaş çocuğu insanların neden öldüğünü ve öldükten sonra nereye gidileceği gibi sorularla zihnini meşgul edebilir. Bu durumda olan çocukların düşüncelerini görmezlikten gelmek yerine seviyelerine uygun kısa bilgiler verilmelidir. Örneğin; hayvanların ve bitkilerin doğması, büyümesi, yaşlanması, ölmesi veya ilkbaharda yeşillenmiş yaprakların sonbaharda sararıp solması, insanların da yaşlanınca ölebileceği gibi somut tanımlamalar çocukların bu konuyu daha iyi idrak etmelerine vesile olacaktır²⁶⁶.

2.7. 6 Yaş Grubu Çocukların Dini Gelişimi

Din duygusu diğer yaşlarda da ifade ettiğimiz gibi tek bir duygu şekli değildir. Dini duygu kavramı, türlü dini objeler karşısında kişide beliren birçok dini duyguların ortak bir adıdır. Bu duygu üzerinde çalışmalar yapan inceleyen psikologlar dini duyguların hangisi kendine göre daha ağır basıyorsa, ona dayanarak dini duygunun, hatta dinin ana kaynağını yalnız sözü edilen duygunun ortaya koyduğunu ileri sürmüşlerdir. Böylece yerine göre korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslimiyet, istek, ümit, şükretme, kaçınma, sonsuzluğu arama, yüceltme ve ululama, ilahi aleme ya da ilahi kuvvete yönelme gibi duygulardan birisi dini duygunun kaynağı olmaktadır. Bu kavramlar dini hayatta önemli duygulardan sayılmaktadır²⁶⁷.

Çocukta dini duygu, ilk görünüşleri itibariyle sevgi, bağlanma, güvenme gibi temel psikolojik ihtiyaçların üzerinde yükselmekle birlikte, zihinsel öğelerle kuvvet kazanır ve sosyal bir gerçeklik halini alır. O halde bu duygunun eğitimi, psiko-sosyal vakıaların gelişimini bilmeyi gerekli kılar²⁶⁸. Din duygusu açık ve net bir şekilde görünüp tarif edilemez. Çünkü duygular son derece değişkendir ve her şahsa göre çeşitli derecede ve özellikte görünürler. Duygusalılık ya da duygular insanın yaratılışı ile ilgili doğal bir özelliktir. Yaratılışın temel yapısı ve işleyiş prensipleri bütün insanlar ve her yerde ortak olduğuna göre, din duygusu evrenseldir. Bununla birlikte din duygusunun gelişmesi öğrenme ve yetiştirme şartlarına göre farklılık gösterir²⁶⁹. Özellikle aile, din davranışının

²⁶⁶ Çoban, a.g.e., s. 151.

²⁶⁷ Yavuz, a.g.e., s. 34.

²⁶⁸ Konuk, a.g.e., s. 1.

²⁶⁹ Özeri, a.g.e., s. 61-62.

gelişmesinde önemli modeldir. Çocuktaki dini gelişim ailenin din eğitimi ve uygulamasıyla doğru orantılıdır. Dini inançlar aile tarafından bilinçli ifade edilip uygulanırsa çocuğun da din algısı daha canlı ve aktif olur.

Taklit yeteneği ve benzemeye çalışma özelliği baskın olan bu yaş grubu çocuklar ailelerinden ve çevrelerinden ne görürlerse yapmaya çalışırlar. Bu da dini duygu gelişim açısından çocuğun yakın çevresindekilere önemli görevler düştüğünün göstergesidir. Çünkü bu yaşlar dini düşüncenin ve merakın en canlı olduğu yıllardır. Çocuğun yetişmesinde rol oynayan kişiler tarafından dini duyguya gereken ilgi gösterilmezse çocuklarda din duygusu körelebilir. Bu duyguya gereken bakım yapılmazsa sapmalar ve sapıtmalar görülmesi, dinle ilgisi olmayan sağlıksız tutum ve davranışlar meydana gelebilir²⁷⁰.

Çocuğun doğumundan itibaren gelişmeye başlayan kişilik, altı yaşlarında ana hatlarıyla belirginleşir. Bu yaşta çocuğun belli başlı yönelişlerinin birçoğu kökleşmiş ve yerleşmiş olur. Bilimsel araştırmalar, bireyin karakterinin bu yaşlarda biçimlenmeye başladığını, sonradan bunları değiştirmenin mümkün olmayacak derecede zor olduğunu sunmuşlardır. Bu sonuca göre çocukluk yıllarında kazanılan davranışların ve özelliklerin, ferdin daha sonraki yapısını ve hayat anlayışını biçimlendirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun en önemli noktası da burasıdır. Çünkü altı yaş sonuna kadar olan dönem, çocukta öğrenmeye ve eğitime açık olan yıllardır. Kişilik gelişiminin %60' ı bu yaş dönemi sonuna kadar tamamlanır. Bu yaştan sonra kişiliği değiştirmek oldukça güçtür. Doğru ve başarılı bir okul öncesi eğitimi, aile ortamında çocuğa çok şey kazandırır. Bu da bilinçli insanların yönlendirmeleri ile mümkündür²⁷¹.

Altı yaşında somut kavramlardan sıyrılmaya başlayan çocuk her şeye somut atıflar bulunmak yerine soyut düşünceleri zihninde az da olsa algılamaya çalışır. Onun için anlaşılmayan durumlar yavaş yavaş anlaşılır hale gelmeye başlar.

²⁷⁰ Mustafa Tavukçuoğlu, "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 14, Konya, 2002, s. 55.

²⁷¹ Tavukçuoğlu, a.g.m., s. 56.

2.7.1. Allah İnancı

Dini gelişiminde somuttan soyuta geçmenin başlangıcını yaşayan altı yaş çocuğu yavaş yavaş gerçeklerle yüzleşme sürecindedir. Çocuğu yetiştirenler bir durum karşısında çaresiz kaldıklarında veya üst düzey isteklerinin karşılanmasında Allah'a yönelirler. Bunu da söz ve fiiller ile gösterirler. Tam anlamıyla çocuk somut tanımlamalardan kopmasa da Allah'ın yaratan ve koruyan bir varlık olduğunu, O'nun her şeye gücünün yeteceğini idrak eder. Çocuğun Allah' ı iç dünyasında hissetmesinin ve yaşamasının boyutunda aile ve kültürel çevrenin önemli rolü vardır. Bireyin bilişsel donanım seviyesi, zihinsel tasavvurlar oluşturmada ona önemli katkılar sağlamaktadır. Allah tasavvurunda bu bilgi belli düzeye bağlı olarak şekillenmektedir. Din konusunda bilgi sahibi olmak, Allah tasavvurunun oluşup gelişmesi ve şekillenmesinde önemli bir etkidir. Çünkü dini bilgi, Allah tasavvurunun bilişsel yönünü oluşturan birincil kaynaktır ve tasavvurlar bu bilimsel içeriğe ve düzeye bağlı olarak şekillenmektedir. Ayrıca dini bilginin niteliği de, zihinsel düzeyde sağlam ve sağlıklı bir Allah tasavvurunun oluşmasında bireylere önemli katkılarda bulunmaktadır²⁷².

Antropomorf özellikten uzaklaşmaya başlayan çocuk artık Allah'ı insani özelliklerden çok ilahi özellikleri ile tanımlamaya çalışır. Altı yaş çocuğu Allah'ı anlama yollarında bir hazır bulunuşa sahiptir. Çocuğun Allah'ı anlaması ve kavraması diğer yaşlara göre daha iyi düzeydedir. Onun Allah'ı anlama yolları benmerkezcilikten çıkmıştır. Allah'ın her şeyi bilmesi ve her şeye gücünün yetmesi çocuk tarafından parçalı olarak anlaşılabilir. Bu yaştaki çocuk Allah'a karşı olumlu duygular beslemektedir ve öğrenmeye açıktır. Allah'ı gelişim seviyesince tanıyan bu yaş çocuğunun, O'na karşı sevgi ve güveni artırmaya devam etmektedir²⁷³.

2.7.2. Melek İnancı

Erken çocukluğun son dönemi olan altı yaş çocuğu somut kavramlardan soyut kavramlara başlangıç yapma sürecindedir. İnanç esaslarını diğer yaşlara göre daha iyi

²⁷² Ali Ulvi Mehmedoğlu, **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, İstanbul, Çamlıca Yay, 2011, s. 35.

²⁷³ Bilici, a.g.e., s. 246.

kavrayan bu yaş grubu çocuğu gelişiminin etkisi ve çevre faktörüyle melek tasavvuru hakkında doğru veya yanlış bir bilgiye ulaşır.

Gelişim evrelerinde çocuğun yetiştirildiği ortamın etkisi çok önem arz eder. Bu doğrultuda altı yaş grubu çocuğuna meleği dört yaşından itibaren melekler, Allah’a iman çerçevesinde anlatılırsa bu tasavvur istenilen şekliyle çocukta yerleşmiş olur. Örneğin Allah’ın izni olmadan meleklerin görülemeyeceği, Allah’ın isteği dışında bir faaliyette bulunamayacakları, Allah’ın izni ile insanların iyiliği için çalıştıkları ve insanlara zarar vermeyecekleri gibi.

Genel çerçevesi bu şekilde çizilmiş olan bu konuşma çocukların diğer gelişim alanlarını da olumlu etkileyebilir. İlk olarak çocuk melek, yücelik, vahiy kavramlarını anlamaya başlarlar. Yaklaşık altı yaşındaki çocuğun vahiy kavramını anlamaya başladığı, hatta “Meleklerin vahiy getirmesiyle ilgili başka bir olay var mıdır?” şeklinde merak duygularının geliştiği görülmüştür. Bu merak duygusu sonucu sorgulama özellikleri gelişen çocuk, aldığı cevaplar neticesinde inanç esaslarını bütüncül olarak algılamaya başlar²⁷⁴.

2.7.3. Kutsal Kitap İnancı

Yavaş yavaş mücerred kavramları kullanmaya başlayan altı yaş çocuğu, “rasyonel akıl yürütme düzeyine ulaştığı için artık bu dönemde dini duygu ve düşünce bakımından ilgileri ve soruları farklılaşacak, soyut düşünceye yönelik talepleri artacak ve ahlaki kuralları öğrenme ihtiyacı içine girecektir”²⁷⁵. Yaşadığı yeryüzündeki olaylar, günlük yaşamında şahit olduğu durumlar ve çevresindeki insanların gün içinde kullandıkları soyut kavramlar çocukta gerçeği kavrama isteği uyandırır. Bu gerçek Yüce Kitap Kur’an’ı Kerim’de anlatılsa da bu yaş grubu çocuğu anlayamaz. Çocuğun iman esaslarını Kur’an’ı Kerim’den öğrenmesini sağlamanın en güzel yolu kıssalardır. Kendisine bir yetişkin tarafından aktarılan kıssalar çocuğun birçok sorusuna cevap verirken aynı zamanda dini gelişimine de fazlasıyla katkı sağlar.

²⁷⁴ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 82-83.

²⁷⁵ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 73.

Kur'an kıssaları, erken yaştaki çocukların hayal güçlerini ve dikkatlerini güçlendirir. Gerçek hayatın yaşanmışlıklarından derlenen içerikleri çocuklara heyecan verirken bir yandan da onlara ahlaki öğretileri kazandırır. Çocukların zihin ve hayal dünyalarına sayılamayacak etkiler oluşturduğu bilindiğine göre Kur'an'da zikri geçen kıssaların çocuklarımıza aktarılmasına önem verilmelidir. Örnek şahsiyetlerin dünya ve ahiret hayatına yönelik kıssalarını bilmek onların yaşamlarını anlamlandırmaya yardımcı olacaktır²⁷⁶. Kur'an kıssaları çocukları tarihin önemini öğretirken bir taraftan da onların inançlarını güçlendiren önemli bir faktördür. Fakat bu kıssalar çocuğa eğitimciler ve ailesi tarafından seviyesine uygun bir şekilde anlatılmalıdır. Ayrıca bir yetişkinin de çocuğa anlatacağı kıssanın nasıl aktarması gerektiğini bilmesi gerekir. Kıssalar tutarlı ve mantıklı olup çocuğa değerler eğitimi hakkında bilgi vermelidir. Ku'an'da geçen her kıssa, her yaş grubu çocuğuna verilmemelidir.

2.7.4. Peygamber İnancı

Peygamberlere iman konusunda bütün peygamberler zikredilmişse de İslam dinine göre son peygamberin Hz. Muhammed olmasından dolayı Müslümanlar O'nu hayatlarında fazlasıyla örnek almaya çalışırlar. Dini duygu ve düşüncesi dört yaşından itibaren gelişme göstermiş bir çocuk, çevresinden gördüğü sünnetler, kıssalar, hikayeler, mübarek gün ve gecelerdeki uygulamalar, salavatlar ve cami ziyaretleri gibi ritüeller sayesinde yaşının da ilerlemesiyle belirli bir dini olgunluğa erişir. Altı yaşındaki bir çocuk Hz. Peygamber hakkında birçok bilgiye sahiptir. Yukarıdaki belirttiğimiz örneklerle hemhal olmamış bir çocuk olsa bile, bu yaş grubu çocuklar mutlaka Hz. Peygamberin diğer insanlardan farklı iyi biri olduğunu, Allah ve Kur'an ile bağlantı kurduğunu ifade edebilecek seviyeye gelmişlerdir.

Hayali yönleri gelişmeye başlayan altı yaş çocuğu hayatlarını duyduğu peygamberleri zihninde belirli bir yere oturtamaz. Ancak kendi gelişimine uygun ölçüde algılayabilir. Bu sebeple bu yaş grubu çocuklara peygamber hayatları olağanüstü değil

²⁷⁶ Muhammed Aydın, "Çocuk Eğitiminde Kur'an Kıssalarının Önemi", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya, 2007, s. 76.

günlük yaşantılarından örneklerle aktarılmalıdır. Bunu ifade ederken de Allah'ın güç ve kudreti hatırlatılmalıdır.

2.7.5. Ahiret İnancı ve Ölüm

Soyut bir kavram olan ahiret hakkında bilgi sahibi olmayan bu yaş grubu çocuklar, ölüm hakkında günlük yaşamlarında bu vakaya şahit olmalarından veya çevrelerinden duymaları sonucu zihinlerinde bir şema oluşur. Altı yaş çocuklarının büyük çoğunluğu ölümü geri dönülmezlik olarak algırlar. Ölenlerin nereye gittiği, ölünce ne olduğu gibi sorular sormaya başlayan altı yaş çocuğu bu konu hakkında duygusal davranır. Ölüm hadisesini inançları sağlam bir yetişkin dahi günlük yaşamında içselleştirmede güçlük çekiyorken bu yaş grubu çocuğun tutarsız düşünce ve davranışları normal karşılanmalıdır. Yakını ölmüş bir çocuğun bu gerçekle yüzleşmesinin sonucunda bilinçli aile ve çevre çok önemlidir. Çünkü çocuk, ölen yakınının ölümüne kendisinin sebep olduğunu düşünebilir ya da çevresindeki herkesin öleceği kaygısını sürekli yaşayabilir. Bunu önlemek için çocuğun duygularını görmezden gelmek ve soruları varsa onları geçiştirmek yerine bilinçli bir şekilde çocuğun seviyesine uygun açıklamalar yapılmalıdır. Aksi halde ölen kişi hakkında “o seni görüyor”, “cennette seni bekliyor”, gibi cümleler çocuğun korkmasına ve kronik problemlere yol açar. Ölüm hakkında bu yaş grubu çocuklara her insanın bir gün öleceğini söyleyerek, insana yakışanın iyi bir hayat yaşayıp her daim iyi bir şekilde anılmak olduğu ve asıl ölüm ve yok oluşun kötü bir şekilde anılmak olduğunun belirtilmesi gerekir. Böylesi bir vurgu bu yaş çocuğunun dini ve ahlaki gelişimine bilişsel bir destek anlamında daha isabetli olabilir. Yine çocukların sıklıkla Allah'ın ölümlere izin vermesi ve bunlara müdahale etmemesi ile ilgili sorular sordukları da görülür. Bu durumda doğrudan ve dolaylı müdahale örnekleri üzerinden, hayatın günlük akışı içerisinde neden-sonuç ilişkisi kurulmalı ve bu ilişki çerçevesinde her olayın birçok sebebi olabileceği vurgulanmalıdır. Allah insanların başına bir kötülük gelmesi için bekleyen veya onları sürekli cezalandıran bir varlık değildir. Birçok şey insanların yapıp etmelerinin doğal bir sonucudur. İnsan oldukça karmaşık bir varlık olduğu için, karşı karşıya kaldığı bütün olayları rasyonel

olarak açıklamak mümkün değildir. Bu nedenle insan düşen iyi davranışlar geliştirmesi ve iyi bir hayat yaşamasıdır²⁷⁷.

²⁷⁷ Köylü-Oruç, a.g.e., s. 108.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Tablo 3.1. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı (2018-2019)

Cinsiyet Durumları	Sayı	Oran (%)
Kız	29	58
Erkek	21	42
Toplam	50	100

“4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri” adlı çalışmanın bu bölümünde mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakata katılan Keçiören İlçe Müftülüğü'ne bağlı Kur'an Kursları'nda öğrenim gören toplam 50 öğrencinin cinsiyet durumları tablodaki gibidir.

Tablo 3.2. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Yaş Dağılımı (2018-2019)

Yaş	Sayı	Oran (%)
4 Yaş	13	26
5 Yaş	21	42
6 Yaş	16	32
Toplam	50	100

Araştırma yapılan müftülüğe bağlı kurslarda öğrencilerin yaş dağılımında beş yaşın diğer yaşlara oranla (%42) fazla olduğu görülmektedir. Kursların genelinde de beş yaşın ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Tablo 3.3. Keçiören Müftülüğü'ne Bağlı Kur'an Kursları'nda Mülakat Yapılan Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Kurs İsimlerinin Ve Sayılarının Dağılımı (2018-2019)

Kurs İsmi	Sayı	Oran (%)
Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu	6	12
Zehra Onat Kur'an Kursu	9	18
Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu	16	32
Yurtoğlu Kur'an Kursu	11	22
Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu	8	16
Toplam	50	100

Çalışma için seçilen Keçiören İlçesinin farklı mahallelerinden beş kurs seçilmiş ve kurslara ait farklı sınıflardan öğrenciler ile görüşme yapılmıştır.

Tablo 3.4. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Türkiye Geneli Ve Keçiören Müftülüğü Oranlarının Dağılımı (2018-2019)

TÜRKİYE GENELİ SAYILAR								
PROGRAM	BİRİM	DERSİ OLAN KURS / SINIF	KADIN ÖĞRETİCİ	ERKEK ÖĞRETİCİ	TOPLAM ÖĞRETİCİ	KADIN ÖĞRENCİ	ERKEK ÖĞRENCİ	TOPLAM ÖĞRENCİ
4-6 Yaş Temel Öğretim	710	4739/6912	8.084	1	8.085	65.488	62.826	128.314
4-6 Yaş Ek Öğretim	637	4296/6295	7.302	0	7.302	59.834	57.404	117.238
4-6 Yaş Temel / Ek Öğretim	731	5074/7331	8.469	1	8.470	72.630	70.184	142.814

KEÇİÖREN İLÇE GENELİ SAYILAR								
PROGRAM	BİRİM	DERSİ OLAN KURS / SINIF	KADIN ÖĞRETİCİ	ERKEK ÖĞRETİCİ	TOPLAM ÖĞRETİCİ	KADIN ÖĞRENCİ	ERKEK ÖĞRENCİ	TOPLAM ÖĞRENCİ
4-6 Yaş Temel Öğretim	1	39/66	108	0	108	922	847	1.769
4-6 Yaş Ek Öğretim	1	41/64	98	0	98	851	774	1.625
4-6 Yaş Temel / Ek Öğretim	1	42/69	111	0	111	964	886	1.850

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı

Tez çalışması için tercih edilen Diyanet İşleri'ne bağlı Kur'an Kursları'nın 4-6 yaş sınıfları ilk olarak 2013-2014 eğitim-öğretim yılında on ilde pilot olarak uygulamaya koyulmuştur. Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 4-6 yaş öğrencilerin Türkiye geneli toplam sayısı 142.814'tür. Keçiören İlçe Müftülüğü'ne bağlı 4-6 yaş grubu öğrencilerin sayısı ile 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 1.850'dir.

Gerçekleştirilen mülakat yönteminde 4, 5 ve 6 yaştan oluşan çocuklara İslam İnanç Esaslarının temelini oluşturan başlıklar onların seviyelerine uygun hale getirilmiş bir biçimde açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

3.1. Din Kavramı Üzerine

Denek öğrencilere din kavramını duyup duymadıklarını sorup, duydularsa bu konuda zihinlerinde canlanan bilgiler öğrenilmeye çalışılmış ve kendilerinin de bir dinlerinin olup olmadığı sorulmuştur.

Din diye bir şey duydum. O İslamdır. Benim dinim de İslam. (4: M. T. A)

Dini duydum ama bilmiyorum. (4: B. S.)

Din diye bir şey duymadım. (4: F. Z. K.)

Yok duymadım. (5: H. M. P.)

Duydum ama ne olduğunu bilmiyorum. Benim dinim Allah'tır. (5: E. Z. Ç.)

Dini duydum. Her kişni bir dini vardır, onlar, ona inanır. Benim dinim İslamdır. (5: Y. Ö.)

Duydum. Dinim İslam kitabım Kur'an şarkısını biliyorum ben. Benim dinim İslam. (5: A. E. A.)

Duydum ama ne demek olduğunu hatırlamıyorum. Dinim var mı bilmiyorum. (5: G. Z. P.)

Dini duydum. Din sevgi demektir. Benim dinim Kur'an'dır. (6: N. D. Ş.)

Duydum. Bence o Kur'an'ı Kerim gibi bir şey. Benim dinim yok. (6: S. E. T.)

Bu yaş grubu çocukların yarısının din kelimesine yabancı olmadıkları gözlemlenirken diğer yarısının bu kelime hakkında bilgileri olmadığı tespit edilmiştir. Birkaç kişi dinin ne olduğunu dini kavramlarla açıklamaya çalışsa da büyük çoğunluk dinin ne demek olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların bir bölümü dininin islam olduğunu söylerken çoğunluk bundan habersizdir. Bu da Kerim Yavuz'un "Çocuklarda Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi" adlı çalışmasında çocukların dine yabancı olmadıkları, bir eğilimlerinin olduğu görüşü ile örtüşmektedir²⁷⁸. Bununla beraber katılımcılar dinin içeriğinden tam haberdar değildir.

3.2. İslam Dininin İçeriği

Mülakat görüşmesinde İslamın nasıl bir din olduğu ile ilgili açık uçlu soruda verilen cevaplar şu şekildedir.

İslam dini bence çok güzel bir dindir. (4: K. T.)

İslam güzeldir. (5: E.Ö.)

Çok güzeldir. (5: A. P.)

Güzeldir. (5: M. B. Ş.)

Bence çok güzeldir. Allah bizi çok seviyor, biz de O'nu çok seviyoruz. (6: M. E. Y.)

İslam iyi ve güzel bir dindir. (6: O. N. M.)

Araştırmamıza katılan bütün çocukların tamamı İslamı iyilik ve güzellikler ile ifade etmişlerdir. Nasıl sorusuna kısa ve net cevap veren çocukların hiçbiri İslam dinini olumsuzlukla bağdaştırmayıp aksine iyilik ve güzelliği hususundan bahsetmişlerdir. Bu düşünce onların bulunduğu ortamdaki dini yaşantının kesitlerinden edindikleri tecrübeleri parçadan bütüne giden tanımla ifadeleri olabilir.

²⁷⁸ Yavuz, a.g.e., s. 42, 248.

3.3. Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhid

Katılımcı çocuklara Kelime-i Şehadet ve Kelime-i Tevhidi bilip bilmediklerini sorulmuş kendilerinden bilmeleri halinde söylemeleri istenmiştir.

Evet duydum. Eşhedü ella ilahe illallah. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasülüh. La ilahe illallah Muhammedurrasülüllah. Biz sınıfta bunu hep söylüyoruz. (5: F. E. D.)

Duydum. İstersen söylerim. Eşhedü ella ilahe illallah. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasülüh. La ilahe illallah Muhammedurrasülüllah. (5: E. E. A.)

Duydum, söylerim. Eşhedü ella ilahe illallah. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Rasülüh. La ilahe illallah Muhammedurrasülüllah. Biliyor musun ben anlamını da biliyorum. Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed (s.a.v) O'nun kulu ve elçisidir. (6: A. E. A.)

Gerçekleştirilen mülakatta çocukların tamamının Kelime-i Şehadeti, çoğunun da Kelime-i Tevhidi ezbere bildikleri ortaya çıkmıştır. Bunu bilme sebeplerinin öğrenme sonucu gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

3.4. Çocuklarda Allah Tasavvurunun Tarifi

Dört ila altı yaş arası çocukların Allah'ı zihinlerinde nasıl tasavvur ettikleri öğrenilmeye çalışılıp yaşlara göre değerlendirme yapılmıştır.

Allah çok güzeldir, bizi korur ama görünmez. Yemek verir, ölmememiz için su verir, eşya verir. (4: Z. T.)

Her yerde vardır. Mesela yerlerde ve bulutlarda vardır. İyi insanlara sevgi verir. Allah herkesi sever, biz de onu severiz. (4: M. T. A.)

Allah güzeldir. Bize istediğimiz her şeyi verir. Yiyecekler, meyveler verir. İsteddiğimiz oyuncakları da mesela. (4: R.Z.A.)

Dört yaş grubu çocukların Allah tasavvuru genellikle somut tarifler içerir. Çalışmamızda yer verdiğimiz Mustafa Köylü ve Cemil Meriç'in bu yaştaki çocuklar

Allah'ı hem fitratları gereği hem de çevreden edindikleriyle farkında olmasalar da zihinlerinde bir yere konumlandırırlar²⁷⁹, ifadeleriyle bağdaşmaktadır. Bu yaş çocukları Allah'ın adını duyduklarında O'nu sevgi, iyilik ve güzellik tanımlarıyla anarken gelişimleri gereği çevrelerindeki nesnelerden hareketle Allah'ı ifade etmeye çalışırlar.

Bence Allah'ımız iyi kalplidir. Affetmeyi sever, bizi kötü düşmanlardan korur. Yanlış yaptığımızda dua ederiz, affeder. Kalbimizi biri kırarsa bizi düzeltir. (5: Z. B. Ö)

Bence Allah iyidir, çok iyidir. Çok güzeldir. Bize yardım eder. Bize meyveler verir patlıcan verir. Her şeyi o verir. (5: F. T. E)

Güzeldir. Abdest alır, namaz kılar. Allah herkesi çok sever. Çocukların her istediğini yapar. (5: B. S.)

Allah her yerededir. Dolaşır bir şeye bakar. Çocuklara çikolata, dondurma, şeker verir. Herkesi sever. Çok iyidir bence. (5: A. B. A.)

Güzeldir. Bize her şey verir. O bizi yaratandır. En büyük Allah'tır. (5: A. P.)

Antropomorfik özelliği devam etmekte olan beş yaş çocuğu Armaner'in ifade ettiği gibi Allah'ı zihninde canlandırması kendi içinde tasavvur ettiği "Yüce Kudreti", insanlardan ayırt etmeye başlar. Bunda, kendisine verilen cevaplarla hayal gücünü birleştirmesinin etkisi de vardır²⁸⁰. Allah'ı iyilik ve güzellik kelimeleri ile bütünleştiren bu yaş çocukları Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden hareketle O'nu tarif ederler. Çünkü çocuklar hala soyut kavramlara geçememişlerdir.

Allah çok iyi biridir. Bizi yanımızda koruyor. Yaptıklarımızı görüp duyuyor. Kötülüklere karşı gelir. O çok büyüktür. (6: M. A.)

İnsanlara benzemez, Allah'ın yüzü ve gözü yoktur. O her şeyi yaratır, insanları yaratır. (6: E. N.H.)

Allah iyi ve temizdir. En büyüktür. Bizleri ve bütün çocukları yaratır. (6: A. S. Y.)

²⁷⁹ Köylü-Oruç, a.g.e., s.61

²⁸⁰ Armaner, a.g.e., s. 86.

Somut düşünceleri pekiştirip soyut kavramlara yavaş yavaş yönelen altı yaş çocuğu Allah'ı yaşadığı çevre ve nesnelerden yola çıkarak anlatmaz. Allah'ın yüceliğinin farkında olarak kendince tanımlamalar yapmaya çalışır. Görüşmemizde bu yaş grubu çocukların Allah'ı insana benzemeyen, büyük, yaratan ve görülemeyen olarak ifade etmelerinde çevrelerinden ve okuldan aldıkları eğitimle de orantılı olduğu kanaatindeyiz. Konuk'un 1995 yılında okul öncesi çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada Allah'ın görülüp görülmediği sorusuna deneklerin tamamı Allah'ın görülmediği cevabını vermiştir²⁸¹.

3.5. Allah Kelimesinin Çocukların Üzerindeki Etkisi

Allah deyince aklıma iyilik ve güzellik geliyor. (4: M.T.A.)

Tatlı ve güzel bir şey geliyor. (4: Ş.B.)

O'nu çok sevdiğim aklıma geliyor. Ben Allah'ımızı çok seviyorum. (4: Z.F.Ö.)

Yapılan görüşmede dört yaş çocuğunun Allah deyince aklına kısa ve olumlu yönde tarifler gelmekle birlikte sevgi ve iyilik kelimeleri ön plana çıkmaktadır.

Allah deyince aklıma meyve geliyor. Çünkü onları bize Allah verdi. (5: F. T. E.)

Kimseye zarar vermemek, oyuncakları paylaşmak. Allah bize hep iyilik yapın, kötülük yapmayın diyor. (5: E. N. A.)

Aklıma cami geliyor ve Kur'andaki harfler geliyor. (5: M.B. Ş.)

İyi, güzel kalpli biri olması ve bizi yaratması aklıma geliyor. (5: R. S. D.)

Allah deyince aklıma Kur'an ve Peygamber Efendimiz geliyor. (5: E. Ö.)

Dört yaş çocuğu gibi Allah'ı olumlu yönde tarif eden beş yaş çocukları genellikle O'nu dini terimlerle ifade ettiği görülmektedir. Bu yöndeki görüşler beş yaş çocuğunun bireysel ilgisini hayal gücü ile birleştirip Allah'ın insanlardan yüce bir varlık olduğunu ayırt etmeye çalıştığının ifadesidir.

²⁸¹ Konuk, a.g.e., s. 179-182.

Allah deyince O'nu sevmek aklıma geliyor. Çünkü O bizi çok seviyor. Bütün çocukları Allah çok sever. (6: H. Ş.)

Güzel şeyler geliyor, sevmek geliyor. Biliyor musun Allah bizi çok seviyor. Herkesi yaratıyor. Bize her şey veriyor. Biz de O'nu çok seviyoruz. (6: E. S. Ç.)

Allah deyince aklıma sevmek, melek, Kur'an ve Peygamberimiz geliyor. (6: S.T.E.)

Allah lafzının ifadesinde sevginin önemli bir yeri olduğu altı yaş çocuklarında tarifler açık ve nettir. Gelişimlerinin özelliği gereği diğer yaşlara göre Allah'ı anlatırken açıklayıcı ifadeler kullandıkları görülmektedir.

3.6. Duanın Çocuklar Üzerindeki Önemi

Evet, askerlere, Müslüman kardeşlerimize dua ediyorum. Çünkü onlar bize yardım ediyor. Allah'ım askerlerimizi koru, bizi de koru diyorum. (4: S. D.)

Evet, anneme, babama, Peygamberimize, tanıdıklarına, tanımadıklarına herkese dua ediyorum. Çünkü ben insanları ve peygamberimizi çok seviyorum. Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ım sen bizi koru, Seni çok seviyorum. Annemi babamı sen koru Allah'ım. Sen bize sabır ver. (4: M. E. B.)

Allah'a ve bütün sevdiklerime içimden dua ediyorum. Çünkü herkesi seviyorum. Mesela euzü gibi diyorum işte. (4: Y. S. T.)

Evet, ediyorum. Allah'ımıza ve Peygamberimize dua ediyorum. Allah bizi yarattığı için dua ediyorum. Ellerimi açarak Allah'ım seni çok seviyorum. İyi ki bizi yarattın diyorum. (5: A. A. Ş.)

Evet, ediyorum. Allah'ımıza, Peygamberimize dua ediyorum. Çünkü Allah bize dua edin diyor, ellerinizi açın diyor. Bak nasıl ediyorum biliyor musun? (Ellerini açarak) Ellerimi böyle açıyorum. Ben size yardım ediyorum, Allah'ım sen de bize yardım et. Allah'ım sen benim istediğim şeyleri yap. Sen bizim Rabbimizsin, Sen bizim eğleneceğimiz günler ver. (5: E. N. H.)

Evet, ediyorum. Ölenlere, kaza geçirenlere, ezilenlere, her şeye, yabancılara bile dua ediyorum. Çünkü Allah duayı yarattı ve O duayı çok sever. Allah'ım kolaylaştır

zorlaştırma işimi hayırla tamamla. Allah'ım sağlığını bütün ve güzel yaratmanı istiyorum. Kimseye kötülük yapmanı istemiyorum, iyilik yap istiyorum. İşte böyle ellerimi açarak dua ediyorum. (5: S. K.)

Kur'an okumam için dua ediyorum. Çünkü Kur'an okumayı çok istiyorum. Allah'ım inşallah Kur'an okuyum diye dua ediyorum. (5: Y. Ö.)

Evet, dua çok ediyorum. Bazen ben de namaz kılıyorum annem babam gibi. Allah için, hasta olanlar için, hayvanlara bitkilere dua ediyorum. Çünkü Allah bana dua edin diyor, O bizi çok seviyor. Allah'ım işimi kolaylaştır, zorlaştırma, Sen çok büyüsun, seni çok seviyorum diyorum. (6: M. E. Y.)

Evet Allah'a dua ediyorum. Hz. Adem'e bir de bütün peygamberlerimize ediyorum. Çünkü dua önemlidir. Allah duayı yaratmıştır. Allah'ım seni çok seviyorum, Bizi yarattığın için sana teşekkür ederim. Okulumu çok seviyorum. İnşallah hep Kur'an okurum. (6: N. D. Ş)

Evet, Allah'a Peygamberimize, kardeşime, babaanneme, halama, anneanneme, herkese dua ediyorum. Çünkü ben herkesi çok seviyorum. Peygamberimize seni çok seviyorum diyorum. Rabbi yessir vela tuassir rabbi temmim bil hayr. Rabbim işimi kolaylaştır, zorlaştırma, hayırla tamamlat diyorum. (6: A. S. Y.)

Ediyorum. Çünkü Allah'ımı çok seviyorum. O da beni çok seviyor. Allah'ım sen annemi koru onu biran önce iyileştir. Allah'ım kardeşim hemen büyüsün diye dua ediyorum. (6: A. E. K.)

Dua ediyorum, evet. Allah istediği için ediyorum. Allah'ım inşallah anneme çok işler verme. Peygamber Efendimiz herkesi çok sevsin diyorum ve uyuyorum. (5: Z. B. Ö.)

Dua; kulun, kendi imkân ve gücünün yetersizliği, istek, korku ve endişelerinin çokluğu karşısında Allah'ın kudret ve rahmetinin sınırsızlığına dayanması; Allah'ın onu kötülüklerden koruyup iyiliklere erdirmesini istemesidir²⁸². Dua kişinin aracı olmadan kendi içinden geldiği gibi Allah'a yalvarmasıdır. Yapılan görüşmede hangi yaş grubu olursa olsun deneklerin dua konusunda kendilerinden beklenilenin üst düzeyinde

²⁸² Adil Bebek, **Din ve Düşünce Açısından Dua**, İstanbul: Rağbet Yay, 1998, s. 13-14.

performans gösterdikleri saptanmıştır. Bazı konularda gelişim dönemlerinin de etkisiyle kendini açamayan denekler bu konudaki iletişimleri oldukça dikkat çekmektedir. Bu durum kanaatimizce Allah'ın yüceliğini ve her şeye gücünün yetmesini bilmesi çocuğun fitratında mevcut oluşundandır. Ayrıca günlük yaşamlarında yaşanan olaylar sonucunda ailenin ve çevrenin dua tutumunu fotokopi gibi çeken çocukların takliden bildikleri de göz ardı edilemez. Araştırmamızda büyüme ve gelişme dönemindeki görsellerin ve günlük hayatındaki olayların etkisiyle çocuklar dua kanalıyla zihinlerindeki dillerine dökebilmişlerdir.

Görüşmeye katılan bütün çocukların dua ettiği sonucuna varılmıştır. Duanın nasıl ve kimlere yapıldığı konusunda çocuklar ezbere öğrenmenin dışında genel yaşantılarının getirdiği durumlar sonucunda kendilerini ifade etmişlerdir.

Duanın sadece Allah için yapıldığını bilip dile getiren çocuklar, O'nun gücü ve kudretini esas alarak içlerinden geldiği gibi kimler için, niçin ve nasıl dua ettiklerini ifade etmişlerdir. Çocukların çoğunluğu duayı Hz. Peygamber, anne-baba ve ailesi için yapmaktadır. Sevdiklerine, peygamberlere, Müslümanlara, tanıdıklarına, tanımadıklarına ve herkese dua ettiklerini söyleyen çocukların bazıları şehitlerimize, askerlerimize, polislerimize de dua ettiklerini iletmışlerdir. Hayvanlar ve bitkiler için dua ettiklerini ifade eden çocukların yanında, ölen, yaralanan ve hastalanan kişilere dua ettiklerini söyleyen çocuklar da vardır.

Dualarını Allah'tan kendilerini korumasını isteyen birçok çocuk duasında O'na teşekkür etmeyi de ihmal etmemiştir. Niçin dua ettiklerinin farkında olan katılımcılar farklı cümleler kullansalar da genel anlamda Allah'ı çok sevdikleri için veya Allah'ın kendilerinden dua etmelerini istediğini bildikleri için olduğu sonucuna varılmıştır. Çocukların çoğu duanın sonunda bütün insanlara ve her şeye dua ettiklerini ifade etmeyi de unutmamışlardır. Taklit sonucu görerek ellerini açtığını söyleyen birçok denekten bazıları günlük yaşantısında zihnini meşgul eden hasta annesinin iyileşmesi için dua ederken bazıları da genel anlamda herkesin iyiliği için Allah'a dileklerini iletiyor. Bir kısmı kendisi ve aile fertleri için Allah'tan korunma isterken bir kısmı da Allah'ı ve Hz. Peygamberi çok sevdiğini dile getiren dualar ettiğini söylüyor. Görüşmelerimizde deneklerden birkaçı öğrenmiş oldukları bazı duaları (yemek duası, uyku duası), uyumadan önce söylediklerini ifade etmişlerdir.

Konuk'un yaptığı araştırmada bu yaş grubu çocukların bir kısmı Allah'a ailesinin sağlığı, kendisinin korunması ve affedilmesi şeklinde dua ederken diğer bir kısmı da oyuncak, araba, sevdiği yiyeceklere ulaşmak gibi şeyler için dua ettiği görülmüştür²⁸³. Yine Karacoşkun'un 2005 yılında anaokullarında öğrenim gören çocukların dua konusunda düşünceleri üzerine yaptığı araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun dua ederken Allah'tan oyuncak, araba, bilgisayar, bisiklet, çikolata, güzel olmak, lunaparka gitmek gibi isteklerinin olduğu sonucuna varılmıştır²⁸⁴. Fakat araştırmamıza katılan deneklerin maddi isteklerden çok tamamının manevi ağırlıklı dua ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebebi araştırmaya katılan deneklerin aldığı dini eğitim veya büyüdüğü sosyal çevrenin etkisi olabilir.

3.7. Çocuklara Göre Yapılan Duaların Kabul Edilip Edilmemesi

Olur ama belki de olmaz. Bilmiyorum ki. (4: R. Z. A.)

Bence olur. Çünkü Allah bizi çok seviyor. Bütün duaları kabul ediyor. Ben hem evde hem okulumda dua ediyorum. (4: B. D.)

Olmaz, çünkü kötü olan duaları Allah kabul etmez. (5: F. E. D.)

Kötünün ve kötülük duası kabul olmaz. İyilik duaları kabul olur. Mesela insanlara kötü davranırsan kötü söz söylersen dua kabul olmaz. Hep insanları seversen, yardımlaşırsan olur. (5: Z. D.)

Allah için yaparsak olur. Çünkü Allah bizi çok sever, duaları çok sever. (5: E. Ö.)

Olmaz. (H. M. T.)

Çünkü mesela Allah'a benim kanatlarım olsun uçayım dersem kabul olmaz. Böyle dualar kabul olmaz. Ama cennete girersek dualar kabul olur. (5: B. S.)

Olmaz. Çünkü bir kişi söylüyor, Allah onu yapar, ötekini yapmaz. (5: Y. Ö.)

²⁸³ Konuk, a.g.e., s. 51-52, 85-86.

²⁸⁴ M. Doğan Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 9, Sayı. 1, Sivas, 2005, s. 119.

Olur ama Allah'a etmezsek kabul olmaz. O'na etmemiz lazım. (6: E. H. G.)

Bazı dualar kabul olur, bazıları olmaz. Çünkü güzel dualar kabul olur. Kötü dualar kabul olmaz. (6: M. A.)

Yapılan duaların kabul edilip edilmemesi sorulduğunda deneklerin yarısı kabul edilir derken diğer yarısı kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Burada duaların kabul edilip edilmeyeceğinin sadece Allah tarafından bilineceği çocukların zihninde var olduğu tespit edilmiş olup verilen cevapların hem olumlu hem olumsuz olmaları o anki düşüncelerini zihinlerindeki bilgiyle birleştirmeleriyle ilgilidir.

3.8. Melek Tasavvuru

Duydum. Bebek o. Mabut teyzemde görmüştüm. (4: F. Z. K.)

Melekleri duydum ama tam bilmiyorum. Onlar galiba görünmüyor. (4: S. Z. M.)

Duymadım. (4: M. E. B.)

Duydum galiba onlar görünmüyor.(4: S. D.)

Melekler hakkında görüşülen mülakatta dört yaş çocuklarının bir kısmının bu kelimeyi duymadıklarını veya tanımlayamadıkları tespit edilmiştir. Bazıları da örnekte olduğu gibi tamamen somut düşünerek çevrelerinde melek ismindeki kişileri hatırlamışlardır.

Duymadım ki ben zaten kendim biliyorum. Onlar havada uçuşuyorlar, bize yol gösteriyorlar. (5: A. A. Ş.)

Melekler çok güzeldir. Bir şey yaptığımızda Allah'ın kulağına söylerler ama görünmezler. (5: Z. T.)

Arkadaşım demişti ki; bazı melekler kötü bir şey yaptığımız zaman yazıyor, bazı melekler iyi bir şey yaptığımız zaman yazıyor. (5: H. M. P.)

Melekleri duydum. Onlar görünmez, bizi korurlar, biz göremeyiz. Melekler bizim yaptığımız şeyleri yazar, Allah'a mektup gönderirler. (5: F. T. E)

Duydum evet. Melek ablam var benim. Bir de ben bir çizgi film izlemiştim oradaki kızın adı Melek idi. (5: A. E. A.)

Araştırma yaptığımız Kur'an Kurslarının öğretim programlarında melekler konusunun olmadığı ve öğretmenler tarafından bu konunun işlenmediği halde beş yaş çocuklarında melek kavramının zihinlerinde ve dillerinde var olduğu tespit edilmiştir. Mülakat görüşmesi sonucunda deneklerin melek kavramını aile ve çevresinden duydukları tespit edilmiştir. Denekler melekleri insan dışı bir varlık olarak tarif etmeye çalışsalar da antropomorfik özellik göze çarpmaktadır. Nezahat Özeri' nin bu dönemde çocuklar somut düşündüklerinden dolayı, soyut kavramları anlayamazlar ve kavrama kabiliyetleri ancak görünen şeylere yöneliktir, tespiti ile bağdaşmaktadır²⁸⁵.

Evet, duydum. Hatta babaannem eve kapıdan girince selamün aleyküm melekler diyordu. Bir tane daha bir şey duymuştum ama kimden hatırlamıyorum. Biz yatarken dua edersek Peygamber Efendimiz'e 'sallallahu aleyhi ve sellem' dersek melekler Peygamberimiz'e mektubu gönderirlermiş. (6: E. S. Ç.)

Duydum, melekler bizi korur, bizi sever. Annem bu duayı okursan yirmi beş melek gece yanına gelir dedi. (6: A. K.)

Onlar görünmez biz ne yaparsak beklerler. Mesela masanın altında olsak da yemek yesek de yemesek de bizi beklerler. Bizi çok severler, kafamızı okşarlar ama görünmezler. (6: A. K.)

Melek kavramının ifadesinde deneklerin yaşlarının etkili olduğu görülmektedir. Aile ve çevrelerinden edindikleri soyut bilgileri aktaran altı yaş çocuklarının meleğin varlığını idrak etmeye başladıkları saptanmıştır. Denekler, melekleri görünmeyen, insanüstü ve dini kavramlarla bütünleştiren özelliklerle tanımlamaya çalışsalar da bu sonuçların zihinlerine öğrenme sonucu yerleştiği kanaatine varılmıştır. Yapılan açık uçlu sorularımızda denekler melek hakkındaki bilgileri özellikle anne, baba veya büyük anne ve büyük babadan öğrendiklerini söylemişlerdir.

²⁸⁵ Özeri, a.g.e., s. 67.

3.9. Çocukların Kur'an'ı Kerim Hakkındaki Düşünceleri

Kur'an okumayı ve Allah'ı hatırlatıyor. (4: M. Ç.)

Kur'an okumayı hatırlıyorum. Ben şimdi harflerdeyim sonra Kur'an'a geçeceğim, okuyacağım. (M. E. B.)

Büyük babamı hatırlatıyor. Çünkü o öldüğünde herkes Kur'an okuyordu. (5: A. G. P.)

Kur'an-ı Kerim bana Allah'ı hatırlatıyor. Başka da bir şey hatırlatmıyor. (5: R. S. D.)

İyilik ve güzelliği hatırlatıyor. Duayı hatırlatıyor. Allah insanlara iyilik yapın diyor. Kur'an-ı çiğnemeyin diyor. (5: H. M. P.)

Tabiki bana Allah'ı ve Peygamberi hatırlatıyor. Allah'ı sevmemi ve Kur'an okumam gerektiğini hatırlatıyor. Ben Allah'ımı ve Peygamberimi çok seviyorum. (6: A. K.)

Harfleri hatırlatıyor, bir de Kur'an okumayı. (6: M. A.)

Kur'an okumayı ve okutmayı hatırlıyorum. Anneme haydi Kur'an okuyalım diyorum. Ben Kur'an okumayı çok seviyorum. (6: H. Ş.)

Görseliyle ifade edilen Kur'an-ı Kerim'in mülakata katılan denekler tarafından tanındığı ve bilindiği tespit edildikten sonra onlara bu kitabın kendilerine neyi hatırlattığı sorulduğunda çoğunluğun Allah ve okumak cevapları verdiği kayda geçilmiştir. Kur'an'ın diğer kitaplardan üstün olduğunun farkında olan denekler onu yine üstün ve yüce olan Allah ile bağdaştırmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim deyince okumanın önemine vurgu yapan çocukların Kur'an Kursu'nda bu öğretim ile hem hal olmalarının etkili olduğu kanaatindeyiz. Muhtevasından ziyade şeklen okunmasını ailesinden gören ve kendisine de Kur'an okuma hevesi aşılana çocuk Kur'an'ı genel olarak "okumak" olarak algılamaktadır.

3.10. Kur'an'ı Kerim'in İçeriği

Arkadaşlarınızla güzel geçirin, onlara kötü davranmayın ve kötü söz söylemeyin. Arkadaşlarınızla güzel vakit geçirin. Ayakta su içmeyin, oturarak için. Birinin arkasından

laf çevirmeyin, sırrı söylemeyin. Biliyor musun! Arkadaşım bana bir sır verdi, ben onu hiç kimseye söylemedim. (4: K. T.)

İnsanlara güzel davranmamız, kuş vurmamamız anlatılıyor. Kur'an çocuklara kızmayın ve kötülük yapmayın diyor. Bir de Kur'an'ı okuyun diyor. (4: B. S.)

Kötülük yapılmaması anlatılıyor. Mesela yalan söylemeyin, şaka yapmayın kavga etmeyin, arkadaşlarınızla güzel geçinin. Allah insanlara hep iyilik yapın ve yardım edin diyor. Namaz kılın, oruç tutun diyor. (5: R. S. D.)

Kur'an-ı Kerim'de harfler vardır. Allah'ın bizi çok sevdiği, bizi yarattığı anlatılıyor. (5: A. B. A.)

Kur'an okuyun diyor. (5: A. A. Ş.)

İyilik anlatılıyor, dağlar denizler anlatılıyor. Bir kere öğretmenim Kur'an'da israf etmeyin yazdığını söylemişti bize. İsrif hiç güzel bir şey değildir. (6: A. G. K.)

Şey aslında Kur'an'da dünya yazıyordu bir de İbrahime yazıyordu. Yani yıldız İbrahim Peygamberin dünyasındaymış. Bir de Kur'an'da Allah'ın her şeyden daha büyük ve güçlü olduğu anlatılıyor. (6: E. S. Ç.)

Kur'an-ı Kerim bana Allah'ı hatırlatıyor. İçinde Allah yazıyor. Allah'ın adını anın diyor. (6: M. E. E.)

Kur'an'ı Kerim'de Allah zararlı bir şey almayın, Kur'an okuyun, öğrenmeye çalışın diyor. Her gün sayfadan üç kere okuyun diyor. (6: E. H. G.)

Mülakatta Kur'an-ı Kerim hakkında konuşulduktan sonra içeriği hakkında bilgilerine başvuru deneklerin verdiği cevapların öğrenme sonucu gerçekleştiği kanaatine varılmıştır. Katılımcılar Kur'an'ın içeriğinde ebeveyn ve öğretmenlerinin kendilerinden istedikleri davranışlardan yardımlaşma, paylaşma, iyilik, güzellik ve doğruluk kavramların Kur'an'da geçtiğini belirtmiştir. Olumlu ve olumsuz davranışları farkında olarak yapılması istenen ve istenmeyen durumları açıklamaya çalışmışlardır. Katılımcılar Kur'an-ı Kerim'i okumanın önemini bu maddede de belirten denekler Allah'ın kitabında ifade edilenleri günlük yaşamlarından istenilen davranışları Kur'an'ı Kerim'e atfederek açıklamışlardır.

3.11. Kur'an'ı Kerim'i Okumanın Ve Dinlemenin Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Kendimi çok güzel hissediyorum. Bir de Allah'ı hissediyorum. (4: M. T. A.)

Böyle kalbim konuşuyor. Kalbim Kur'an-ı Kerim çok güzel diyor. (4: F. Z. K.)

Böyle iyilik ve güzellik hissediyorum. (4: Ş. B.)

Böyle Allah'ı hissediyorum kalbimde. Allah bizim kalbimizdedir. (4: Z. F. Ö.)

Allah'ı düşünüyorum. (5: E. Ö.)

İçim rahatlıyor. Allah'ı hissediyorum. Çünkü ben onu çok seviyorum. Bir de annemin beni Kur'an okutmasını hissediyorum. (5: E. N. H.)

İyilik ve güzellik hissediyorum. Kur'an törenim olsun istiyorum. (5: F. E. D.)

Dua okumayı hissediyorum. Mesela ben Kur'an okurken her gün yemekte bismillah demem gerektiğini hatırlıyorum. (6: B. E. A.)

Allah'ı ve Kur'an-ı Kerimi seviyorum, kalbim hep Allah'ın yanında ol diyor. (6: M. A.)

Gerçekleştirilen görüşmede bütün deneklerin Kur'an okuyunca veya dinleyince kendilerini olumlu manada iyi hissettikleri hatta onlara göre sevginin simgesi kalp ile bağdaştırdıkları tespit edilmiştir. Birçoğunun kendini iyi hissederek Kur'an'ın Allah'ı çağırıldığını ifade ettikleri ortaya çıkmaktadır.

3.12. Çocukların Hz. Peygamber'i Tanıması ve Tanımlaması

Hiz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemdir. Annesinin adı Amine, babasının adı Abdullah'tır. O çok iyi kalpli biridir. (4: R. Z. A.)

Adı Hiz. Muhammed'dir. Güzel bir insandır, peygamber olduğu için oyuncaklar ve telefonlar yapıyordu bize hep iyilik yapıyordu.(4: M. E. B.)

Hiz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemdir. Peygamber Efendimiz çok iyi bir insandır. İnsanlara iyi davranır. Bizim kötülük yapmamızı istemez, herkese iyi davranmamızı isterdi. (4: Ş. B.)

Onun adı Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemdir. Bence çok iyi bir insandır, bir kere annem banyoda iken soğuk su ile ayağımı yıkarken bunu peygamberimiz öğretti demişti. Bir de ben Gufraneke Ya Rahman diyorum. (4: B. D.)

Hz. Muhammed. O güzel yerlerde yaşayıp, bize güzel şeyler verir. Bizi çok sever ve mutlu eder. Herkesi çok sever. Biz de O'nu çok severiz. (5: R. S. D.)

Hz. Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellemdir. Babasını adı Abdullah annesinin adı Amine'dir. O bizleri kötülüklerden korur ve bize güzel davranır.(5: Y. K.)

Hz. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemdir. O çok iyi kalpli, yalan söylemeyen, dürüst ve şaka yapmayan biridir. O'nu severiz. (5: Z. B. Ö.)

Adı Hz. Muhammed'dir. Asla yalan söylemezdi. Bize hep iyilik yapardı. Mesela Peygamberimizden torunu Hasan su istemişti sonra Hüseyin de su isteyince Peygamberimiz suyu ilk Hasan'a verdi. Çünkü suyu önce Hasan istedi. O kötü sözler söylemezdi. Herkesin dediğini yapardı. (6: A. K.)

Hz. Muhammed Rasul-ü Ekrem. Ben bir şarkı biliyorum. Onda babasının adı Abdullah, annesinin adı Amine, süt annesi Halime diyor. Bir de Peygamberimiz gelince inekler süt vermeye başlamış. O çok iyi biriymiş ve herkese güzel davranırmış. (6: H. Ş.)

Hz. Muhammed'dir. O çok iyi biridir, kötü kişilerle savaşmıştır. Hatta bir keresinde devesi bir arsada durmuştu. (6: S. E. T.)

Adı Hz. Muhammed'dir. Babası Abdullah'dır. Çalışkan ve iyi bir insandır. Çocukları çok sever, onlara zarar vermez. (6: O. N. M)

Görüşmeye katılan bütün çocukların Hz. Peygamber'in ismini bildiği görülmektedir. Denekler O'nu olumlu yönleriyle anlatmışlardır. Hz. Peygamber'in ağırlıklı iyi ve sevgili yönü aktarılırken hayatından kesitlerle de örnekler verildiği görülmektedir. Bunun sebebinin öncelikli olarak Kur'an Kursu'ndaki aldıkları eğitim ve devamında aile yaşantısının etkisi olduğu kanaatine varılmıştır. Deneklerle Hz. Peygamberle ilgili beklenilenin üzerinde iletişim kurulmuştur. Kursta ve evde kendileri gibi bir insan olan Peygamberi hikayeler ve şarkılar ile öğrenen çocuklar O'nu tasavvur etmede zorlanmadıkları fark edilmiştir. Yapılan görüşmede her çocuğun Hz. Peygamber'in hayatından bir kesit anlattığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in özellikle anne, baba ve süt

annesinin isimlerini ezbere bilen katılımcılar O'nun savaşlara katılımından, süt annedeki hayatından, insanlara yardım ve merhametinden, torunlarından, Medine'ye hicretinden de bahsetmişlerdir.

3.13. Hz. Peygamber'den Başka Diğer Peygamberlerin Varlığı

Allah ve peygamberdir. (4: K.T.)

Çocuk peygamberleri vardır bir de komşu peygamberler. (4: R. Z. A.)

Çok vardır. Hz.Yusuf, Hz. Yunus, Hz. Hüda. (4: Y. S. T.)

Bir tane var, o da Allah'ın camisinde. (4: M. Ç.)

Var ama adlarını bilmiyorum.(4: S. Z. M.)

Bilmiyorum.(5: Z. D.)

Başka yoktur. (5: A.P.)

Hatırlamıyorum. (5: A. G. K.)

Hz. Yunus, Mehmet, Hz. Muhammed, Abdullah, Halime. (6: Ö. B. K.)

Adlarını bilmiyorum ama olduklarını biliyorum.(6: M. E. Y.)

Adem, İbrahim, Nuh bu kadar biliyorum. Gerisini unuttum ama bir sürü olduğunu biliyorum, babam söylemişti. (6: E. S. Ç.)

Fikirlerini söylemekten çekinmeyen dört yaş çocukları diğer peygamberleri cami, çocuk peygamber, Allah gibi dini kavramlarla açıklamaya çalışırken, beş yaş çocukları genel itibariyle bilgisi olmadığı konuda cevap vermekten kaçınmış ve bilmiyorum, hatırlamıyorum ifadelerini kullanmıştır. Altı yaşa baktığımızda ise çocuklar dini terim çağrıştıran bütün isimleri Peygamber olarak kabul ettikleri görülmektedir. Bu konuda genel olarak çocukların Hz. Peygamber kadar diğer peygamberler hakkında bilgileri olmadıkları görülmektedir.

3.14. Peygamberlerin Şahsiyet Ve Görevleri

Çok güzeldirler ve bizi yaratırlar. Mesela çocukları, abileri, anneleri, babaları ve bütün insanları çok severler. (4: S. D.)

Ben peygamberim diyen herkese inanmak lazım. Herkese iyi davranırlar, bazen kötü davranırlar ama kimseye kötülük yapmazlar. (5: A. E. A.)

Her peygamber iyilik yapar. Kötü adamlara karşı savaşırlar, iyi insanları korurlar. (5: Y. Ö.)

Çok iyi insanlardır, Allah'ın dediklerini yaparlar. Kur'an'ı Kerim'i peygamberimiz yazmıştır. Peygamberler insanlara hep iyi olun der. (5: F. T. E.)

Güzel, mutlu, çalışkan insanlardır. Allah'ın işini yapan insanlardır. Biz onları çok severiz. (5: M. B. Ş.)

Güzel insanlardır. Güzel işler yaparlar. İyi kalpli insanlara iyi şeyler yapın derler. (5: E. N. A.)

Biliyor musun! Ben bir kere peygamberin duasının haberini izlemiştim. Çok güzeldi ama bebekken izlediğim için hatırlamıyorum. Belki de okula gelmeden önce izlemişimdir. (6: A. E. K.)

Dünyanın en güzel insanlarıdır, herkese iyilik yaparlar, bütün insanlara iyiliği öğretirler. (6: M. A.)

İyi insanlardır. İnsanlara hep iyilik yaparlar. (6: A. S. Y.)

Hız. Peygamberi çok iyi tanıyan dört, beş ve altı yaş denekleri peygamberlerin nasıl insanlar olduğuna ve görevleri hakkında Hız. Peygamberi merkez alarak cevap vermişlerdir. Hız. Peygamberi zihinlerinde canlandıran çocuklar peygamberleri güzel, iyi, insanlara yardım eden, herkesi seven, herkese iyiliği tavsiye eden, güçlü yönü olan, kötülüğe karşı koyan tanımlarla ifade etmişlerdir.

3.15. Çocukların Ölüm Hakkındaki Düşünceleri

Çarpışan kazalarda bazı insanlar doktora götürülür, doktorlar iyileştiremeyince o kişi ölür, sonra mezarlığa götürürler. Biliyor musun! Ben köyde bir kere mezarlığa gitmiştim. (4: B. S.)

Silah atınca ölüyorlar, onu doktora götürüyoruz, sonra bu ölmüş diyor doktor, sonra o insanı bırakıyorlar.(4: F. Z. K.)

Ölümü duymuştum. Böyle gözün kapalı oluyor, hareket edemiyor ve nefes alamıyorsun, mezara götürüyorlar sonra iskeletin kalıyor. (4: M. E. B.)

Biri herkesi geçince kaza yapıyor ve ölüyor. Peygamber Efendimiz ölünce geliyor haydi kalk diyor. (4: B. D.)

Ölünce Allah insanları çok sever, mezara gömülür ama sonra hiç kimse bizi göremez. (5: R. S. D.)

Duymadım. (5: Z. D.)

Duymadım, bilmiyorum. (5: H. M. P.)

Ölmek Allah'ı görmektir. Yaşlanıp sırası gelen ölür. Kur'an okuyanlar Allah'ı görür, okumayanlar göremez. (5: A. B. A.)

Cennete gitmektir. Cennette her şey görülür. Ölünce birisi bizi görüyor. Benim halam ölmüştü, hasta olup öldü. O her zaman bizi cennetten görüp izliyor hem de o bizi çok seviyor. (5: G. Z. P.)

Allah'ımız bize bakar, bizi yaratır. Kaza yaparsak ölebiliriz. Mesela ölünce toprağı kazıyorlar, ellerine Kur'an alıp okuyorlar. Allah da okuyor. (6: M. A.)

Duydum. Bence ölüm güzel şeydir. Cennette istediğimizi verirler. Mezarlığa gidince mezarda istediğimizi veriyorlar ve bir de biliyor musun mezarlığa gidince dua okunuyor, namaz kılınıyor. (6: B. E. A.)

Evet duydum. Bence ölüm ölmektir. Allah bizi sevdiği için yanına alıyor. (6: A. S. Y.)

Anneannem ve annem demişti ki: Ölüm başka dünyaya gidip orada istediğimiz her şeyin olmasıdır. (6: A. E. K.)

Ölüm hayatın en önemli gerçeklerinden biridir ve çocuklar hangi yaşta olursa olsunlar bu gerçekle yüzleşmektedir. Küçük yaştan itibaren ailesinden ve çevresinden birinin ölmesine şahit olan veya bir hayvanın öldüğünü gören çocuk yaş gözetmeksizin farklı tepkiler ve duygular içine girer. Bu onun ölümü anladığı anlamına gelmez. Çünkü çocuğun ölüm fikrini kabullenmesi zihinsel ve duygusal gelişim ile paraleldir²⁸⁶.

Ölüm konusunda denekler ölümü genellikle hastalık ve kazaya bağlamışlardır. Bu sebebin deneklerin yaşadıkları olaylar, çevre faktörü veya medyadan duydukları gerçekler olduğuna kanaat getirilmiştir. Bir grup denek ise ölüm hakkında çekimser davranmış ve duymadığını belirtmiştir. Ölüm hakkında açıklamalar yapan denekler ölmenin Allah ile bağlantılı olduğunu ve ölünce mezara konulduğunu söylemişlerdir. Bazı denekler ölünce cennete, başka yere gidileceğini veya uyku hali olacağını anlatmışlardır. Bazıları da ölen kişi için Kur'an okuduğunu gördüğünü ifade etmiştir.

3.16. Çocukların Cennet Algısı

İyi insanlar cennete atılacak, kötü insanlar cehenneme atılacak orda ateş var. Cehennem kötüdür. (4: K.T.)

Bilmiyorum. (4: Z. F. Ö.)

Biz arkadaşımıza vurduğumuzda özür dilemezsek cennete gidemeyiz. Cennette Kur'an okunur, orası güzel bir yerdir. (4: B. D.)

Cennet akıllı durmaktır. Cennette arabalar çarpmaz, yavaş gider. Allah onlara akıllı durmayı cennette öğretiyor. Ben annemi hiç üzmiyorum akıllı duruyorum. Bir de ben bir şey biliyorum söyleyim mi? Cennetin anahtarı namazdır. (4: B. S.)

Bilmiyorum. (4: S. D.)

²⁸⁶ Nagihan Saday Duman, “Çocuklarda Kanser, Ölüm Kavramı ve Yas”, Acta Oncologica Turcica, 47:2, 2014, s.28

Dört yaş çocuklarının birçoğu cenneti günlük yaşamda yaptıkları iyi ve kötü davranışları karşılığında cennete gireceğini yansıtmaya çalıştıkları görülmektedir. Çünkü bu yaş grubu diğer yaşlara göre soyut kavramlara daha uzaktır. Bazıları da cennetin ne demek olduğunu duymadığını söylemişlerdir.

Cennette istediğimiz her şey olur. Bütün oyuncaklar mesela akülü araba. (5: Ö. B. K.)

Cennet çok güzel yerdir. (5: R. S. D.)

Cenneti duydum o melekler demektir. Ölünce cennete gideriz. Orada ne istersek olur. (5: G. Z. P.)

Duydum, hatta hayalimdekini resme çizmiştim. Evler var gökyüzüne kadar çıkıyor, merdiven de yok, yukarısı da cehennem oluyor. Böyle bazen kendi kendime uyduruyorum. (6: E. S. Ç.)

Cennet çok güzel bir yerdir. Prensesler vardır. Yemek yeriz, oyun oynarız, yazı yazarız, orası çok güzel. (6: N. D. Ş.)

Cennette bebekler doğar ve onlar doğmadan önce melektir. Cennette Allah vardır, bebekler de Allah'ın yanındadır. Tabi ben cennete gitmediğim için orayı tam da bilmiyorum. (6: A. E. K.)

Cenneti biliyorum, orası çok güzel bir yerdir. Cehennem de kötü yerdir. Cennette eğlenceli şeyler olur ama cehennemde savaşlar olur. (6: E. H. G.)

Cennette oyuncaklar vardır. Mesela muz istiyorum deyince muz geliyor, hiç daldırmayan havuz var orda. Hayvan istiyorum dersen hayvan geliyor. Cennette hiçbir şey bitmez. Top havuzu iste o da vardır. (6: H. Ş.)

Bilmiyorum, duymadım. (6: M. E. Y.)

Beş ve altı yaş çocuklarının geneli cenneti iyi ve güzel bir yer olarak tarif etmişlerdir. Bunun yanında cennetin zıddı olan cehennemi de göz ardı etmeden olumsuz yönünü tanımlamışlardır. Her istenilenin orada gerçekleşeceğini söyleyen denekler kendi dünyalarında gerçekleşmesini istedikleri oyuncak, meyve, top havuzu, prenses gibi

objelerle cenneti tanımlamaya çalışmışlardır. Birkaç denek de cenneti anlatırken cehennem ile de kıyaslama yapmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri üzerine çalışılan bu araştırma ile 4, 5 ve 6 yaş çocukların yaşantı ve zihinlerinde mevcut olan iman esaslarını nasıl algıladıkları tespit edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde iman esaslarına kısaca değinilmiş, ikinci bölümde 4 ila 6 yaş grubu çocukların genel gelişim ve din gelişimleri teorik olarak ele alınmıştır. Son bölümde ise bu yaş grubu çocuklara iman esasları hakkında sorular sorulup bire bir görüşme yapılarak değerlendirmede bulunulmuştur.

Ülkemizde her geçen gün din eğitimi alan okul öncesi çocukların sayılarının artması sonucu Kelami açıdan saha çalışmasına lüzum görülmesinden dolayı gerçekleşen araştırma bazı hususlara ışık tutacaktır. Büyümeye bağlı olarak genel gelişimlerinde ilerleme görülen okul öncesi çocukların dini gelişimleri de aynı oranda devam eder. Desteğe ihtiyaç duyan genel gelişim özellikleri dini gelişim için de geçerlidir. Allah'ın insana doğumundan yetişkinlik çağına kadar bahsettiği zihinsel ve fiziksel beceriler çevre desteği ve kişisel gayretle kuvvetlenir. Bir çocuğun ince veya kaba motor gelişimi kendisinde mevcut olsa da üzerinde çalışılarak desteklenir ki din gelişimi de tıpkı bunun gibidir. Mevcut olan husus seviyeye uygun açığa çıkartılmalıdır. Aksi takdirde çocuklarda var olan din duygusu ve kavramlar desteklenmezse veya bilinçsizce gelişimi güzel enjekte edilirse kötü sonuçlar doğurabilir.

Yapılan mülakatta din kelimesine çoğunlukla yabancı olan 4-6 yaş grubu çocukların İslam dini konusunda pozitif düşünceler besledikleri tespit edilmiştir. İslam dinini tarif etmekte zorlanan katılımcılar İslamın iyi ve güzel bir din olduğundan şüphe etmemiştir.

Katılımcılara hazırlanan soruların içeriğinin yönlendirme olmaması hususuna dikkat edilerek açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorular içinden Allah'ın nasıl bir varlık olduğu kendilerine yöneltilen katılımcılar çoğunlukla onun iyi, güzel, yaratan, koruyan, kendisine ve bütün insanlara yiyecek veren tanımlarını kullanmışlardır. Katılımcıların tamamı Allah'ı olumlu cümlelerle ifade etmişlerdir.

Görüşmeye katılan çocukların Allah ile ilgili sorulan sorulara özgün cevap vermeleri onların fitratlarında bir yaratıcıya inanma duygusunun olduğunun kanıtıdır.

Bu dönemdeki çocukların zihinlerinde ve dillerinde olan Allah kavramı hakkında öncelikle ebeveynler bilinçli davranmalıdır. Çünkü 0-6 yaş grubu çocuklar ilk eğitimlerini aileden alır. İslam toplumunda yaşadığımız aile düzeninde günlük yaşamda Allah'ı ceza verici varlık olarak ifade eden olumsuz cümlelerden kaçınılmalıdır. Çocuğun yetişmesi için gerekli kuralların öğretilmesi hususunda Allah hakkında sıkça örnek verilerek çocuğa ağır yükler yüklenmemelidir. Çünkü 4-6 yaş döneminde çocuklarda korku ve kaygı durumları gözlenmektedir. Çocuklar Allah hakkında ne sormuşsa konuyu dağıtmadan sadece sorduğu soru çerçevesinde kısa ve öz cevaplar verilmelidir. Bu yaş grubu çocuklara dini öğretim tekniklerinde Allah'a olumsuz cümleler atfetmek yerine O'nu olumlu tanımlarla tarife gidilmelidir. Çocuklara Allah samimi bir şekilde ve sevgi odaklı anlatılmalıdır.

Allah'ı soyut kavramlarla ifade edip çocuğun kafasını karıştırmak yerine gördüğümüz ve hissettiğimiz yaratılmışlardan örneklerle tanımlayabiliriz. Allah'ın insanoğlunun hizmetine verdiği güneş, ay, hayvanlar, bitkiler, yiyecekler en güzel örneklerdendir. Allah'ı görmeden O'nun varlığını anlatmak için somut örnekler oluşturulabilir. Örneğin, çayın içindeki şekeri görmediğimiz halde onun var olduğunu bilmemiz gibi yahut kapalı bir ortamda sıkılan parfümün görüntüsünü görmediğimiz halde varlığına inanmak şeklinde örnekler çocukların Allah tasavvurunu zihninde oluşturma sına olumlu katkı sağlayacaktır²⁸⁷.

Manevi yaşantıda önemli yeri olan dua dört ila altı yaş grubu çocuklar için şekil ve kalıptan uzaklaşarak özel tariflere mazhar olmuştur. Aile, çevre ve okuldan şahit olup kendi zihin yapısı ile dua konusunu birleştiren katılımcı çocukların tamamının dua ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Duanın Allah için yapıldığının bilincinde olan bütün katılımcılar O'ndan ailerine, Hz. Peygamber'e, Müslümanlara, şehitlere, polislere, askerlere ve bütün insanlara karşı af ve bağışlanma dileklerini dile getirmişlerdir. Allah'ı çok sevdiklerini dualarına katan çocuklar O'nun verdiği bütün nimetlere teşekkür etmeyi unutmamışlardır.

Çocuklarla Allah arasında manevi bir bağ kuran dua, yaşamın ilk günlerinden itibaren hep var olmuştur. Dini inançlar hususunda dikkatli olan aileler çocuğu daha ana

²⁸⁷ 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretici Kitabı 2, Ankara, 2018, s. 73.

rahminde iken duayla buluşturmuştur. Özellikle erken çocukluk döneminde çocukların dualarına etki eden ve yol gösteren annedir²⁸⁸. Her yönden çocuğun merkezinde olan anne duadaki tutum ve davranışları konusunda hassas olmalıdır. Çünkü çocuk bu sayede Allah ile iletişim kuracaktır. Dua eğitimini önce anne ve babadan alan çocuk, günlük yaşamında aşama aşama dualar hakkında bilgi edinip iç dünyasını geliştirecek ve bu dualar ileride karakterine etki edecektir.

Erken çocukluk döneminde çocuğun Allah inancı ve din gelişimine katkı sağlamak için çocuğa ebeveynler ve eğitimciler Allah ile bağ kurma amaçlı açıktan dua etmelidir. Yatarken, yemek yerken, yolculuğa çıkarken, bir işe başlarken önce kendileri duayı uygulayarak örnek olmalıdırlar. Ayrıca dua ederken afaki istekler konusunda da dikkatli olup çocuklar üzerinde olumsuz etki oluşturmamalıdırlar.

İslam inanç esaslarının konularından biri olan melek tasavvuru hakkında katılımcılara sorular yöneltildiğinde dört yaşın melek kavramını tam anlayamadığı sonucuna varılmış, beş ve altı yaşın ise özellikle çevresinden bu konu hakkında bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir. Eğitimci ve pedagoglar erken çocukluk döneminde melekler konusunun çocuklara verilmemesi gerektiğini ifade etseler de aile, çevre ve medyadan görünmeyen varlıklar hakkında bilgi edinen çocuklara meleklerin varlığı seviyelerine uygun olarak anlatılmalıdır. Çocuğun zihin dünyasını meşgul ediyor veya sorular soruyorsa ona Allah'ın büyüklüğü, yüceliği çerçevesinde O'nun aracısı olarak aktarılmalıdır.

Araştırmanın gerçekleştiği yer olan Kur'an Kursları'nda katılımcılara Kur'an'ı Kerim hakkındaki görüşmelerde çeşitli bulgular elde edilmiştir. Kur'an'ı Kerim'in Allah kelamı olduğunu bilen çocuklar Kur'an'ın Allah'ı ve Peygamberi hatırlattığını söylemişlerdir. Bunun yanında Kur'an'ı okumak olarak tarif edenlerin sayısı oldukça yüksektir. Eğitim müfredatları gereği okumayı hedefleyen ve çevresinden Kur'an okunduğunu gören çocuk onu okumanın önemli olduğu kanaatini iç dünyasına yerleştirdiği görülmektedir. Kur'an'ı iyi ve güzel ifadelerle tarif eden çocuklar Kur'an'ı yüce görüp onu sevdiklerini ifade etmişlerdir. Kur'an okumanın ve dinlemenin kendilerine iyi geldiğini söyleyen katılımcılar bu duyguyu kalplerinden gelen duyguları somutlaştırmaya çalışarak

²⁸⁸ Mehmedoğlu, a.g.e., s. 146.

tarif etmişlerdir. Kur'an'ın muhtevası hakkında denekler kendilerinden günlük yaşamda istenilen davranışları Kur'an'ın içeriğine atfetmişlerdir.

Diğer kitaplardan farkını kavrayan bu yaş grubu çocuklara Allah kavramının yanında Kur'an'ı Kerim de anlatılmalıdır. Bu çocuğun dini gelişimini zamanla yerleştirmesine katkı sağlayacaktır. İslam dininde iman esaslarının bütünlüğü göz ardı edilmeden çocuklara Kur'an'ın kutsallığı anlatılıp sevmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca lafzı ile beraber içeriği seviyelerine uygun olarak aktarılmalı ve uygulamaları için teşvik edici olunmalıdır.

Erken çocukluk dönemi çocuklarına anlatılması en kolay olan Peygamber tasavvuru dini gelişimlerine önemli katkı sağlayan inanç esasıdır. Bu konuda Hz. Peygamber ve diğer peygamberler hakkında düşüncelerini öğrenmek istediğimiz katılımcılar Hz. Peygamber hakkında beklenilenin üstünde cevaplar vermişlerdir. Hz. Peygamberi çok sevdiklerini belirten çocuklar O'nun ismini tam olarak söylemişlerdir. Ailesi ve yaşamından kesitleri her katılımcı bildiği ölçüde kendi cümleleriyle aktarmaya çalışmıştır. Hz. Peygamberi iyi, güzel, yardımsever biri olarak tanımlamışlardır. Çocukların genelinin diğer peygamberleri Hz. Peygamber kadar tanımadıkları fakat onların da iyi biri olduklarını bildikleri sonucuna ulaşmıştır.

Peygamber tasavvuru somut bir kavram olduğu için bu yaş grubu çocuklar erken yaştan itibaren Peygamber tanımını anlamakta güçlük çekmezler. Burada dikkat edilmesi gereken husus Hz. Peygamberi ve diğer peygamberleri çocuğun gelişim dönemine uygun zihinlerinde oluşmasına katkı sağlamak gerekir. Seviyelerine uygun dil ve üslup ile kıssalardan faydalanmak yerinde olacaktır.

Müslümanlar için özel bir konuma sahip olan Hz. Peygamber'in yaşamındaki çizgisi çocuklar üzerinde önemli etkiye sahiptir. Hz. Peygamber'in mucize ve katıldığı savaşlardan ziyade günlük yaşamında insanlara değer vermesi, çocuklara sevgisi, hayvanlara karşı özen ve merhameti ve ailesine karşı muhabbeti ön plana çıkarılmalıdır. Temizliğe verdiği önem, israfa karşı oluşu, kendi özel işlerini kendinin halletmesi, ağaç ve bitkilere karşı tutumu çocukların zihinlerinde mutlaka yer bulmaktadır. Hayatı okul öncesi yaş grubuna uygun olarak aşama aşama aktarılmalıdır. Hz. Peygamber'in doğum gününe özel etkinlikler yapılarak veya ramazan ayında Kur'an'ın Hz. Peygamber'e verildiği görselleri oluşturarak çocuğun din ve peygamber tasavvuruna katkı sağlanmalıdır. Kendi

cinsinden ve kendi gibi çocukluk yaşayan Hz. Peygamberin hayatını öğrenmek çocuğun ileriki yaşamında ve gelişiminde rol model almasını da sağlayacaktır.

Ayrıca Allah, Peygamber, Kutsal Kitap gibi kavramları çocuğun zihnine yerleştirmek için o toplumda bilinen çocuk oyunlarını dini terimlere dönüştürerek oynatmak da çocuklar üzerinde çok kalıcı etki oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu olan bir husus da ölüm algısıdır. Katılımcılarla ölüm hakkındaki görüşmede çoğunluğu ölüm hakkında bilgisi olduğu tespit edilmiştir. Genellikle çevrelerinde gerçekleşen ölüm vakıası yoluyla ölümü tarif eden çocuklar ölümün hastalık veya kaza sonucu gerçekleştiğini söylemişlerdir. Katılımcıların yarısı öldükten sonra mezarlığa konulduğu ve cennete gidildiği bilgisini de aktarmışlardır. Yaş gözetmeksizin bazı katılımcılar da ölüm hakkında çekimser davranıp duymadıklarını ifade etmişlerdir.

Okul öncesi çocukların zihinlerinde tam yerleşmeyen ölüm konusu sorulmadıkça anlatılmamalıdır. Sorulduğu takdirde veya ailesinde ve çevresinde ölüm gerçekleşmişse hayali ve afaki düşüncelerden uzak seviyeye uygun gerçekliğiyle anlatmak yerinde olacaktır. Aksi takdirde çocuğa yanlış bilgiler vererek zihnini çıkmaza sokmak ileriki yaşantısını olumsuz etkileyebilir.

Cennet hakkında görüşme yaptığımız çocukların bu kelime ile birlikte cehenneme de değindiği görülmüştür. Cennetin iyi cehennemin de kötü olduğu ayrımını yapan çocuklar hangi durumda cennete ve cehenneme gidileceğinin farkındadır. İstenilen her şeyin cennette gerçekleşeceğini bilen çocuklar, arzu edilenlerin kendi dünyalarından oyuncak, yiyecek, meyve gibi örneklerle açıklamışlardır. Deneklerin küçük bir bölümü ise cennet hakkında çekimser davranıp bilmediğini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak yapılan çalışmada 4-6 yaş grubu çocukların dine yabancı olmadıkları tespit edilmiştir. Önceki araştırmalara oranla günümüz çocuklarının genel gelişim ve din gelişim özelliklerinin bir kademe daha ileride olduğu saptanmıştır. Bunun sebebinin de çocukların gelişen teknoloji ile iç içe olmaları, araştırmamızı gerçekleştirdiğimiz kurumun etkisi veya aile faktörü olduğu öngörülmektedir. İnanç esaslarının hayatın her döneminde yer almasından dolayı eğitim kurumları ve aileler olarak bunu yok saymak veya üzerini örtmek yerine çocuklara yaş seviyelerine ve gelişimlerine uygun biçimde anlatmak en doğru davranış olacaktır. Aksi takdirde çocuğun dünyasında kaybolan bir kavram yetişkinlik döneminde inanca dönüşmede zorluk teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

- AHMED, b. Hanbel; (t.y.), **El-Müsned**, I-VI, Beyrut.
- ALLPORT Gordon Willard; (1962), **The Individual and His Religion**, A Psychological Interpretation, The Macmillan Company, New York.
- ARMANER Neda; (1980), **Din Psikolojisine Giriş**, Birinci Baskı, Ayyıldız Kitabevi, Ankara.
- ARMANER Neda ve ÖKMEN Zeki; (1960), **Din Eğitim ve Öğretiminde Metodik Bilgiler**, Birinci Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ARTUT Kazım; (2004), “Okul Öncesi Resim Eğitiminde Çocukların Çizgisel Gelişim Düzeylerin İlişkin Bir İnceleme”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 223-234, Adana.
- ASLAN Abdulgaffar; (2000), **Kur’an’da Vahiy**, Birinci Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- AY Mehmet Emin; (2015), **Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım?**, Otuz Üçüncü Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AY Mahmut; (2013), **İslam İnanç Esasları**, Birinci Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- AYDIN Ali Aslan; (1982), **Amentü Şerhi (İslamda iman ve esasları)**, Birinci Baskı, Hisar Yayınevi, İstanbul.
- AYDIN Betül; (2005), **Çocuk ve Ergen Psikolojisi**, Atlas Yayın Dağıtım, İstanbul.
- AYDIN Muhammed; (2007), “Çocuk Eğitiminde Kur’an Kıssalarının Önemi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 14, Sayfa: 69-76, Sakarya.
- AYGÜN Fatma; (2014), “Allah’ın Varlığını Aklen Bilmeye İlişkin Maturidi’nin Gaye ve Nizam Delili”, **Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4,

Sayfa: 29-45, Karabük.

AYGÜN Fatma; (2016), “Allah’ın Varlığını Aklen Bilmeye İlişkin Maturidi’nin Hudûs Delili”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 6, Sayfa: 161-187, Amasya.

AYHAN Halis; (1985), **Din Eğitimi ve Öğretimi (İman-İbadet)**, Birinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

AZAM İmam Ebu Hanîfe; (2014), **Fıkıh-ı Ekber**, Şerh: Allame Aliyyül Kari, Birinci Baskı, Hisar Yayınevi, İstanbul.

BAKILLANİ Ebu Bekir; (1972), **İ’cazî’l Kur’an**, Mısır.

BAŞARAN İbrahim Ethem; (1974), **Eğitim Psikolojisi**, Yargıçoğlu Yayınları, İstanbul

BEBEK Adil; (1993), **Din ve Düşünce Açısından Dua**, Birinci Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul.

BİLİCİ Ali Baz; (2014), 0-6 Yaş Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.

BİLMEN Ömer Nasuhi; (t.y), Sad: A. Fikri Yavuz, **Büyük İslam İlmihali**, Sarmaşık Yayınları, İstanbul.

BUHARİ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail; (1979), **El-Camiu’s-Sahih**, I-VIII, İstanbul, Ofset.

BULUT Mehmet; (2010), **Delilleriyle İslam Akaidi**, Birinci Baskı, Erkam Yayınları, İstanbul.

CANAN İbrahim; (1982), **Hız.Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, İkinci Baskı, Cihan Yayınları, İstanbul.

CEVHERİ, İsmail Bin Hammad; (1979), **Es- Sihah Daru’l- İlm**, Beyrut.

CİSRİ Hüseyin Bin Muhammed; (1907), **Savabü’l Kelam fi Akaidi’l-islam**, (Müellif: Mustafa Zihni Efendi), Birinci Baskı, (y.y), İstanbul.

CÜCELOĞLU Doğan; (1992), **İnsan ve Davranışı**, Birinci Baskı, Remzi Kitabevi,

İstanbul.

CÜRCANİ; (1997), Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürçani, **Kitabüt-Tarifat**,

(Terc ve Şerh: Arif Erkan), Birinci Baskı, Bahar Yayınları, İstanbul.

ÇOBAN Mustafa; (2016), **Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi**, Birinci Baskı,

Hüner Yayınevi, Konya.

ÇUBUKÇU İbrahim Agah; (1972), **İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar**, Birinci

Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

DAM Hasan; (2013), **Çocukluk Dönemi Din Eğitimi, (Gelişimsel Basamaklara Göre**

Din Eğitimi, Editör: Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara.

KARAMAN Hayrettin vd; (2007), **Kur'an Yolu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,

Ankara.

DODSON Fitzhugh; (1991), **Baba Gibi Yar Olmaz**, Çev: Seçkin Selvi, İkinci Baskı,

Özgür Yayınevi, İstanbul.

DODSON Fitzhugh; (2007), **Çocuk Eğitimi El Kitabı**, Birinci Baskı, Ailem Yayınları,

İstanbul.

DUMAN Nagihan Saday; (2014), Çocuklarda Kanser, Ölüm Kavramı ve Yas, **Acta**

Oncologica Turcica, 47:2, Sayfa. 26-30.

DÜZGÜN Şaban Ali Düzgün; (2016) **Kelam El Kitabı (Vahiy ve Kur'an)**, Beşinci Baskı,

Grafiker Yayınları, Ankara.

EBU DAVUD Süleyman b. Eş'as es-Sicistani; (Tarihsiz), **Es-Sünen**, I-IV, Beyrut.

ERDEM Hüsamettin; (1999), Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'ani Temelleri, **Selçuk**

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 8, Sayfa: 19-29, Konya.

ESEN Muammer; (2013), **İslam İnanç Esasları**, Birinci Baskı, Grafiker Yayınları,

Ankara.

EŞ'ARİ Ebu Hasan; (1948), **Kitabu'l İbane**, Kaydarabad.

FİRUZABADİ Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub; (1987), **Kamusu'l-Muhit**, Beyrut.

- GAZZALİ; (2016), **İtikatta Orta Yol**, Tercüme: Osman Demir, Üçüncü Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul.
- GENÇDOĞAN Başaran; (2014), **Çocuk Gelişimi 1**, Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Kitabı, Erzurum.
- GOLDMAN Ronald; (1968), **Religious Thinking from Childhood to Adolescent**, (y. y.) London.
- GÖLCÜK Şerafettin; (1994), **İslam Akaidi**, Dördüncü Baskı, Esra Yayınları, İstanbul.
- GÜLAY Hülya; (2009), “Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 12, Sayı 22, , S. 82-93, Balıkesir.
- GÜLERYÜZ F. Figen; (1990), 48-60 Aylar Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Yapılarının İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GÜNEŞ Kamil; (2015), **Meleklerle İman**, İkinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- HÖKELEKLİ Hayati; (1993), **Din Psikolojisi**, Birinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- İBN MACE Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid; (1954), **Es-Sünen**, I-II, Kahire
- İBN MANZUR Ebu'l-Fazl Muhammed; (1970), **Lisanu'l-Arab**, Beyrut.
- İBN NEDİM Muhammed Bin İshak; (1966), **El Fihrist**, Tahran.
- İCİ Adudiddin; (1311), **Şerhu'l Mevakıf**, İstanbul,
- İÇMELİ Celalettin; (2013), Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, **Konuralp Tıp Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 3, Sayfa: 66-75, Düzce.
- KOMİSYON; (2014), **İLMİHAL (İman ve İbadetler)**, (2014), Yirmi İkinci Baskı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- IZITSU Toshihiko; (1975), **Kur'an'da Allah ve İnsan**, Çeviren: Süleyman Ateş, Birinci Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- İZMİRLİ İsmail Hakkı; (1981), **Yeni İlm-i Kelam**, Hazırlayan: Sabri Hizmetli, Birinci Baskı, Umran Yayınevi, Ankara.
- KAPLAN Mehmet; (2002), **Kültür ve Dil**, İkinci Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul,
- KARACA Faruk; (2000), **Ölüm Psikolojisi**, Birinci Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul.
- KARACOŞKUN M. Doğan; (2005), “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”, **Sivas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 101-124, Sivas.
- KARADAŞ Cağfer; (2015), **Kadere İman**, İkinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KARADENİZ Osman; (Editör: Şaban Ali Düzgün), (2016), **Kelam El Kitabı (Nübüvvet ve Vahiy)**, Beşinci Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- KARATAŞ Zeki; (2015), “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, **Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Sayfa: 62-80, Rize.
- KİRMANİ Mahmud b. Hamza b. Nasr Tacu'l-Kurra; (ty), **Ğaraibu't-tefsir ve acaibu't-te'vil**, Daru'l-Kible, C. I-II, Cidde.
- KOL Suat; (2011), **Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi**, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, s. 12. (Alıntı: Aşıcı M. (2004). S. 39.
- KONUK Yurdağül; (1994), **Okul Öncesi Çocuklarda (5-6 Yaş) Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, Birinci Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KÖYLÜ Mustafa ve ORUÇ Cemil; (2017), **Çocukluk Dönemi Din Eğitimi**, Birinci Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- KÖYLÜ Mustafa; (2004), “Ölüm Olayının Çocuklar Üzerindeki Etkisi ve Ölüm Eğitimi”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 17, Sayfa: 95-120, Samsun.
- KRECH David and CRUTCHFIELD Richard S.; (1970), **Sosyal Psikoloji (Nazariye ve Problemler)**, Çeviren: Erol Güngör, İkinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları,

İstanbul

KUŞ Elif; (2003), **Nitel- Nicel Araştırma Teknikleri**, Birinci Baskı, Anı Yayıncılık,

Ankara

MATURİDİ Ebu Mansur; (2008), **Te'vilatu'l Kur'an**, 12. Cilt, Mizan Yayıncılık,

İstanbul

MATURİDİ Ebu Mansur; (2013) **Kitabü't-Tevhid**, Çeviren: Bekir Topaloğlu, Beşinci

Cilt, İsam Yayınları, Ankara.

MEHMEDOĞLU Ali Ulvi; (2011), **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, Çamlıca Yayınevi, Birinci

Baskı, İstanbul.

MENDEŞ Necip Fazıl; (2010), Ortaöğretim Öğrencilerinin İnanç Esaslarını Algılayış

Biçimleri (Tuzla Örneği), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek

Lisans Tezi, Sakarya.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI; (2015), **0-72 Ay Dil Gelişimi**, Ankara.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI; (2009), **Çocuk Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI; (2016) **Sağlık Hizmetleri (Büyüme ve Gelişme**, Ankara.

MÜSLİM Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri; (1972), **Sahihu Müslim, I-V**,

Tahkik: M. Fuat Abdalbaki, Üçüncü Baskı, Beyrut,

NESEFİ Hafızuddin Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud; (2007), **Tevhidin**

Esasları, Çeviren: Hülya Alper, İz Yay, İstanbul.

NEUMAN W. Lawrence; (2012), **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel**

Yaklaşımlar I-II. Cilt, Çeviren: Sedef Özge, Beşinci Basım, Yayın Odası

Yayınları, İstanbul.

OKTAY Ayla; (1992), **Okul Öncesi Dönemi (3-6 Yaş)**, **Ana-Baba Okulu**, (1992), Remzi

Kitabevi, İstanbul.

ÖCAL Mustafa; (1985-1986), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Özel Öğretim Yöntemleri,

Ders Notları, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa.

- ÖCAL Mustafa; (2003), “Kader ve Kaza İncının Öğretimi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, Sayfa: 31-50, Bursa.
- ÖZAFŞAR Mehmet Emin; (2012), **Temel İslam Bilgileri (İncin)**, Onuncu Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZALP Alanur; (1994), **Çocuğunuz ve Siz**, Birinci Baskı, Tekinel Bebe İdol Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZBAYDAR Belma; (1970), **Din ve Tanrı İncinin Gelişimi Üzerine Bir Araştırma**, Birinci Baskı, Baha Matbaası, İstanbul.
- ÖZDEN Ünal H.; (2018), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Etik**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sayfa: 1-157, <http://www.unalozden.com>, Erişim Tarihi: 23.11.2018.
- ÖZERİ Zeynep Nezahat; (2004), **Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi**, Birinci Baskı, Dem Yayınları, İstanbul.
- ÖZGÜR İbrahim N.; (1979), **Çocuk Psikolojisi**, Birinci Baskı, İbrahim Özgür Yayınları, İstanbul.
- ÖZLER Mevlüt; (2005), **İslam Düşüncesinde Tevhid**, Birinci Baskı, Rağbet Yay, İstanbul.
- ÖZSUNGUR Belma ve ÖZDEMİR Dilşad; (2012), “Çocuk Ruh Sağlığı – I, (Erken Çocukluk Dönemi (2-6 Yaş) Gelişim Özellikleri”, **Katkı Pediatri Dergisi**, Cilt:4, Sayı:6, Ankara.
- PAZARLI Osman; (1982), **Din Psikolojisi**, Birinci Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul.
- PEKER Hüseyin; (1993), **Din Psikolojisi**, Birinci Baskı, Furkan Yayınevi, Samsun.
- PEZDEVİ İmam Ebu’l Yusr Muhammed; (1994), **Ehl-i Sünnet Akaidi**, Tercüme: Şerafettin Gölcük, Üçüncü Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- RAZİ Fahrettin; (1934), **Mefatihü’l-Gayb**, (y. y.), Mısır.
- ROZAN N.; (1993), **Okul Öncesi Dönemde Çocuk ve Oyuncak**, Pembe Bağcık 12,

İstanbul.

SABUNİ Nureddin; (1978), **Maturidiyye Akaidi**, Tercüme: Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

SABUNİ Nureddin; (1994), **El-Bidaye fi Usuli'd-Din**,

SANDSTROM C. I.; (1971), **Çocuk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev: Refia Şemin, Birinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

SELÇUK Mualla; (1990), **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, Birinci Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

SORENSEN Hebert; (1975), **Eğitim Psikolojisi**, Çev: G. Yazgan, Üçüncü Baskı, MEB Yayınları, İstanbul.

SPEECE Marc W. Speece; (1995), **Children's Concepts of Death**, Michiganamily Review 1:1, <http://quod.lib.umich.edu>, er.19.05.2016.

TABERİ Muhammed b. Cerr b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amuli Ebu Cafer; (1420/2000), **Camiu'l-beyan fi te'vili'l-Kur'an**, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, C. XXI,

TAFTAZANİ Sa'düddin Mes'ud b. Ömer; (1991), **Şerhu'l-Akaid**, Birinci Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.

TAHANEVİ Muhammed Ali el-Faruki; (1936), **Keşşafu Istılahu'l-Funun**, (y. y.), Kahire.

TAVUKÇUOĞLU Mustafa; (2002), "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 14, s. 55, Konya

TİRMİZİ Ebu İsa Muhammed b. İsab, Sevre; (t.y) **Es-Sünen**, I-V, Tahkik: A. Muhammed Şakir, Kahire,

TOPALOĞLU Bekir; (2006), **Allah İnancı**, Birinci Baskı, İsam Yayınları, İstanbul.

TOPALOĞLU Bekir, YAVUZ Y. Şevki ve ÇELEBİ İlyas; (2017), **İslamda İnanç**

- Esasları**, Üçüncü Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TOPALOĞLU Bekir ve ÇELEBİ İlyas; (2010), **Kelam Terimler Sözlüğü**, Birinci Baskı, İsam Yayınları, İstanbul.
- TOPRAK A. Muhsin; (2009), **Kavramlarla İman Esasları**, Birinci Baskı, Buruç Yayınları, İstanbul.
- ÜLKÜ Hayati; (1969), **İslam Dini Akaidi**, Birinci Baskı, Bahar Yayınları, İstanbul.
- VERTOGE Antoine; (1978), “Çocuklukta Din”, Çeviren: Erdoğan Fırat, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 11, Sayfa. 315-329.
- YAVUZ Kerim; (1983), **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Birinci Baskı, Gaye Matbaacılık, Ankara.
- YAVUZER Haluk; (2017), **Çocuk Psikolojisi**, Kırk Beşinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- YAVUZER Haluk; (2017), **Çocuğunuzun İlk Altı Yılı**, Otuz Beşinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul Üçüncü Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi; (1992), **Hak Dini Kur'an Dili**, VI, İstanbul.
- KOMİSYON; (2018), **4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretici Kitabı 2**, Beşinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Nuran ÇELİK

Doğum Yeri ve Tarihi : Gümüşhacıköy- 1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel
İslam Bilimleri

İş Deneyimi

Stajlar : Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagojik Formasyon
Sertifikası

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

e-posta Adresi : genc_kalem@hotmail.com

Tarih : 24.05.2019

EKLER

Ek 1. Mülakat Formu

4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN İNANAÇ ESASLARINI

ALGILAYIŞ BİÇİMLERİ

MÜLAKAT SORULARI

YAŞ:

CİNSİYET:

A)DİN

1-Din kavramını duydun mu? / Duyduysan dinin ne demek olduğunu söyler misin?

2-Senin bir dinin var mı? (Varsa söyler misin?)

3-İslam dini sence nasıl bir dindir?

4-Kelime-i Şahadet ve Kelime-i Tevhid diye bir şey duydun mu? / (Duymuşsa) Benim için bir kez söyler misin?

B) ALLAH'A İMAN

1-Allah sence nasıldır?

2- Allah deyince aklına ne geliyor?

3-Dua ediyor musun? (*Ediyorsa*)

4-Niçin dua ediyorsun?

5)Kimlere dua ediyorsun?

6-Nasıl dua ediyorsun?

7- Sence yapılan her dua kabul olur mu?

C) MELEKLERE İMAN

1-Melek diye bir şey duydun mu? *(Duyduysan duyduklarını söyler misin?)*

D) KİTAPLARA İMAN

1-Kur'an-ı Kerim sana neyi hatırlatıyor?

2- Kur'an-ı Kerim'de neler anlatıldığını biliyor musun? *(Biliyorsan söyler misin?)*

3- Kur'an-ı Kerim okuyunca veya dinleyince ne hissediyorsun?

E) PEYGAMBERLERE İMAN

1-Peygamberimizin adı nedir ve onun hakkında ne biliyorsun?

2- Hz. Muhammed (sav)'den başka hangi peygamberler vardır?

3-Peygamberler sence nasıl insanlardır?

4-Peygamberler neler yapar? (Görevleri nelerdir?)

F) AHİRET GÜNÜNE İMAN

1-Ölüm diye bir şey duydun mu? *(Duyduysan anlatır mısın?)*

2-Cennet diye bir şey duydun mu? *(Duyduysan anlatır mısın?)*

Ek 2. Araştırma İzin Onayı

T.C.
KEÇİÖREN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Müftülüğü

e-imzalıdır

Sayı : 33152980-900-E.189611
Konu : Telebiniz.

11.12.2018

Nuran ÇELİK
Muradiye İrfaniye K.Kursu Öğreticisi

İlgi : 10.12.2018 tarihli dilekçeniz.

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Öğrencisi olmanız nedeni ile, Müftülüğümüze bağlı Muradiye Seçmen Yaşar, Yurtoğlu Camii, Esertepe Yeni Camii, Güçlükaya Zehra Onat ve Muradiye İrfaniye Kur'an Kurslarına ait 4-6 yaş grubu sınıflarda öğrenim gören öğrencilerle mülakaat (görüşme) yapmanız uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi rica ederim.

Mehmet ŞAHİN
İlçe Müftüsü

Ek 2. Araştırma İzni Sayısal Veri Onayı

T.C.
CUMHURBAşKANLIğI
Diyanet İşleri Başkanlığı

Sayı : 45796484-799-E.129715
Konu : 4-6 Yaş Grubu Öğrenci Sayısı ve
Öğretici Sayısı Hk

18.04.2019

Sayın Nuran ÇELİK
Basınevleri Mahallesi Bilinç Sokak No:6-15 Keçiören/ANKARA

İlgi : Nuran ÇELİK'in 11.04.2019 tarihli başvurusu.

İlgi dilekçe ile talep etmiş olduğumuz Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarında öğrenim gören öğrencilerin Türkiye geneli toplam sayısal verileri, kız ve erkek öğrenci sayıları, bu kursarda görev yapan öğretici sayıları ve Keçiören Müftülüğü'ne ait 4-6 yaş kurslarında öğrenim gören öğrenci sayıları, kız ve erkek sayıları, bu kurslarda görevli öğretici sayıları ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

e-imzalıdır

Kadir DİNÇ
Başkan a.

Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü

Ek : Ek Listesi

Ek 2. Araştırma Yapılan Kur'an Kursları'nın Genel Profili

Sayı	Cinsiyet	Yaş	Ad ve Soyadın Baş Harfleri	Kurs Adı
Katılımcı 1	E	4	M. T. A.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 2	K	5	M. B. Ş.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 3	K	4	F. Z. K.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 4	K	5	Z. D.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 5	K	4	S. Z. M.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 6	E	5	A. A. Ş.	Muradiye Seçmen Yaşar Kur'an Kursu
Katılımcı 7	K	4	R. Z. A.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 8	K	6	M. K.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 9	K	5	Z. B. Ö.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 10	K	5	E. N. A.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 11	E	6	M. E. E.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 12	E	6	Ö. B. K.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 13	K	5	E. N. H.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 14	E	6	O. N. M.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 15	E	4	M. E. B.	Zehra Onat Kur'an Kursu
Katılımcı 16	K	4	B. S.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 17	E	4	K. T.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 18	K	5	Z. T.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 19	E	5	Y. O.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 20	E	5	F. T. E.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 21	K	6	E. S. Ç.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 22	E	6	A. S. Y.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 23	E	5	H. M. P	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 24	K	6	S. E. T.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 25	E	6	M. E. Y	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 26	K	6	N. D. Ş.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 27	K	6	H. Ş.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 28	K	6	A.E.K.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 29	K	5	A. Ç.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 30	K	5	A.P.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 31	E	5	F. E. D.	Muradiye İrfaniye Kur'an Kursu
Katılımcı 32	E	5	A. E. A.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 33	K	5	G. Z. P.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 34	K	5	R. S. D.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 35	E	5	A. B. A.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 36	E	6	A. E. A.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 37	K	6	E. H. G.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 38	E	5	Y. K.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 39	K	4	S. D.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 40	K	5	E. E. A.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 41	E	6	M. A.	Yurtoğlu Kur'an Kursu
Katılımcı 42	K	4	B. D.	Yurtoğlu Kur'an Kursu

Katılımcı 43	K	5	E. Z. Ç	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 44	K	5	E. Ö.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 45	K	6	S. K.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 46	E	4	Y. S. T.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 47	E	4	M. Ç.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 48	K	4	Z. F. Ö	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 49	K	4	Ş. B.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu
Katılımcı 50	E	6	A. A. B.	Esertepe Yeni Camii Kur'an Kursu

Ek 2. Araştırma İzni Veli Dilekçe Formu

KEÇİÖREN MÜFTÜLÜĞÜ' NE

Keçiören Müftülüğüne bağlı Kur'an Kursu 4-6 Yaş sınıfında eğitim-öğretim gören in velisiyim. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri konusunda Yüksek Lisans yapmakta olan Nuran ÇELİK' in çocuğumla mülakat yapma izni tarafımda uygun görülmüştür.

Adı- Soyadı

Ek 2. Araştırma İzni Veli Dilekelerinin Grlme Onayı

T.C.
KEÇİÖREN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Müftülüğü

e-imzalıdır

Sayı : 33152980-900-E.189614
Konu : Talebiniz.

11.12.2018

Nuran ÇELİK
Muradiye İrfaniye K.Kursu Öğreticisi

İlgi : 10.12.2018 tarihli dilekçe.

Mftlğmze bağlı Muradiye Seçmen Yaşar, Yurtoğlu Camii, Esertepe Yeni Camii, Glkaya Zehra Onat ve Muradiye İrfaniye Kur'an Kurslarında 2018-2019 eğitim-ğretim yılında 4-6 yaş grubu sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin velilerinden alınan dilekçeler Mftlğmzce görülmüş, öğrencilerin kurslarımızda kayıtlı olduğu tespit edilerek onaylanmıştır.

Bilgilerinizi rica ederim.

Mehmet şAHİN
İlçe Müftüsü

Ek 2. Araştırma İzni Etik Kurul İzin Dilekçesi

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ'NE

Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam Ana Bilim Dalı Alanında yüksek lisans yapmaktayım. Konumun 4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri olmasından dolayı, bu gruptaki çocuklarla ekteki sorular çerçevesinde görüşme yapmak istiyorum. Bu soruların üniversiteniz etik kurulu tarafından incelenmesi hususunu bilgilerinize arz ederim. 05.11.2018

1609041032

Nuran ÇELİK

Ek 3. Etik Kurul Onayı

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

(Proje Onay Formu)

TARİH :
YER :
KATILIMCILAR : Prof.Dr. GÜNAY ÇAKIR (Başkan)
Prof.Dr. BAHRİ BAYRAM (Üye)
Prof.Dr. HÜSEYİN DEMİR (Üye)
Prof.Dr. BAYRAM NAZİR (Üye)
Prof.Dr. EKREM CENGİZ (Üye)
Prof.Dr. SAİME ŞAHİNÖZ (Üye)
Prof.Dr. FERKAN SİPAHİ (Üye)

BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU PROJE ONAY FORMU	
Projenin Adı:	4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri
Projenin Niteliği:	Mülakat
Proje Araştırmacıları:	Danışman: Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ Araştırmacı: Nuran ÇELİK
Proje Yürütücüsünün Haberleşme Bilgileri:	Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ Şehitlik Mahallesi Kemal Bıyıkoğlu Caddesi No:22 Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi Polatlı/Ankara 0505 729 97 61 hilmikaraagac@gazi.edu.tr Nuran ÇELİK Basınevleri Mahallesi Biling Sokak 6/15 Keçiören/Ankara 0544 591 60 50
Araştırmanın Amacı:	Kur'an Kurslarındaki 4-6 yaş grubu öğrencilerin inanç esaslarını nasıl algıladıkları ve alınan sonuçlar çerçevesinde değerlendirmede bulunulup nelere dikkat edilmesi gerektiği hedeflenmiştir. Araştırmamızın amacı hem ebeveynlere hem de eğitimcilere kelamı açıdan katkı sağlamaktır.

Araştırmanın Gerekçesi:	Son dönemlerde ülkemizde okul öncesi çocukların dini ve değerler eğitimine talebin artması sonucu büyük önem verilmektedir. Şahsen de bu eğitim ve öğretimin içinde aktif olarak görev almamdan dolayı 4-6 yaş grubu çocukların inanç esaslarını nasıl algıladıklarını kelamî açıdan doğru tespitlerle ortaya koymak hedeflenmektedir.
Araştırmanın Yöntemi:	Araştırmamız mülakat yöntemi ile gerçekleştirilecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Keçiören Mftülüğündeki Kur'an Kurslarının 4-6 yaş sınıflarında eğitim-öğretim gören öğrenciler ile araştırmacının birebir görüşmesi hedeflenmiştir.

[Handwritten signature]

Kullanılacak biyolojik, psikolojik ve teknik vb. tüm yöntemleri açıklayan etik ile ilgili özet:	Uygulanacak mülakat yönteminde görüşme yapmak için önce öğrenci velisinden imzalı dilekçe ile resmi izin alınır. Ardından öğrenciden mülakat içeriği aktarılıp görüşme izni istenir. Mülakatın birebir gerçekleştirilip tanışma ile başlaması hedeflenir. Sonra araştırmaya konu olan soru başlıkları yöneltilip katılımcının istediği gibi cevap vermesi beklenir. Alınan cevaplar olduğu gibi yazıya aktarılıp cevaplanmayan sorularda ısrarcı olunmaz.
---	---

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Sayın Doç. Dr. Hüsnü KARAAĞAÇ' ın "4-6 Yaş Grubu Çocukların İnanç Esaslarını Algılayış Biçimleri" adlı projesi değerlendirilmiştir.

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.

Projenin etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.

Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.

Prof. Dr. Bahri BAYRAM
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Ekrem GENGİZ
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Hüseyin DEMİR
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Saim ŞAHİNÖZ
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Bekir NAZAR
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Ferkan ŞPAHİ
Etik Kurul Üyesi

Prof. Dr. Günay ÇAKIR
Etik Kurul Başkanı

